

Co-funded by
the European Union

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ"

Jean Monnet Module Erasmus+

Civil society in conflict resolution process: the EU experience for Ukraine

101084973 – EURoCoRP – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH

ПРОБЛЕМИ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В СИТУАЦІЇ СУЧАСНОГО ДІАЛОГУ КУЛЬТУР

**Матеріали
XVII Міжнародної наукової конференції**

24-25 травня 2024 р.

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2024

**Co-funded by
the European Union**

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ"

Jean Monnet Module Erasmus+

Civil society in conflict resolution process: the EU experience for Ukraine

101084973 – EURoCoRP – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH

THE PROBLEM OF CULTURAL IDENTITY IN THE SITUATION OF CONTEMPORARY DIALOGUE OF CULTURES

**Materials of the 17th International
Scientific Conference**

May 24-25, 2024

Ostroh
Publishing house of Ostroh academy National University
2024

УДК 008:001.8

П 68

Рекомендовано до друку на засіданні Ради Навчально-наукового інституту міжнародних відносин та національної безпеки Національного університету «Острозька академія» (протокол № 1 від 26 серпня 2024 р.)

Відповідальні за випуск:

к.н.д.у. Шершньова Олена

к.і.н. Якуніна Катерина

П 68

Проблеми культурної ідентичності в ситуації сучасного діалогу культур: матеріали XVII Міжнародної наукової конференції (м. Острог, 24-25 травня 2024 р.) / відп. за вип. О. Шершньова, К. Якуніна. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2024. 144 с.

DOI 10.25264/26.08.2024

The collection contains materials of the 17th International Scientific Conference «The Problem of Cultural Identity in the Situation of Contemporary Dialogue Cultures», which update the problem of identity in terms of contemporary challenges in the political, cultural, social and spiritual spheres. The publication is intended for researchers, teachers, young scientists, students, representatives of professional communities and civil society.

DISCLAIMER – The European Commission support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Матеріали (тези доповідей) друкуються в авторській редакції.

Відповідальність за якість та зміст публікацій несе автор.

The authors are responsible for the accuracy of information, which contains in the published materials.

УДК 008:001.8

© Вид-во НаУОА, 2024

© Автори, 2024

ЗМІСТ

PROJECT “CIVIL SOCIETY IN CONFLICT RESOLUTION PROCESS: THE EU EXPERIENCE FOR UKRAINE”	7
Віталій Бондар НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ПРЕДМЕТ ВИВЧЕННЯ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ: ПЕРІОД РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	9
Віталій Бондарчук МУЗЕЇ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ МІЖ СВОЇМИ ІДЕНТИЧНІСТЮ Й ІНДИВІДУАЛЬНІСТЮ: РОЗВІДКА ПРОБЛЕМИ	16
Дарина Гогоц ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В СИСТЕМІ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ	28
Сергій Іщук ОКРЕМІ ТЕНДЕНЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ ІЗ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ	33
Tetiana Karmadonova MIGRATION OF SCIENTISTS AND IDENTITY CRISIS	39
Максим Карповець ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗВ'ЯЗОК МІЖ ДІЯЛЬНІСТЮ ТА РОЗУМІННЯМ В ОСВІТНЬОМУ ПЕРФОРМАНСІ ВИЩОЇ ШКОЛИ	45
Олена Квачевська ЕТИКА ФАНДРАЙЗИНГУ: ОСНОВНІ НАРАТИВИ	52
Олег Мусій ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА БЛАГОДІЙНИХ ФОНДІВ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	58
Віталій Олійник ОКРЕМІ ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ	66
Ірина Рачковська ФАСИЛІТАЦІЯ ГОРЮВАННЯ УКРАЇНЦІВ ЗАСОБАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	77
Євген Причепій ВОСЬМИ- ТА СЕМИЧЛЕННІ СТРУКТУРИ ТРИПІЛЬСЬКИХ ОРНАМЕНТІВ ТА ОРНАМЕНТІВ ПОДІЛЬСЬКИХ РУШНИКІВ	90

Людмила Филипович РЕЛІГІЙНІ ВИМІРИ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИФІАЦІЇ СУЧАСНИХ УКРАЇНЦІВ: ВИКЛИКИ В ЧАСІ ВІЙНИ	109
Олена Шершньова ПРОЄКТНИЙ ПІДХІД ДО ПРОЦЕСІВ ПОШИРЕННЯ ЦІННОСТЕЙ ЄС: ДОСВІД ПРОЄКТУ EUROCORP	117
Ольга Шимченко ВПЛИВ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРИ СУСПІЛЬСТВА ВТОМИ	123
Eva Škorvagoná, Галина Гандзілевська ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ ЗБЕРЕЖЕННЯ І ЗМІЦНЕННЯ СТІЙКОСТІ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ПОДОЛАННЯ КРИЗОВОЇ СИТУАЦІЇ	131
ABOUT JEAN MONNET	139
ABOUT ERASMUS+ JEAN MONNET ACTIONS	141

PROJECT

“CIVIL SOCIETY IN CONFLICT RESOLUTION PROCESS: THE EU EXPERIENCE FOR UKRAINE”

Project Title: Civil society in conflict resolution process: the EU experience for Ukraine (101084973 – EURoCoRP – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH)

Timing of the Project: 01.11.2022-31.10.2025

Project Coordinator: The National University of Ostroh Academy

About the Project:

This Project aims to promote the EU values of civil society in the conflict resolution process and increase awareness about the present conflicts hybrid type. **Specific objectives** are:

- to activate discussions about current conflicts hybrid type between the academic world and broad audiences, especially media, local policymakers, representatives of amalgamated communities of Rivne and Khmelnytskyi by providing three roundtables with EU speakers;
- to remote excellence in teaching and research in the field of EU studies worldwide by preparation of 3 courses “Hybrid conflicts as a threat to security systems,” “Activism in cyberspace as a hybrid threats counter,” and “Civil society in resolving modern conflicts” (15 ECTS) for not less than 75 BA students;
- to generate knowledge about civil society in the field of conflict resolution process through research activities in this field by preparing 2 peer-reviewed articles;
- to strengthen the role of the EU as a political actor in the conflict resolution process by providing 10 planned project events, especially in Three International Conferences “The problem of cultural identity in the situation of contemporary dialogue of cultures” and the International Conference “Civil society in conflict resolution process: the EU experience for Ukraine” with EU spikers (not less than 200 people will take part);

- to build a stronger project team, who receive the ability to adapt EU experience at local and regional levels for sustainable development of project deliverables, as well as for future ideas and plans;
- to increase the number of information products on the topic of civil society in the conflict resolution process in the project implementation process by creating 3 didactic materials;
- to provide information dissemination and promotion of project activities and results among the citizens of Ukraine by spreading 3 types of this Project's deliverables (website, MOOC and Textbook) to a wider audience.

Vitalii Bondar

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ПРЕДМЕТ ВИВЧЕННЯ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ: ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Проблема ідентичності є складовою вивчення суспільних та поведінкових наук. Вона є критерієм як єдності суспільства, так і можливих конфліктогенних чинників. А в умовах погіршення соціально-політичної ситуації в країні, ця тема стає надважливою. Простежити актуалізованість цієї теми в певній науці можна завдяки аналізу публікаційної активності, що й пропонує дана розвідка.

Ключові слова: національна ідентичність, національно-патріотичне виховання, громадянська ідентичність, локальна ідентичність.

Vitalii Bondar

NATIONAL IDENTITY AS A SUBJECT OF STUDY IN PUBLIC ADMINISTRATION: THE PERIOD OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The problem of identity is a component of the study of social and behavioral sciences. It is a criterion for both the unity of society and possible conflict-causing factors. And in the conditions of deterioration of the socio-political situation in the country, this topic becomes very important. It is possible to trace the topicality of this topic in a certain science thanks to the analysis of publication activity, which is what this survey offers.

Keywords: national identity, national-patriotic education, civic identity, local identity.

В умовах війни національна ідентичність є одним з факторів посилення національної безпеки держави. Вивчення

теоретичних та емпіричних аспектів формування ідентичності нації та її складових має стати одним із дослідницьких пріоритетів для сучасної науки. Кількісно цей процес можна простежити за допомогою моніторингу наукових публікацій у галузі публічного управління та адміністрування.

Метою моніторингового дослідження було простежити тематичну спрямованість досліджень, що пов'язані з національною ідентичністю, у вітчизняних наукових фахових виданнях. Об'єктом дослідження стали наукові публікації у період з лютого 2022 р. по липень 2024 р.

Для пошуку наукових публікацій було використано Реєстр наукових видань України. Видання обирались за приналежністю до категорії Б за фаховістю з галузі наук «державне управління» та за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Додатковими критеріями відбору стали монодисциплінарність видання та обов'язкова наявність онлайн-версії. Таким чином, для моніторингу були відібрані такі видання: «Аспекти публічного управління», «Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Публічне управління та адміністрування»», «Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Серія «Публічне управління та адміністрування»», «Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Державне управління», «Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія «Державне управління»», «Демократичне врядування», «Держава та регіони. Серія «Публічне управління і адміністрування»», «Державне будівництво», «Державне управління: удосконалення та розвиток», «Координати публічного управління», «Публічне адміністрування та національна безпека», «Публічне управління та митне адміністрування», «Публічне управління та регіональний розвиток», «Публічне управління і адміністрування в Україні», «Публічне урядування», «Таврійський науковий вісник. Серія «Публічне управління та адміністрування», «Теоретичні та прикладні питання державотворення».

Таблиця 1

Загальна кількість публікацій у відібраних журналах з публічного управління, пов'язаних з тематикою національної ідентичності

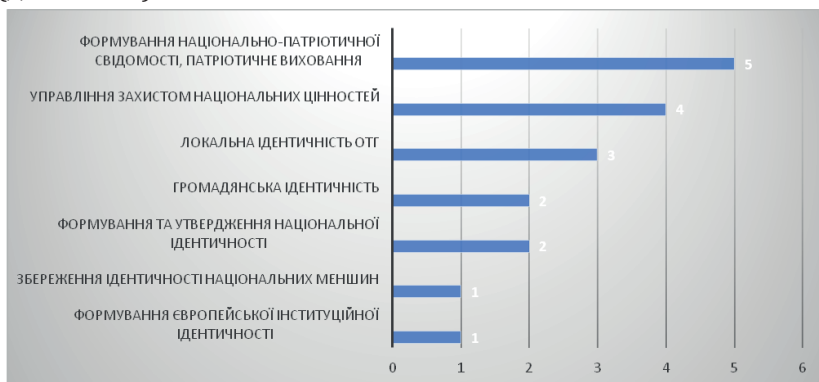
№ з/п	Назва видання / Рік	2022	2023	2024 (липень)	Загалом
1	«Аспекти публічного управління»	2	3	0	5
2	«Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Публічне управління та адміністрування»»	2	0	0	2
3	«Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Серія «Публічне управління та адміністрування»»	0	0	0	0
4	«Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Державне управління»	0	0	0	0
5	«Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія «Державне управління»»	0	0	0	0
6	«Демократичне врядування»	0	1	0	1
7	«Держава та регіони. Серія «Публічне управління і адміністрування»»	0	1	0	1
8	«Державне будівництво»	0	1	0	1
9	«Державне управління: удосконалення та розвиток»	0	1	0	1
10	«Координати публічного управління»	0	1	0	1
11	«Публічне адміністрування та національна безпека»	0	0	0	0
12	«Публічне управління та митне адміністрування»	0	0	1	1
13	«Публічне управління та регіональний розвиток»	1	3	0	4
14	«Публічне управління і адміністрування в Україні»	0	0	0	0
15	«Публічне урядування»	1	0	0	1

16	«Таврійський науковий вісник. Серія «Публічне управління та адміністрування»	0	0	0	0
17	«Теоретичні та прикладні питання державотворення»	0	0	0	0
Загалом по роках		6	11	1	18

Джерело: складено автором за Реєстром наукових фахових видань (<https://nfv.ukrntei.ua/>)

Вміст таблиці № 1 ілюструє, що з різних аспектів національної ідентичності в досліджуваних журналах опубліковано 18 наукових статей. Найбільше опублікували досліджень такі наукові журнали як «Аспекти публічного управління» – 5 (27,7 % публікацій від загальної кількості) й «Публічне управління та регіональний розвиток» – 4 (22,2 %). Загалом спостерігалась позитивна динаміка публікаційної активності з 2022 р. до 2024 р. Пік публікаційної активності прийшовсь на 2023 р. (11 публікацій – 61,1 % від загальної кількості).

Моніторингове дослідження вибраних видань дозволило виявити тематичну спрямованість досліджуваної проблематики (див. Рис. 1)

Рис. 1. Тематичний розподіл публікацій в наукових фахових виданнях з публічного управління

Дані з рисунка № 1 свідчать, що найбільше публікацій пов'язано з теоретичними та практичними аспектами

формування національно-патріотичної свідомості молоді, створенням загальнодержавної програми національно-патріотичного виховання – 5 публікацій (29 % від загальної кількості публікацій), наступним є захист національних цінностей в умовах війни – 4 публікації (19 % від загальної кількості). Замикає трійку вивчення локальної ідентичності територіальних громад в Україні – 3 публікації (15,5 %). Формуванню та утвердженню національної ідентичності в Україні присвячено 2 публікації (12 %). Окремі розвідки торкалися питань збереження ідентичності національних меншин та європеїзації державного управління в контексті формування європейської інституційної ідентичності в Україні.

Отже, моніторингове дослідження показало, що національна ідентичність як предмет вивчення в публічному управлінні має свій сталий та частковий інтерес серед вітчизняних дослідників. Тематичним пріоритетом є вивчення державної політики у сфері патріотичного виховання молоді, що є важливим в контексті формування успішної української нації в майбутньому.

Використані джерела:

1. Акімов А. В. Створення загальнодержавної програми національно-патріотичного виховання. Роз'яснення фундаментальних основ державної безпеки, її суті на основі національної історії та автентичності. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2024. №. 1. С. 5-9. URL: <http://www.customs-admin.umsf.in.ua/archive/2024/1/3.pdf> (дата звернення: 10.07.2024).

2. Бизов С. Концептуальні засади реалізація державної політики формування національно-патріотичної свідомості та демократичних цінностей молоді в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2022. №. 4. С. 56-84. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/954/930> (дата звернення: 11.07.2024).

3. Бородін Є., Третяк Я. Ініціалізація громадянської ідентичності молоді в публічному управлінні. *Державне будівництво*. 2023. №. 1. С. 163-173. URL: <https://periodicals.karazin.ua/db/article/view/22959/21003> (дата звернення: 12.07.2024).

4. Власенко С. Нормативно-правове та інституційне забезпечення публічної політики національної пам'яті щодо утвердження української національної ідентичності в перші роки відновлення державної незалежності України. *Аспекти публічного управління*. 2023.

№. 4. С. 11-20. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/1026/1006> (дата звернення: 10.07.2024).

5. Гонюкова Л. В., Ларіна Н. Б., Ларін С. В. Публічне управління захистом національних цінностей в умовах воєнних дій в Україні: теоретико-методологічний підхід. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2022. №. 16. С. 356-382. URL: <https://pard.mk.ua/index.php/journal/article/view/301/256> (дата звернення: 12.07.2024).

6. Дакал А. В., Москаленко С. О. Патріотичне виховання у контексті забезпечення національної стійкості. *Держава та регіони. Серія «Публічне управління і адміністрування»*. 2023. №. 3. С. 73-78. URL: http://ra.stateandregions.zp.ua/archive/3_2023/11.pdf (дата звернення: 11.07.2024).

7. Дзвінчук Д., Молодцов О., Туркоцьо Н. Європеїзація державного управління та управління як процес формування європейської інституційної ідентичності в Україні. *Координати публічного управління*. 2023. №. 1. С. 56-76. URL: <https://kpu-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/3/3> (дата звернення: 12.07.2024).

8. Ларін С. Методологія дослідження державних механізмів захисту національних цінностей у сфері науки «Державне управління». *Аспекти публічного управління*. 2023. №. 2. С. 120-128. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/1006/982> (дата звернення: 10.07.2024).

9. Ларін С. Публічне управління захистом національних цінностей в Україні: виклики та загрози. *Аспекти публічного управління*. 2022. №. 2. С. 41-50. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/938/911> (дата звернення: 10.07.2024).

10. Ларін С. Система формування охорони національних цінностей у державах-учасниках Європейського Союзу. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2023. №. 22. С. 984-1000. URL: <https://pard.mk.ua/index.php/journal/article/view/391/364> (дата звернення: 13.07.2024).

11. Ларін С. Формування державних механізмів захисту національних цінностей в зарубіжних країнах. *Аспекти публічного управління*. 2023. №. 3. С. 67-75. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/1016/995> (дата звернення: 11.07.2024).

12. Лізаковська С. В. Локальна ідентичність громад в умовах децентралізації і глобалізації. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2023. №. 8. URL: <https://nauka.com.ua/index.php/du/article/view/1967/1988> (дата звернення: 10.07.2024).

13. Найда І. В. Громадянська ідентичність як складова державотворення в контексті аналізу державної стратегії національно-патріотичного виховання. *Вчені записки Таврійського національного університету*

ім. В. І. Вернадського. Серія «Публічне управління та адміністрування». 2022. №. 6. С. 31-35. URL: https://pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/6_2022/5.pdf (дата звернення: 11.07.2024).

14. Орел М. Г., Ситник Г. П. Мова як фактор національної стійкості крізь призму консолідації та збереження ідентичності національних меншин. *Публічне урядування*. 2022. №. 2. С. 61-71. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/public-management/article/view/2118/2618> (дата звернення: 13.07.2024).

15. Пасічник В. Теоретичні основи державного управління у сфері формування національної ідентичності. *Демократичне врядування*. 2023. №. 1. С. 24-36. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/jun/30657/230940verstka-28-40_0.pdf (дата звернення: 10.07.2024).

16. Скрипнюк О. В., Жовнірчик Я. Ф. Державна політика України у сфері патріотичного виховання молоді: сучасний стан та перспективи розвитку. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2023. №. 19. С. 152-176. URL: <https://pard.mk.ua/index.php/journal/article/view/351/309> (дата звернення: 12.07.2024).

17. Суслов М. М. Нормативно-правові основи впровадження локальної ідентичності об'єднаних територіальних громад. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Публічне управління та адміністрування»*. 2022. №. 4. С. 99-103. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/4_2022/16.pdf (дата звернення: 12.07.2024).

18. Суслов М. М. Особливості розвитку локальної ідентичності ОТГ в умовах війни в Україні. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2023. №. 19. С. 177-198. URL: <https://pard.mk.ua/index.php/journal/article/view/352/310> (дата звернення: 13.07.2024).

Віталій Бондарчук

МУЗЕЇ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ МІЖ СВОЇМИ ІДЕНТИЧНІСТЮ Й ІНДИВІДУАЛЬНІСТЮ: РОЗВІДКА ПРОБЛЕМИ

У повідомленні обстоюється теза про те, що лібералізм і цифрова економіка українським музеям відкрили не тільки можливості. Ці явища принесли для них і низку проблем. В Західному світі з ними уже зіткнулися. Там такі терміни як «макдональдизація» і «діснейдизація» музеїв відомі і їх намагаються вирішити. Українським музеям потрібен критичний погляд на становлення своєї ідентичності у ринкових умовах. Територіальні рамки дослідження – Західна Україна, хоча автор залучає аргументи, що походять з інших територій.

Ключові слова: музей, Україна, ідеологія, едютеймент, освіта, наука, музеєзнавство, громада, музейна філософія, релігія.

Vitalii Bondarchuk

MUSEUMS IN WESTERN UKRAINE BETWEEN THEIR IDENTITY AND INDIVIDUALITY: INTRODUCTION TO THE PROBLEM

The report discusses the idea that liberalism and the digital economy have opened up not only opportunities for Ukrainian museums. These factors have also brought them a set of problems. The Western world already have faced them. The «McDonaldization» and «Displacement» of museums are well-known there. Museum experts are trying to solve them. Ukrainian museums need a critical look at the formation of their identity in market conditions. Western Ukraine is the territorial frame of the study, although the author also uses arguments from other areas.

Keywords: museum, Ukraine, ideology, education, science, museology, community, museum philosophy, religion.

Передсмертні конвульсії СРСР українські музеї зачепили. Влада прийняла 1989 р. розпорядження за яким вони повернули релігійним громадам низку культових предметів, що свого часу вони за її ж розпоряджень забрали з їх храмів. Проте кончина «тюрми народів» врешті дала шанс музеям України на побудову власної ідентичності. Спочатку через критичне матеріальне становище було не до неї. Коли ж воно стало просто скрутним українські музейники почали задумуватися над місцем і роллю музеїв у житті України й суспільства. Далі у цьому повідомленні, крізь призму радянського минулого і ринкового теперішнього розглядаються різні аспекти цієї проблеми.

А ще більш актуальною її зробило повномасштабне вторгнення росії до України. А також – показало, що затримка з її розв'язанням дорого коштує. На думку М. Міщенко «до 23 лютого 2022 року культурна спадщина не була тією основою, довкола якої можна було б вибудувати культурологічний контекст, спрямований на єднання довкола національних символів»¹. Напевне музеї цією побудовою мали би займатися, а якщо й займалися, то недостатньо добре.

Разом з тим із Західного світу прийшла довговічна дилема місця музею у ринкових відносинах. Тяжкі умови існування українських музеїв надали для неї особливого контексту. Тому то розмови про часткову самоокупність цих установ є такі популярні в Україні.

Також тут вони мали й власне підґрунтя – добру пам'ять про вертикально-директивне управління музеями за радянських часів аж включно до необхідності узгодження з управлінським органом тематико-експозиційного плану музею. Повертатися до такого не хотілося.

Однак категоричний хор прихильників лібералізації музейної діяльності варто розбавити партією критики. Поки вона має закордонне походження, а не рідне українське. Мова про Боснію і Герцоговину, країну, що пережила війну і має не кращі часи

---

¹ Міщенко М. Пам'ятки у системі формування національної ідентичності за умов війни. *Проблеми культурної ідентичності в ситуації сучасного діалогу культур* : матеріали XVI Міжнародної наукової конференції, м. Острог, 22-23 червня 2023 р. / відп. за вип. О. Шершньова, К. Якуніна. Острог, 2023. С. 88-92. DOI 10.25264/25.08.2023

у економіці. Це однак не став враховувати бельгійський музейник Кріс Деркон виступаючи перед парламентом держави. Він порахував, що досвід його роботи в галереї Тейт Модерн в Лондоні є цілком прийнятним і для післявоєнного Сараєво. Кріс якось випустив із виду весь історичний контекст звівши всю необхідність реформ до змін у менеджменті музеїв. Навряд чи його виступ прямо призвів до цього але там вони дійсно змушені уподібнюватися корові на льоду намагаючись поєднати висвітлення пам'яті війни і туристичної атрактивності²

Проте музей може зіткнутися з проблемою вираження своєї індивідуальності не лише через історію, а й у сучасності. Причиною є теза про «службу суспільству» музеїв. Окрім своєї ідеалістичності, вона часто позиціонується ще і як догматична. Власне і у новому визначенні музею затвердженого Міжнародною радою музеїв фігурують слова про «службу суспільству». Але наскільки вимога служби суспільству є чесною по відношенню до музейників і чи взагалі її можливо реалізувати на практиці особливо в ринкових умовах?

Наприклад, автор книг про музейний менеджмент Ж.-М. Тобелем визнавав, що у випадку з музеями саме пропозиція (музея відвідувачу – В. Б.), нехай з деякими застереженнями, є домінантною над попитом і саме музейні працівники мають, знову ж таки – з деякими застереженнями, цю пропозицію вивзначати³.

Але якщо повернутися до варіанту де музей підлаштовується під забаганки відвідувача, то можна припустити, що індивідуальність музеїв прийнятна для одного такого не підходить для іншого. Тому схоже йому доведеться лавірувати «між капельками» намагаючись задовольнити всіх (чи хоча б декларуючи це). А може й не доведеться.

Доказом тому історія, що трапилася у м. Львів в 2015 р. Керівник управління культури Львівської міської ради Ірина Магдиш

---

² Зубатенко В. «Немає ворогів – є лише ті, хто вижив»: політики пам'яті в музеях Сараєва. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/culture/2023/07/22/565155_nemaie_vorogiv_ie_lishe_ti_hto_vizhiv.html (дата звернення: 22.05.2024).

³ Тобелем Ж.-М. Нова епоха музеїв. Культурні установи перед викликом менеджменту [пер. з франц. З. Борисюк, П. Тарашук, С. Тевольде]. Київ, 2018. 320 с. С. 26.

була примушена до написання заяви на звільнення. Причина була наступна: різке невдоволення церковників її інтерв'ю де вона вказала, що у окремих районах м. Львів з культурних закладів є лише церква, яка цим становищем починає зловживати⁴. Проте у тому ж інтерв'ю пані Ірина висловила іншу, не менш відкриту, думку. Вона полягала в тому, що задоволені інтереси туриста у Львові не означають задоволені інтереси львів'янина – у них різні в т. ч. культурні потреби. І якщо центр міста, що працює на туриста може похвалитися культурними закладами, то інші райони – не можуть. Очевидно це стосувалося й музеїв. То служимо туристу чи містянину?

На цьому фоні нові обмеження для туристів, які вводять у одному з найбільш туристично привабливих місць планети – Венеції, здивування вже не викликає. До того ж пояснюють їх «намаганням знайти новий баланс між дозволами туристів і комфортом місцевих жителів»⁵.

Думку про те з ким більше співпрацювати музею – туристом чи місцевими, варто обов'язково доповнити тезою, що взаємодія потребує зусиль обох сторін. Слід навести два спостереження з особистого досвіду. У 2011 р. співробітник одного з острозьких музеїв сказав автору цього повідомлення, що знає окремі школи Острозького тоді району, які жодного разу цей музей не відвідували. На той момент чільну частку його відвідувачів становили групи з далекого Києва. За особистими спостереженнями автора екскурсії саме з Острозької ОТГ в Музеї історії Національного університету «Острозька академія» почали з'являтися з 2022 р. Сам музей було засновано 1997 р.

Відвідувач є не єдиним аспектом де музей може зіткнутися із кризою своєї індивідуальності під час пошуків ідентичності. Перепони можуть виникнути і з тим, що є не те, що

---

⁴ Керівник управління культури ЛМР подала у відставку після «антицерковного скандалу». *Zahid.net*. URL: https://zaxid.net/kerivnik_upravlinnya_kulturi_lmr_podala_u_vidstavku_pislya_antitserkovnogo_skandalu_n1368375 (дата звернення: 23.05.2024).

⁵ Коваленко А. Заборона гучномовців та обмеження для груп: у Венеції триває боротьба з засиллям туристів. *Українська правда. Життя*. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/u-veneciji-pochali-diyati-novi-obmezheniya-dlya-turistiv-shcho-zminilosya-301875/> (дата звернення: 16.05.2024).

індивідуальним – унікальним у кожного музею. Мова про його колекцію і її показ. Окремі політичні рухи, політичні діячі, носії певних політичних поглядів досі вважають прийнятним нав'язувати музею і музеям свою ідентичність. При цьому за своєю спрямованістю вони як умовно «ліві», так і «праві». Але їхньою ціллю незмінно стає український музей. Хоча Одеський національний художній музей скасування виставки художника Давида Чичкана у січні 2024 р. пояснював «негативним сприйняттям широкою аудиторією»⁶, однак, було зрозуміло, що причина – тиск носіїв певних політичних поглядів.

Проте це не єдиний приклад. Виставка «В сталевих грозах» у Музеї історії Києва також була піддана критиці. Причина – розміщенні поруч фотографії бійців 3-ї штурмової бригади ЗСУ і невідомих бійців дивізії «Галичина», що була частиною збройних сил Третього Рейху. Такий творчий прийом викликав у деякого незадоволення⁷.

Врешті варто нагадати, що у 2013 р. гендиректор «Мистецького Арсеналу» Наталія Заболотна замалювала роботу художника Володимира Кузнецова «Коліївщина: Страшний суд» чорною фарбою. Свого вчинку вона не пояснила⁸.

Ще бувають випадки коли навіть позитивні у суспільному і патріотичному смислах моменти в ідентичності музеїв призводять до нехай не системних але проблем з вираженням їх індивідуальності. Приклад цього автор дізнався з розповіді своєї родички. У 2023 р. вона працювала у одному з музеїв м. Острог екскурсоводом. Натхненно розповідаючи у експозиції екскурсійній групі про битву під Оршею 1514 р. вона почула від груповода

---

⁶ Що сталося у Одеському худмузеї: критики та куратори про скасовану виставку Давида Чичкана «Зі стрічками і прапорами». *Суспільне Культура*. URL: <https://suspilne.media/culture/670314-so-stalosa-v-odeskomu-hudmuzei-kritiki-ta-kuratori-pro-skasovanu-vistavku-davida-cickana-zi-strickami-i-praporami/> (дата звернення: 23.05.2024).

⁷ Тупальська О. Порівняли ЗСУ з військовими, що присягали Гітлеру – історик сварить столичний музей за невдалі паралелі. *Big Kyiv*. URL: <https://bigkyiv.com.ua/porivnyaly-zsu-z-vijskovymy-shho-prysyagaly-gitleru-istoryk-sv-aryt-stolychnyj-muzej-za-nevdali-paraleli/> (дата звернення: 24.05.2024).

⁸ Суд признав 1 тис. грн компенсації за зіпсований мурал Кузнецова у Мистецькому Арсеналі. *Українська правда. Життя*. URL: <https://life.pravda.com.ua/person/2015/10/5/201174/> (дата звернення: 24.05.2024).

критичне: «Ми це вже в третій раз сьогодні чуємо!» Виявилось, що про перемогу Костянтина Івановича Острозького чули вже у музеях Дубно і Рівного, а острозький став третім. Інцидент, нехай невеликий, але яскраво свідчить, що український патріотизм як одну з складових ідентичності музеї мають пропагувати так, щоб не втратити індивідуальність своїх експозицій. Одним з найпростіших способів розв'язання вказаної задачі є спілкування музеїв один з одним, а не лише зі своїми друзями і недругами у соціальних мережах в Інтернеті.

Власне означена проблема наявності кон'юнктурного політичного тиску на музей продемонструвала ще одну проблему для музейної ідентичності. Її ім'я – ризики використання музеями соцмереж. Адже невідомість закритість, неможливість побачити обличчя і сутність співрозмовника, опонента чи ворога явно дисонують з принципами існування музею. Вони будуються на відкритості, аргументованості, науковій основі. Тут же плутається навіть преса, яка описуючи вже згадану відміну виставки Чичкана в одному абзаці каже про «хвилю обурення у суспільстві», а в іншому про «обурених користувачів мережі»⁹, а це явно не тотожні речі. Така непевність вкотре, при обговоренні ідентичності музеїв, спонукає проводити паралелі між музеями і Церквами, що і так проводиться досить активно¹⁰. Паралелі почали проводити не лише між музеєм і Церквою (інституція), а між музеєм і церквою (приміщення)¹¹.

Можна припустити, що соцмережі з часом будуть, а може й уже впливають, на експозиції музеїв Західної і не лише України. Довести це можемо провівши аналогію із їх впливом на заклади наявність яких у музеях гаряче очікується публікою і завжди вказується як одна з ознак «сучасності» установи. Мова йде про кав'ярні. Дослідник Кайл Чайка стверджує, що раніше

---

⁹ Ківва І. В Одесі закенсдили виставку Давида Чичкана: чому так сталося. *Zaborona*. URL: <https://zaborona.com/v-odesi-zakenselyly-vystavku-davydachchkana-chomu-tak-stalosya/> (дата звернення: 20.05.2024).

¹⁰ Руденко С. Музей в Україні: актуальний стан і перспективи інституційного розвитку (на основі досвіду церкви). С. 92-96.

¹¹ Farago J. Why museums are the new churches. *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/culture/article/20150716-why-museums-are-the-new-churches> (дата звернення: 20.05.2024).

відвідувачі цінували у них оригінальність і регіональну неповторність. А 2010-х роках ці заклади почали запозичувати те оформлення, що було популярним на онлайн-платформах. А секретами своїх алгоритмів соцмережі ділитися не збираються, тому кав'ярні опинялися у статусі «білки в колесі», яка вічно наздоганяє «тренди»¹². Чи не доведеться з часом робити те саме музеям? Чи може вони вже це роблять? Питання лишається відкритим.

Ще один з аспектів проблеми – технізація і технологізація музеїв. Вона проникає у всі галузі їх діяльності. Іноді позитивні результати цього проникнення помітно відразу (цифровізація обліку музейних предметів), а іноді виникають сумніви у тому наскільки добре обґрунтована ефективність залучення техніки, зокрема до екскурсійної роботи, роботи з відвідувачем. Варто ще раз використати аналогію, на цей раз зі шкільної освіти. Група дослідників вирішила зробити дослідження-узагальнення як техніка впливає на успішність учнів у школах. Проведене вивчення було базоване на узагальненні інформації з 15 експериментів¹³ їх колег по вивченню цієї проблеми. Воно показало, що просте надання дитині доступу до техніки на результати навчання має обмежений вплив. Щоправда воно покращує когнітивні і навички роботи з комп'ютером¹⁴ – але чи досить цього з урахуванням недешевих витрат? Музеям також варто було би провести подібні дослідження.

Варто зазначити, що пошуки вирішення в т. ч. згаданих проблем ще тривають. Сергій Руденко вказує, що музеї самостійно

---

¹² Стасюк І. Всі «хіпстерські» кав'ярні у світі стають схожими одна на одну. Як це пов'язано з інстаграмом? *Хмарочос*. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2024/01/18/vsi-hipsterski-kavyarni-u-sviti-stayut-shozhymy-odna-na-odnu-yak-cze-povyazano-z-instagramom/> (дата звернення: 21.05.2024). Також: Chayka Kyle The tyranny of the algorithm: why every coffee shop looks the same. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/news/2024/jan/16/the-tyranny-of-the-algorithm-why-every-coffee-shop-looks-the-same> (дата звернення: 26.05.2024).

¹³ Escueta Maya, Quan Vincent, Joshua Nickow Andre, Oreopoulos Philip Education Technology: An Evidence-Based Review. *NBER Working Paper* No. 23744. August 2017. JEL No. I20,I29,J24. URL: <https://www.nber.org/papers/w23744> p. 13. DOI 10.3386/w23744

¹⁴ Ibid. p. 87.

мають пропонувати суспільству своє бачення репрезентації минулого¹⁵. Тому, на його думку, в центрі діяльності музею «має бути створення специфічних текстів, а не нарощення кількості відвідувачів, влаштування комерційних проектів та ін.»¹⁶.

Одночасно Г. Рудик підкреслює, що закордонний музейний досвід, яким би добрим не був, не завжди підійде українському контексту: «Інші музейні традиції, інші культурні й соціальні контексти – інші відвідувачі, інші проблеми та потреби»¹⁷.

Підсумовуючи варто зазначити, що не лише західно-українські, та й не лише українські музеї перебувають у поступі до своєї ідентичності. Вони не завжди добре балансують її з своєю індивідуальністю. Причиною тому стають як «внутрішні» причини, так і «зовнішні» фактори. Музеям важливо пам'ятати, що у цьому процесі їм варто залишатися самодостатніми.

Використані джерела:

1. Зубатенко В. «Немає ворогів – є лише ті, хто вижив»: політики пам'яті в музеях Сараєва. LB.ua. URL: https://lb.ua/culture/2023/07/22/565155_nemaie_vorogiv_ie_lishe_ti_hto_vizhiv.html (дата звернення: 22.05.2024).

2. Керівник управління культури ЛМР подала у відставку після «антицерковного скандалу». Zahid.net. URL: https://zahid.net/kerivnik_upravlinnya_kulturi_lmr_podala_u_vidstavku_pislya_antitserkovnogo_skandalu_n1368375 (дата звернення: 23.05.2024).

3. Ківва І. В Одесі закенсдили виставку Давида Чичкана: чому так сталося. Zaborona. URL: <https://zaborona.com/v-odesi-zakensilyly-vystavku-davyda-chychkana-chomu-tak-stalosya/> (дата звернення: 20.05.2024).

4. Коваленко А. Заборона гучномовців та обмеження для груп: у Венеції триває боротьба з засиллям туристів. Українська правда. Життя. URL: <https://lifepravda.com.ua/society/u-veneciji-pochali-diyati-novi>

---

¹⁵ Руденко С. Музей в Україні: актуальний стан і перспективи інституційного розвитку (на основі досвіду церкви). *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2018. №1. С. 92-96.

¹⁶ Там же. С. 95.

¹⁷ Рудик Г. «Музейна людина»: колективний портрет українців, які відвідують музей. *Історична правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2013/07/15/130138/> (дата звернення: 20.05.2024).

obmezheniya-dlya-turistiv-shcho-zminilosya-301875/ (дата звернення: 16.05.2024).

5. Міщенко М. Пам'ятки у системі формування національної ідентичності за умов війни. Проблеми культурної ідентичності в ситуації сучасного діалогу культур : матеріали XVI Міжнародної наукової конференції, м. Острог, 22-23 червня 2023 р. / відп. за вип. О. Шершньова, К. Якуніна. Острог, 2023. С. 88-92. DOI 10.25264/25.08.2023.

6. Муфф Шанталь Музей у контексті радикальної демократії. Політична критика: видання на перетині політики, науки та культури. [перекл. Лугай О. і Ломоносова Т.]. URL : <https://politkrytyka.org/2016/04/14/muzej-u-konteksti-radikalnoyi-demokratiyi/> (дата звернення: 29.04.2024 р.).

7. Руденко С. Музей в Україні: актуальний стан і перспективи інституційного розвитку (на основі досвіду церкви). Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2018. №1. С. 92-96.

8. Рудик Г. «Музейна людина»: колективний портрет українців, які відвідують музей. Історична правда. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2013/07/15/130138/> (дата звернення: 20.05.2024).

9. Стасюк І. Всі «хіпстерські» кав'ярні у світі стають схожими одна на одну. Як це пов'язано з інстаграмом? Хмарочос. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2024/01/18/vsi-hipsterski-kavyarni-u-sviti-stayut-shozhymy-odna-na-odnu-yak-cze-povyazano-z-instagramom/> (дата звернення: 21.05.2024).

10. Суд призначив 1 тис. грн компенсації за зіпсований мурал Кузнецова у Мистецькому Арсеналі. Українська правда. Життя. URL: <https://life.pravda.com.ua/person/2015/10/5/201174/> (дата звернення: 24.05.2024).

11. Тобелем Ж-М. Нова епоха музеїв. Культурні установи перед викликом менеджменту [пер. з франц. З. Борисюк, П. Таращук, С. Тевольде]. Київ, 2018. 320 с.

12. Тупальська О. Порівняли ЗСУ з військовими, що присягали Гітлеру – історик сварить столичний музей за невдалі паралелі. Big Kyiv. URL: <https://bigkyiv.com.ua/porivnyaly-zsu-z-vijskovymy-shhoprysyagaly-gitleru-istoryk-svartyt-stolychnyj-muzej-za-nevdali-paraleli/> (дата звернення: 24.05.2024).

13. Що сталося у Одеському худмузеї: критики та куратори про скасовану виставку Давида Чичкана «Зі стрічками і прапорами». Суспільне Культура. URL: <https://suspilne.media/culture/670314-so-stalosa-v-odeskomu-hudmuzei-kritiki-ta-kuratori-pro-skasovanu-vistavku-davida-cickana-zi-strickami-i-praporami/> (дата звернення: 23.05.2024).

14. Chayka Kyle The tyranny of the algorithm: why every coffee shop looks the same. The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/news/2024/jan/16/the-tyranny-of-the-algorithm-why-every-coffee-shop-looks-the-same> (дата звернення: 26.05.2024).

15. Escueta Maya, Quan Vincent, Joshua Nickow Andre, Oreopoulos Philip Education Technology: An Evidence-Based Review. NBER Working Paper No. 23744. August 2017. JEL No. I20,I29,J24. URL: <https://www.nber.org/papers/w23744> p. 13. DOI 10.3386/w23744.

16. Farago J. Why museums are the new churches. BBC. URL: <https://www.bbc.com/culture/article/20150716-why-museums-are-the-new-churches> (дата звернення: 20.05.2024).

References

1. Zubatenko, V. (2024). «Nemaie vorohiv – ye lyshe ti, khto vyzhyv»: polityky pamiaty v muzeiakh Saraieva [«There are no enemies, only survivors»: politics of memory in Sarajevo museums]. LB.ua. Retrieved from https://lb.ua/culture/2023/07/22/565155_nemaie_vorogiv_ie_lishe_ti_hto_vizhiv.html [in Ukrainian].

2. Kerivnyk upravlinnia kultury LMR podala u vidstavku pislia «antytserkovnoho skandalu» [The head of the Lviv City Council's culture department resigns after an «anti-church scandal»]. Zahid.net – West.net. Retrieved from https://zaxid.net/kerivnik_upravlinnya_kulturi_lmr_podala_u_vidstavku_pislya_antytserkovnogo_skandalu_n1368375 [in Ukrainian].

3. Kivva, I. (2024). V Odesi zakensylyly vystavku Davyda Chychkana: chomu tak stalosia [David Chichkan's exhibition in Odesa was cancelled: why it happened]. Zaborona – Prohibition. Retrieved from <https://zaborona.com/v-odesi-zakensylyly-vystavku-davyda-chychkana-chomu-tak-stalosya/> [in Ukrainian].

4. Kovalenko, A. (2024). Zaborona huchnomovtsiv ta obmezhenia dla hrup: u Venetsii tryvaie borotba z zasylliam turystiv [A ban on loudspeakers and restrictions on groups: Venice is fighting against the dominance of tourists]. Ukrainska pravda. Zhyttia. – Ukrainian Truth. The Life. Retrieved from <https://life.prawda.com.ua/society/u-veneciji-pochali-diyati-novi-obmezheniya-dlya-turystiv-shcho-zminilosya-301875/> [in Ukrainian].

5. Mishchenko, M. (2023). Pamiatky u systemi formuvannia natsionalnoi identychnosti za umov viiny [Monuments in the system of national identity formation during the war.]. Problemy kulturnoi identychnosti v sytuatsii suchasnoho dialohu kultur : materialy XVI Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii. (pp. 88-92). Ostroh. DOI 10.25264/25.08.2023. [in Ukrainian].

6. Muff, Sh. (2016). Muzei u konteksti radykalnoi demokratii [A museum in the context of radical democracy]. Politychna krytyka: vydannia na peretyni polityky, nauky ta kultury. (O. Luhai I T. Lomonosova Trans). Retrieved from <https://politkrytyka.org/2016/04/14/muzej-u-konteksti-radikalnoyi-demokratiyi/> [in Ukrainian].

7. Rudenko, S. (2018). Muzei v Ukraini: aktualnyi stan i perspektyvy instytutsiinoho rozvytku (na osnovi dosvidu tserkvy) [Museums in Ukraine: Current Status and Prospects for Institutional Development (Based on the Experience of the Church)]. Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv – Bulletin of the National Academy of Management Personnel of Culture and Arts, 1, 92-96 [in Ukrainian].

8. Rudyk, H. (2013). «Muzeina liudyna»: kolektyvnyi portret ukraintsiv, yaki vidviduiut muzei [«Museum Man»: a collective portrait of Ukrainians visiting the museum]. Istorychna pravda – The historical truth. Retrieved from <https://www.istpravda.com.ua/articles/2013/07/15/130138/> [in Ukrainian].

9. Stasiuk, I. (2024). Vsi «khipsterski» kaviarni u sviti staiut skhozhymy odna na odnu. Yak tse poviazano z Instahramom? [All the «hipster» coffee shops in the world are becoming similar to each other. What does this have to do with Instagram?]. Khmarochos – Skyscraper. Retrieved from <https://hmarochos.kiev.ua/2024/01/18/vsi-hipsteri-kavyarni-u-sviti-staiut-shozhymy-odna-na-odnu-yak-cze-poviazano-z-instagramom/> [in Ukrainian].

10. Sud pryznachyv 1 tys. hrn kompensatsii za zipsovanyi mural Kuznetsova u Mystetskomu Arsenali [The court awarded UAH 1,000 in compensation for the defaced Kuznetsov mural at the Mystetskyi Arsenal]. Ukrainska pravda. Zhyttia – Ukrainian Truth. The Life. Retrieved from <https://life.ppravda.com.ua/person/2015/10/5/201174/> [in Ukrainian].

11. Tobelem, Zh-M (2018). Nova epokha muzeiv. Kulturni ustanovy pered vyklykom menedzhmentu [A new era of museums. Cultural institutions facing the challenge of management.]. (Z. Borysiuk, P. Tarashchuk, S. Tevolde Trans.) Kyiv.

12. Tupalska, O. (2023). Porivnialy ZSU z viiskovymy, shcho prysiahaly Hitleru – istoryk svaryt stolychnyi muzei za nevdali paraleli [The Armed Forces of Ukraine were compared to the military who swore allegiance to Hitler – a historian scolds the Kyiv museum for unfortunate parallels]. Big Kyiv. Retrieved from <https://bigkyiv.com.ua/porivnialy-zsu-z-vijskovymy-shho-prysyagaly-gitleru-istoryk-svaryt-stolychnyj-muzej-za-nevdali-paraleli/> [in Ukrainian].

13. Shcho stalosia u Odeskomu khudmuzei: krytyky ta kuratory pro skasovanu vystavku Davyda Chychkana «Zi strichkamy i praporamy» [What

Happened in the Odesa Art Museum: Critics and Curators on the Cancelled Exhibition of David Chichkan «With Ribbons and Flags»]. *Suspilne Kultura – Public (television) Culture*. Retrieved from <https://suspilne.media/culture/670314-so-stalosa-v-odeskomu-hudmuzei-kritiki-ta-kuratori-pro-skasovanu-vistavku-davida-cickana-zi-strickami-i-praporami/> [in Ukrainian].

14. Chayka, Kyle (2024). The tyranny of the algorithm: why every coffee shop looks the same. *The Guardian*. Retrieved May 26, 2024 from <https://www.theguardian.com/news/2024/jan/16/the-tyranny-of-the-algorithm-why-every-coffee-shop-looks-the-same> [in English].

15. Escueta, M., Quan, V., Joshua, Nickow, A., & Oreopoulos, P. (2017). *Education Technology: An Evidence-Based Review*. NBER Working Paper. No. 23744. JEL No. I20,I29,J24. DOI 10.3386/w23744 [in English].

16. Farago, J. (2015). Why museums are the new churches. *BBC*. Retrieved May 20, 2024 from <https://www.bbc.com/culture/article/20150716-why-museums-are-the-new-churches> [in English].

Дарина Гогоц

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В СИСТЕМІ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

У дослідженні розглянуто питання патріотичного виховання особистості та обґрунтовано поняття національного і патріотичного виховання; описано особливості формування національно-патріотичних почуттів у учнів початкової школи та розкрито форми впровадження елементів такого виховання у школі; встановлено, що основною метою патріотичного виховання є передача молодшим школярам соціального досвіду, духовної культури народу, його ментальних настанов і світоглядних цінностей.

Ключові слова: *патріотичне виховання; концепція національно-патріотичного виховання; учень; виховання; вчитель початкової школи, особистість, учень.*

Darina Hohots

PATRIOTIC EDUCATION IN THE PRIMARY EDUCATION SYSTEM

The article reveals the issue of patriotic education of the personality; the concepts of “national” and “patriotic” education are substantiated; the features of the introduction and formation of national and patriotic education of students in the conditions of primary school are elucidated; forms of the introduction of national and patriotic education elements in school are revealed. National and patriotic education is an important component of the educational process. Personality is an important pedagogical regularity in this process. It is during the development of personality that important effective ways of cognition take place; these are the ways of cognition from native to foreign, from near too far, from national to international, world one people.

The main tasks of national and patriotic education are the development of high social activity, civil responsibility, spirituality in the society and also the formation of civil society. Civil society will consist of citizens who have a high level of consciousness and the ability to show it in everyday activities ensuring constant development.

Keywords: *patriotic education; concept of national-patriotic education; pupil; education; primary school teacher, personality, pupil.*

Сучасні умови глобалізації та інтеграції культур, посилення конфліктів, включаючи військові, у міждержавних відносинах, а також втрата віри людей у традиційні цінності, обумовлюють важливість національно-патріотичного виховання молоді. Історичний досвід державотворення в Україні, зусилля української нації протистояти російській агресії з 2014 року та збереження національної ідентичності підкреслюють актуальність та важливість формування в учнів почуття патріотизму як у школі, так і поза її межами.

Закон України “Про освіту” та “Національна доктрина розвитку освіти” визначають коло завдань, реалізація яких сприяє розвитку в учнів почуття любові до Батьківщини, утвердженню їх як громадян-патріотів своєї держави, формуванню поваги до національних символів і усвідомленню своїх громадянських прав та обов’язків, заснованих на поєднанні національних і загальнолюдських цінностей.

Початкова школа є першою сходинкою обов’язкової загальної освіти, яка відповідно до вікових особливостей та Державного стандарту формує життєво необхідні компетентності, закладає у свідомість дитини моральні цінності, особистісні якості та світогляд.

Головним завданням закладів освіти визначено, що “потрібно так будувати виховну діяльність, щоб приклади авторитетних учителів, шкільне середовище виховували дітей у дусі патріотизму” [1]. Для учнів важливо навчитися глибоко розуміти історію свого народу, особливості національної ідентичності, адже завдання педагогів полягає в тому, щоб слова “Україна”, “патріотизм” не були пустими, а набували для дитини особливого сенсу, тобто сприймалися “не лише розумом, а й серцем” [1].

Мета публікації полягає в обґрунтуванні основ патріотичного виховання та впровадженні його змісту в освітній процес сучасної початкової школи.

Національно-патріотичне виховання – це фундамент, методолого-філософська основа, найважливіший засіб і джерело формування особистісних рис громадянина України незалежно від національної належності вихованця [2].

Головною метою національно-патріотичного виховання постає прищеплення особистості віри в українську ідею, в основу якої покладено служіння Україні, через набуття молодим поколінням соціального досвіду; успадкування духовних надбань українського народу, настанов його національної ментальності, своєрідності світогляду. Виховання здатності зберігати свою національну ідентичність, досягнення високої культури між-національних взаємин, розвиток духовних, фізично досконалих, різнобічно розвинених особистостей [2].

Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді визначає патріотичне виховання як складник національного виховання, головною метою якого є становлення самодостатнього громадянина – патріота України, готового до виконання громадянських конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу.

Основними завданнями національно-патріотичного виховання визначено “розвиток у суспільстві високої соціальної активності, громадянської відповідальності, духовності, становлення громадянського суспільства, що складатиметься з громадян, які володіють високою свідомістю та здатністю проявити її в повсякденній діяльності з забезпеченням сталого розвитку” [3]

Як зазначають М. Пантюк і Т. Пантюк, тут важливо засвоїти досвід роботи з розбудови національної, власне української школи. Адже саме в часи національного відродження посилюється увага до проблем мови та культури, на національному ґрунті будується система освіти, виробляється стратегія і тактика існування української школи з відповідним педагогічним виховним інструментарієм, формується плеяда педагогічних кадрів тощо [4].

Світоглядно-ціннісні установки національно-патріотичного виховання починають формуватися ще в сім'ї, у дитячому садку та школі. І. Огієнко, Г. Ващенко, С. Русова акцентували увагу на тому, що рідна мова, національні свята, традиції, обряди, християнське виховання, любов до власного народу, його творчості і досягнень становлять основу змісту освітнього процесу.

На думку В. Сухомлинського, виховання має триєдину мету – взаємодія школи – родини – громадськості. Він зазначав, що “у сім'ї шліфуються найтонші грані людини-громадянина, людини-трудівника, людини-культурної. Із сім'ї починається суспільне виховання і саме тут, образно кажучи, закладається коріння, з якого виростають потім і гілки, і квіти, і плоди. Сім'я – це джерело, водами якого живиться повноводна річка держави” [5].

Процес виховання сприяє формуванню національної свідомості особистості, сприяє розвитку уявлень про власну ідентичність і унікальність національної культури, а також визначає місце рідного народу серед інших етносів. Народ, де наявний високий рівень національної свідомості як у спільноті, так і у кожного окремо, має здатність до самодостатності і сили, оскільки саме національне самоусвідомлення є важливою динамічною силою особистості.

Ключовою умовою успішного патріотичного виховання молодших школярів є їхня участь у позакласних та позашкільних заходах, спрямованих на розвиток національно-патріотичних якостей, самоосвіту і всебічний розвиток особистості. Активна участь у масових заходах сприяє формуванню у школярів почуття спільноти, любові, поваги, толерантності, гідності, чесності, довіри, відповідальності та справедливості. Ефективними методами є залучення учнів до волонтерської діяльності, вшанування пам'яті полеглих воїнів і ветеранів, а також участь у святкуванні державних і національних свят.

Під час навчання та в позашкільних заходах молодші школярі вивчають історію, знайомляться з видатними культурними та історичними діячами. Вчителі за допомогою усної народної творчості розвивають у молодших школярів інтерес до української мови і культури в її історичному розвитку. Таким чином, національно-патріотичне виховання в умовах школи

реалізується на уроках всіх освітніх галузей інтегративно, використовуючи різноманітні форми і методи з метою досягнення важливих життєвих компетенцій.

Національно-патріотичне виховання здійснюється протягом всього освітнього процесу особистості в різноманітних умовах та контекстах, таких як сім'я, школа, позашкільні та молодіжні організації, що сприяє гармонійному розвитку, формуванню світогляду на основі культурних надбань українського народу, збагаченню духовності та особистісної культури. Національно-патріотичне виховання учнівської молоді є комплексною, системною і цілеспрямованою діяльністю різних соціальних інститутів із метою формування в молодших школярів патріотичної свідомості, любові до Батьківщини та готовності захищати національні інтереси, цілісність і незалежність України.

Використані джерела:

1. Національно-патріотичне виховання у закладах освіти: рекомендації URL: <https://pon.org.ua/novyny/7258-naconalno-patrotichne-vihovannya-u-zakladah-osvti-rekomendacyi.htm>

2. Доукіна О.М. Національне виховання дітей і учнівської молоді. Енциклопедія освіти. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 565–567.

3. Концепція національно-патріотичного виховання. URL: <https://mon.gov.ua/app/uploads/public>

4. Пантюк М. П., Пантюк Т. І. Національний підхід та концепція вільного виховання у підготовці майбутнього вчителя до виховної роботи. *Молодь і ринок: щомісячний науково-педагогічний журнал*. 2011. No 8 (79). С. 22–26.

5. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. Київ: Рад. шк., 1978. 263 с.

ОКРЕМІ ТЕНДЕНЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ ІЗ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ

Громадянське суспільство є складною системою суспільних відносин, які спрямовані на мобілізацію і захист представниками суспільства своїх приватних та колективних інтересів у всіх сферах суспільного життя. Разом з тим, така ідея потребує доповнення, оскільки ця сфера суспільних відносин також передбачає рівноправну співпрацю між громадянським суспільством та державою, в результаті чого таке суспільство конструктивно впливає на процеси суспільного та державного розвитку.

Питання розвитку громадянського суспільства набуває особливої актуальності в контексті сьогоднішніх подій, тобто в умовах війни України та російської федерації. Досвід останніх місяців нашої боротьби ще раз підтвердив, що в критичних ситуаціях громадянське суспільство може якщо не замінити державу, то суттєво її підтримувати у питаннях оборони та національної безпеки. В таких ситуаціях як нинішня особливо чітко можна спостерігати особливий потенціал громадянського суспільства, який реалізований через волонтерський рух, різні форми самоорганізації у сфері оборони держави.

Також в контексті євроінтеграційного розвитку нашої держави однією з основних умов інтеграції Української держави у європейський демократичний простір є зміцнення правових основ функціонування інститутів громадянського суспільства. Безпосередньо у положеннях Угоди передбачено обов'язкову участь представників громадянського суспільства договірних сторін у процесах виконання цього документу.

Таке багатогранне явище як громадянське суспільство не може бути визначено як політико-правова категорія в межах

однієї концепції. Саме тому в існує необхідність застосування інтегративного концептуального підходу, який дає можливість визначити ряд ключових характеристик поняття «громадянське суспільство». Виходячи із таких міркувань можливо запропонувати авторський підхід до розуміння цієї багатогранної та складної суспільної категорії.

По-перше, громадянське суспільство є складною системою суспільних відносин, які спрямовані на мобілізацію і захист представниками суспільства своїх приватних та колективних інтересів у всіх сферах суспільного життя. При цьому ця система суспільних відносин також передбачає рівноправну співпрацю між громадянським суспільством та державою, в результаті чого таке суспільство конструктивно впливає на процеси суспільного та державного розвитку.

По-друге, виходячи із досвіду України останніх років, слід констатувати, що ефективне громадянське суспільство не завжди потребує чітких інституціоналізованих форм, оскільки поряд із такими формальними його інституціями як громадські об'єднання та інші ключові значення у процесах державотворення відграють інші менш формалізовані форми суспільної організації – волонтерські рухи, благодійні ініціативи та інші специфічні практики громадськості. Саме тому, окрім формальної інституційної структури, категорія громадянського суспільства повинна охоплювати додаткові форми соціальної організації, які спрямовані на задоволення колективних (суспільних) інтересів.

По-третє, для сприйняття терміну «громадянське суспільство» саме як правової категорії, важливо розуміти, що ряд ціннісних характеристик громадянського суспільства є його конституційно-правовою основою. Серед основних таких ідей варто виділити свободу самоорганізації, вільний комунікаційний простір, демократію, дієвий механізм реалізації та захисту прав та законних інтересів особи.

Загальноприйнята ідея про необхідність сприяння держави у процесі побудови та розвитку інститутів громадянського суспільства потребує переосмислення, оскільки громадянське суспільство повинно створюватися та функціонувати

незалежно, в якості якщо не опонента, то рівного партнера держави. У випадку постійної підтримки та сприяння від держави громадянське суспільство буде постійно кволим та нерозвинутим.

Подальший процес оновлення Конституції України потребує, на погляд автора, чіткого визначення двох концептуальних питань: по-перше, співвідношення громадянського суспільства та державної влади у процесі суспільного розвитку; по-друге, визначення доцільності та меж конституційно-правового регулювання відносин у сфері становлення та розвитку громадянського суспільства. Головне юридичне навантаження інституту громадянського суспільства у Конституції України повинно полягати в тому, щоб на конституційному рівні утвердити положення про те, що громадянське суспільство – це асоціація вільних і рівноправних людей, яка забезпечує узгодженість їхніх різноманітних інтересів на засадах самоорганізації і державно-правового регулювання. Держава існує в такому суспільстві постільки, поскільки саме суспільство визнає необхідність демократичної та правової держави.

За результатами розгляду доктринальних підходів до моделей співвідношення держави та громадянського суспільства слід констатувати, що громадянське суспільство та державна влада як два суспільних феномени, попри очевидні відмінності між ними, впродовж усього свого існування перебувають у тісному взаємозв'язку, що, в першу чергу, зумовлено їх спільною правовою природою. За безпосередньої участі громадянського суспільства державна влада перетворюється з влади авторитету в легітимну організацією публічної влади, натомість – за сприяння державної влади громадянське суспільство еволюціонує від суспільства, в якому панує свавілля, «війна всіх супроти всіх», до суспільства, в основі якого функціонують правомірні відносини між людьми, правопорядок та законність.

Ключові слова: громадянське суспільство, держава, суспільні відносини, війна.

Sergii Ishchuk

CERTAIN TRENDS OF THE FUNCTIONING OF CIVIL SOCIETY IN THE CONDITIONS OF WAR WITH THE RUSSIAN FEDERATION

Civil society is a complex system of social relations aimed at mobilizing and protecting private and collective interests by society representatives in all spheres of public life. At the same time, such an idea needs to be supplemented since this sphere of social relations also involves equal cooperation between civil society and the state, as a result of which such society has a constructive influence on the processes of social and state development.

The issue of the development of civil society becomes particularly relevant in today's events, that is, in the conditions of the war between Ukraine and the Russian Federation. The experience of the last months of our struggle once again confirmed that in critical situations, civil society can, if not replace the state, significantly support it in matters of defense and national security. In such situations as the current one, one can especially clearly observe the unique potential of civil society, which is realized through the volunteer movement and various forms of self-organization in the field of state defense.

Also, in the context of the European integration development of our state, one of the main conditions for the integration of the Ukrainian state into the European democratic space is strengthening the legal foundations of the functioning of civil society institutions. The provisions of the Agreement directly provide for the mandatory participation of civil society representatives of the contracting parties in the processes of implementation of this document.

Such a multifaceted phenomenon as civil society cannot be defined as a political and legal category within one concept. That is why there is a need to use an integrative conceptual approach, which makes it possible to determine the number of critical characteristics of the concept of «civil society.» Based on such considerations, it is possible to propose an author's approach to understanding this multifaceted and complex social category.

First, civil society is a complex system of social relations aimed at mobilizing and protecting private and collective interests by society

representatives in all spheres of public life. At the same time, this system of social relations also provides equal cooperation between civil society and the state, as a result of which such society has a constructive influence on social and state development processes.

Secondly, based on the experience of Ukraine in recent years, it should be stated that an effective civil society does not always need precise institutionalized forms because along with its formal institutions such as public associations and others, other less formalized forms of social organization play a vital role in the processes of state formation organizations – volunteer movements, charitable initiatives and other specific practices of the public. That is why, in addition to the formal institutional structure, the category of civil society should include additional forms of social organization aimed at meeting collective (public) interests.

Thirdly, to perceive the term «civil society» as a legal category, it is essential to understand that several value characteristics of civil society are its constitutional and legal basis. Among the main ideas, it is worth highlighting the freedom of self-organization, free communication space, democracy, and an effective mechanism for the realization and protection of the rights and legitimate interests of a person.

The need for state assistance in building and developing civil society institutions needs rethinking since civil society must be created and function independently as an equal partner, if not an opponent, of the state. With constant support and assistance from the state, civil society will always be weak and underdeveloped.

The further process of updating the Constitution of Ukraine requires, in the opinion of the author, a clear definition of two conceptual issues: first, the relationship between civil society and state power in the process of social development; secondly, determining the expediency and limits of constitutional and legal regulation of relations in the field of formation and development of civil society. The main legal burden of the institution of civil society in the Constitution of Ukraine should be to approve at the constitutional level the provision that civil society is an association of free and equal people, which ensures the coordination of their various interests based on self-organization and state-legal regulation. The state exists

in such a society as it recognizes the need for a democratic and legal state.

Based on the results of consideration of doctrinal approaches to models of the relationship between the state and civil society, it should be stated that civil society and state power as two social phenomena, despite the apparent differences between them throughout their existence, are in a close relationship, which is primarily due to their common legal nature. With the direct participation of civil society, state power is transformed from the power of authority into a legitimate organization of public power; on the other hand, with the assistance of state power, civil society evolves from a society in which arbitrariness reigns «a war of all against all,» to a society based on lawful relations between people, law and order and legality.

Keywords: *civil society, state, social relations, war.*

Детальніше:

1. Іщук С. І. Громадянське суспільство в умовах євроінтеграційного розвитку України: теоретико-правовий аспект. Дисертація на здобуття ступеня доктора наук. Івано-Франківськ, 2021. 432 с.

Tetiana Karmadonova

MIGRATION OF SCIENTISTS AND IDENTITY CRISIS

The article explores the impact of migration on the academic community and the identity of scientists. Various aspects of migration are considered, including the reevaluation of scientific status, adaptation to a new cultural environment, and challenges related to preserving personal and professional identity. The author analyzes causes for the identity crisis and provides recommendations for supporting migrant scientists in their academic and personal adaptation.

Keywords: *migration, scientists, identity crisis, adaptation, professional identity, support for migrant scientists.*

Тетяна Кармадонова

МІГРАЦІЯ ВЧЕНИХ ТА КРИЗА ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті досліджується вплив міграції на академічну спільноту та ідентичність вчених. Розглядаються різні аспекти міграції, включаючи переосмислення наукового статусу, адаптацію до нового культурного середовища та виклики, пов'язані зі збереженням особистої та професійної ідентичності. Автор аналізує причини кризи ідентичності та рекомендації щодо підтримки мігрантів-вчених у їхній академічній та особистій адаптації.

Ключові слова: *міграція, вчені, криза ідентичності, адаптація, професійна ідентичність, підтримка мігрантів-вчених.*

The migration of scientists is becoming increasingly important and relevant in the modern world of science, especially in the context of the war in Ukraine. Growing globalization and rapid technological changes require international collaboration and knowledge exchange. In this context, the migration of scientists plays a crucial role in the

development of scientific research and the scientific community. However, along with this, it creates new challenges, including an identity crisis that may arise among migrating scientists.

The identity crisis among migrating scientists results from a complex interaction of various factors, including cultural differences, language barriers, loss of connection with their native scientific community, and emotional adaptation difficulties to the new environment. This crisis can affect the scientific productivity, creative potential, and overall well-being of scientists, and it also has significant implications for the scientific community as a whole.

The issues of scientists' migration in the context of the identity crisis have been explored in the works of: O. Kuznetsov, who analyzes the link between reduced spending on research and development in Ukraine and the outflow of skilled personnel abroad; S. Kant, A. Peku, and E. Tiolle, who investigate migration as a cultural and ethnic crisis; Y. Polishchuk and O. Nagorna highlight recent trends in the policies of various EU and US countries regarding scientists; M. McCartney, A. Roddy, J. Geiger, N. Pilland, M. Ribeiro, and A. Leinoff explore how to enhance scientific identity through professional development modules. However, the problems of migrant scientists remain insufficiently researched, creating the need for further studies that could serve as a basis for developing recommendations useful in the Ukrainian context.

This article discusses the causes of this crisis, its consequences for individuals and the scientific community, as well as ways to overcome this complex phenomenon. The experience of scientists' migration can provide us with important insights and recommendations to promote scientific development and support scientists in their adaptation to the new scientific environment.

Scientific identity is a specific type of identity associated with scientific knowledge, but there is still no consensus on its definition. However, it is often defined by two main characteristics: feeling like a scientist and being recognized as one in a social environment, especially by influential figures such as professors, lecturers, and managers. Scientific identity evolves over time in response to life experiences and social interactions with others (McCartney, 2022).

Causes of the identity crisis among migrating scientists.

Migration is associated with immigration crises, in the context of border security and management, cultural or ethnic identity, and integration – to the extent that human mobility is often seen as the cause of various social, economic, and political problems, and even as a «problem» itself. Crises also arise as a result of countries' migration management strategies, leading to the self-development of processes (Cantat, 2023).

Scientific research shows that foreign scientists most often occupy positions in fields where domestic specialists, for various reasons, do not wish to work. The Lithuanian experience confirms the possibility of successful cooperation that goes beyond the individual level and is considered at the level of collaboration with foreign universities. This trend is facilitated by the digitalization of various processes (Polishchuk, 2021).

Scientist migration is a complex process that usually entails significant changes in personal, professional, and sociocultural life. One of the key aspects of migration, which often remains underestimated, is the identity crisis that arises among migrating scientists. The main reasons for this crisis, based on an analysis of socio-cultural, psychological, and professional aspects, are:

The first reason for the identity crisis among scientists lies in the cultural differences between their native and host environments. Migration often forces scientists to confront new cultural values, norms, and ways of life that may significantly differ from those they are accustomed to. This can evoke feelings of loss of their cultural identity and discomfort in adapting to a new environment.

Another significant reason for the identity crisis among migrating scientists is language barriers. Transitioning to a new country or cultural environment often entails the need to learn a new language or adapt one's language usage to new requirements. Imperfect language skills can lead to a loss of confidence in one's abilities, complicate communication, and hinder full adaptation to the new scientific environment.

Migration of scientists often leads to a loss of connection with their native scientific community. Being separated from colleagues and the research environment they previously worked in can create feelings of detachment and loss, especially if these connections were

important for their professional identity. These reasons not only explain the identity crisis in migrating scientists but also underscore the need for studying this phenomenon and developing strategies to overcome it to support scientists in their migration journey.

In addition to cultural and linguistic challenges, the migration of scientists can also be accompanied by emotional adaptation difficulties. Moving to a new country or city can be stressful for scientists' personal lives, particularly in terms of separation from family, friends, and familiar social environments. This can lead to feelings of loneliness, a loss of support, and decreased self-esteem, affecting their overall identity and well-being.

Professional challenges can also be a reason for the identity crisis in migrant scientists. Transitioning to a new scientific environment may involve encountering new research methods, scientific traditions, and standards that require adaptation and reevaluation of their own scientific practices. This can generate feelings of instability and uncertainty in their knowledge and skills, impacting the professional identity of migrants.

Liberalization of the movement of individuals between countries has led to a significant expansion of opportunities for individuals to choose a place of permanent residence and realize their potential. However, the success of adaptation in the global information environment is determined by the degree of a country's integration into the knowledge economy. The formation of a scientific approach to various spheres of activity, including production, management, services, and information provision, is crucial for a country's competitiveness. Developed nations invest in science, creating conditions to attract highly skilled professionals. However, labor market analysis shows that migrants from Ukraine are predominantly offered low-skilled positions (Kuznetsov, 2010).

Migration of scientists is becoming an increasingly important topic in the academic environment. Migrant scientists bring their unique knowledge and experience, enriching the academic community, but their success may be complicated without adequate support. Several recommendations for supporting the academic and personal adaptation of migrant scientists are:

Establishing a mentoring program for scientists in host countries. It is important to have the opportunity to receive advice and support

from experienced colleagues. Mentorship programs can provide migrant scientists with the necessary connections, understanding of cultural peculiarities, and career development consultations.

Providing informational support in the institutions of host countries. Access to information about administrative procedures, local services, and resources will help migrant scientists adapt more quickly and effectively in a new environment.

Language support for migrant researchers. Proficiency in the language of the host country is a key factor for successful adaptation. Offering language courses or other forms of language support will help migrant scientists communicate confidently and integrate into the academic community.

Attending cultural events and activities. Creating a culture of diversity and openness contributes to creating a friendly environment for migrant scientists. Organizing cultural events, festivals, and cultural sensitivity training will promote closer connections between different cultures.

Psychological support in online and offline formats. Migration can be stressful for personal and professional life. Providing access to psychological support and counseling will help migrant scientists cope more effectively with stress and adaptation challenges.

Financial support. Ensuring financial stability, for example, through scholarships or financial assistance for migrant scientists, is an important aspect of their adaptation, allowing them to focus on their work and studies.

The purpose of these recommendations is to create a favorable environment for migrant scientists where they can develop their potential and make a significant contribution to science and innovation. Active support and attention to their needs can lead to positive outcomes for both the individuals themselves and the scientific community as a whole. Understanding the identity crisis among migrant scientists is key to developing effective support and adaptation strategies, as well as overcoming this phenomenon and promoting successful integration into the new scientific environment. Prospects for further research lie in investigating the role of migration policy in shaping conditions for the successful adaptation of migrant scholars and the development of the scientific community.

References:

1. Kuznetsov, O. V. (2010). International migration of highly qualified specialists. Scientific Bulletin of the Institute of International Relations of NAU. Series: Economics, Law, Political Science, Tourism. URL: <https://jrnل.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/view/2876>.
2. Polishchuk, Y. A., Nagorna, O. V. Migration of scientists in the growth of the scientific and educational space potential: lessons from EU countries and the USA // Bulletin of Sumy State University. Series Economics. 2021. No. 1. P. 282–288. DOI: 10.21272/1817-9215.2021.1-31.
3. Cantat, C., Pécoud, A., Thiollet, H. Migration as Crisis. American Behavioral Scientist, 2023, 23 p. DOI: 10.1177/00027642231182889.
4. McCartney, M., Roddy, A. B., Geiger, J., Piland, N. C., Ribeiro, M. M., Lainoff, A. (2022). Seeing Yourself as a Scientist: Increasing Science Identity Using Professional Development Modules Designed for Undergraduate Students. J Microbiol Biol Educ. 23:e00346-21. <https://doi.org/10.1128/jmbe.00346-21>.

Максим Карповець

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗВ'ЯЗОК МІЖ ДІЯЛЬНІСТЮ ТА РОЗУМІННЯМ В ОСВІТНЬОМУ ПЕРФОРМАНСІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті розглядається питання психологічного зв'язку діяльності та розуміння в перформативному процесі вищої школи. Доведено, що перформанс у вищій школі є експериментальним проектом, завдяки якому студенти діяльнісно досягають поданий матеріал, уможливаючи також розуміння власної соціальної ролі та культурної ідентичності. Показано, що у перформансі діяльність та розуміння відбувається синхронно завдяки демонстрації, повторенні та відтворенні. Так засвоєння матеріалу відбувається більш осмислено, позбавляючи учасників перформансу від подальших помилок і розчарувань. Таким чином, перформанс є особливою терапевтичною практикою, зближуючи його учасників в спільному діяльнісному полі.

Ключові слова: психологія освіти, вікова психологія, діяльність, розуміння, перформанс, перформативність, вища освіта.

Maksym Karpovets

PSYCHOLOGICAL CONNECTION BETWEEN ACTIVITY AND UNDERSTANDING IN EDUCATIONAL PERFORMANCE OF A HIGHER SCHOOL

The article discusses the psychological connection between activity and understanding in the performative process of higher education. It is proved that performance in higher education is an experimental project through which students actively comprehend the material presented, making it possible to understand their own social role and cultural identity. It has been shown that in performance, activity and understanding occur

simultaneously through demonstration, repetition, and reproduction. In this way, the material is assimilated more meaningfully, saving the participants of the performance from further mistakes and disappointments. Thus, the performance is a special therapeutic practice, bringing its participants closer together in a common activity field.

Keywords: *educational psychology, age psychology, activity, understanding, performance, performativity, higher education.*

Питання діяльності є невід'ємним елементом розуміння як людини, так і суспільства. Водночас розуміння своєї ідентичності, власної соціальної ролі чи культурних правил неможливе без діяльності. Теоретики соціальної дії та культурних сенсів розходяться в тому, що є первинним. З одного боку, людина повинна збагнути характер культурної традиції заради подальшого відтворення в дії. З іншого боку, діяльність часто випереджає розуміння, будучи формою засвоєння життєвого досвіду через спроби. Пеформативна теорія поєднала розуміння та діяльність в єдине, адже саме в перформансі слово (що є вираженням мислення в мовленні) часто і є дією, як стверджує Джон Остін та його послідовники. Так людина маніфестує не тільки своє бачення чи певну культурну програму в дії, але фактично через дію посилює розуміння, усвідомлює характер здійсненого протягом певного часу в певному місці. Іншими словами, перформанс через діяльність дозволяє зосередитись на більш важливих, суттєвих речах¹, залишаючи поза увагою другорядне.

Особливу роль в цьому відіграє вища школа, зокрема середовище університету, де студенти перформативно вчать виконувати професійні, соціальна та культурні ролі. Як зазначає Крістен Лок, знання та педагогіка зазнали безперечного впливу перформативності, де «комерціалізація знань і педагогіка під впливом перформативності та оцінювання результатів – це питання, які виходять на перший план»². Покликаючись на Жана-Франсуа Ліотара, дослідниця вказує на більш важливий (і малодосліджений) аспект перформансу, а саме використанні

---

¹ Klyukanov I. E. Performativity Principle. 'The Deed Is Everything'. *Principles of Intercultural Communication*. London : Routledge, 2020. P. 67.

² Locke K. Performativity, Performance and Education. *Educational Philosophy and Theory*, 2015. Vol. 47, No. 3. P. 256.

перформативних методик і практик у освітньому процесі. Перформативність суттєво міняє спосіб виробництва знання та розуміння, сприяє його експериментальному зміщенню в русло безпосереднього творення нових правил соціального виробництва. Попри це, комерціалізація знання більше вказує на негативний аспект освітнього перформансу, де знання є черговим товаром, а розуміння, вочевидь, не завжди є важливою ціллю для університету й тим більше влади. Маючи амбівалентну природу³, перформанс може бути також певною формою опору до владно-орієнтованих тенденцій культури⁴. Відповідно, університет повинен зберігати своє унікальне середовище, не піддаватись технологічним чи комерційним тенденціям конвеєризації знання. Конкретизуємо коротко такі можливості перформативності для вищої школи, а також їхній вплив на психологічні аспекти діяльності та розуміння.

У теорії Джона Остіна перформативність як діяльність відповідає окремому ряду слів, які не стільки репрезентують, а презентують певну реальність⁵. Остін переосмислив роль мови як тієї, що передбачає реальність. Як зазначає Карен Барад, діяльність випереджає або безпосередньо формує дискурсивні практики: «Висловлювання не є простими висловлюваннями первинної свідомості єдиного суб'єкта; скоріше, висловлювання і суб'єкти виникають з поля можливостей. Це поле можливостей не є статичним чи єдиним, а радше динамічною та умовною множинністю»⁶. Іншими словами, якщо людина говорить, то вона щось робить, а у випадку з перформативними ще й показує це для аудиторії. Популярним прикладом є клятва у суді, коли відповідь «Присягаю» на питання «Ви урочисто присягаєте, що

---

³ Так, як зазначав Джон МакКензі, «перформанс рівноцінно може бути протлумаченим як експериментальність та нормативність». Цит. за McKenzie J. *Perform or Else : From Discipline to Performance*. London : Routledge, 2001. P. ix.

⁴ Locke K. *Performativity, Performance and Education*. *Educational Philosophy and Theory*, 2015. Vol. 47, No. 3. P. 257.

⁵ Austin J. L. *How to Do Things with Words*. Harvard : Harvard University Press, 1975. 192 p.

⁶ Barad C. *Posthumanist Performativity: Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter*. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*. 2003. Vol. 28, No. 3. P. 819.

будете говорити правду, всю правду і нічого, крім правди?» є перформативом.

Поява культури й цивілізації була можлива саме тому, що людина почала не існувати у природі подібно до тварин, але й діяти у ній шляхом витворення власних, штучних паттернів поведінки. Людина створила себе завдяки діяльності, витворила унікальний світ, який також повинен підтримуватись колективним шляхом. Однак однієї дії недостатньо для того, щоб впливати на суспільство й особливо самого себе. Сама дія передбачає певний алгоритм відтворення певних правил, які наче вже хтось заклав до нас. Для людини ж виконання правила повинні щось значити, де вона відчувають свою причетність до колективного досвіду. Іншими словами, людина в суспільстві повинна відчувати свою важливість та цінність як суб'єкта, де перформативність дозволяє це реалізувати завдяки мови та тілесності (які немов зливаються в єдине, коли відбувається перформатив).

«Подвійна» природа перформативності створює умови для впізнавання й вирізнення суб'єкта завдяки власній поведінці. Така діяльність часто буває несвідомою, але вона штовхає людей до того, щоб постійно створювати перформативні практики із новими соціальними значеннями. Можна провести аналогію із новим придбаним одягом. Якщо людина одягає його лише вдома, коли ніхто не бачить цього, то вона лишається непомітною через відсутність соціальної уваги та активності. Як тільки людина виходить поза межі свого приватного простору, виставляє фото у соціальні мережі чи намагається продати його для когось, тоді це є перформативною діяльністю. Якщо ж цей новий образ впливає на інших людей, викликає реакцію (не важливо позитивну чи негативну), то перформативна дія перетворюється на соціальний перформанс, адже долучає у своє поле вже інших людей або учасників. Водночас парадокс перформативної дії в тім, що вона однаково поєднує інструментальний (виконавчий) та перформативний (змінний) виміри.

З одного боку, людина виконує узагальнені види діяльності, які виконують якщо не всі, то більшість людей у певному соціальному просторі. Скажімо, правила водіння зобов'язують враховувати дорожні знаки й інші регулятиви. З іншого боку, кожен

виконує це по-своєму, залучаючи власний досвід, емоційний та тілесний стан. Не зважаючи на необхідність дотримуватись правил дорожнього руху, водії не тільки можуть їх порушувати, але й по-різному реагувати на певні виклики. Тому перформативна діяльність окрім строгої ритуальної природи відтворювання, постійно перетворює та індивідуалізує певні моделі поведінки, об'єднує та консолідує людей. Не випадково найбільш повно «подвійна» природа перформативності проявляються у святах, коли наче й повинна бути строге слідування ритуалу, але й водночас не існує однакоого святкування в жодному колективі.

Діяльність передбачає перформативне унаочнення отриманих знань (часто завдяки тілесній взаємодії між учасниками процесу, якщо виключити дистанційне навчання з освітнього процесу вищої школи), яке перетворюється від абстрактних, непередметних теорій у життєвий досвід. Відповідно до розуміння перформансу Джоном Остіном, одним із піонерів творення перформативної теорії, перформативність як діяльність відповідає окремому переліку слів, які не стільки репрезентують, а презентують певну реальність⁷. Іншими словами, когнітивна регуляція через перформанс як діяльність у вищій школі дозволяє студентам набути як професійного, так і соціального досвіду: «Знання залишаються важливими, але в центрі уваги вже не передача чи набуття знань. Натомість, знання розуміється як таке, що створюється, втілюється і діє»⁸. Особливо залучення ігрової та театральної складової долає умовності механічного відтворення до креативного творення знання, терапевтично долаючи страхи й сумніви учасників перформансу. Коли студенти імітують певну дію перформера, вони не просто її механічно копіюють, а переносять на власний досвід, пробують прийняти найбільш відповідні рольові моделі поведінки та знання. Так вони мимоволі «програють» у перформансі різноманітні сценарії власного життя, навчаються не боятися ризикувати й виходити за межі свого життєвого досвіду.

---

⁷ Austin J. L. *How to Do Things with Words*. Harvard : Harvard University Press, 1975. P. 62.

⁸ Dall'Alba G., Barnacle R. An Ontological Turn for Higher Education. *Studies in Higher Education*. 2007. Vol. 32, No. 6. P. 10.

Для перформативного відтворення важлива як чітка, майже ритуальна форма виконання (вчитель показує – студент повторює), але в межах цієї заданої «структури» відбувається перетворення засвоєного знання на суб'єктивний досвід. Перформанс передбачає простий алгоритм: демонстрація (діяльність) ↔ повторення (дії) ↔ відтворення (операції)⁹. Наприклад, вивчення нової мови передбачає чітке повторення звуків, букв і вимови, але подальше відтворення вимагає від людини вже власних зусиль, застосування особливостей артикуляції, мовних звичок, середовища. Виходить, що чим більше студент повторює матеріал¹⁰ через дію, тим більше розуміє його суть. Якщо спробувати описати цей процес, то він відбувається як певне проявлення (performing) розуміння через множину повторювальних дій. Завдання викладача, вочевидь, бути невидимим фасилітатором, коректором діяльності, або, якщо того вимагає перформанс, безпосереднім учасником діяльності та розуміння.

Подібно до того як Зигмунд Бауман вважав культуру поведінковим і символічним упорядкуванням світу невідомого¹¹, так само й перформанс є упорядкуванням знань і навичок студентів завдяки діяльності. Діяльність як форма когнітивної регуляції в освітньому процесі передбачає проєктування індивіда в різних інсценізаціях. Відповідно до теорії перформативності Крістофа Вулфа, індивід повинен проєктувати себе завдяки різним перформативним практикам, щоб ефективно соціалізуватись у світі¹². Різноманіття перформативних інсценізацій визначають не тільки культура, гендер, суспільна група, як вважає Вулф, але також освіта, що є важливим середовищем зростання і адаптації особистості. Від результату проєктування залежить виконання

---

⁹ Klyukanov I. E. Performativity Principle. 'The Deed Is Everything'. *Principles of Intercultural Communication*. London : Routledge, 2020. P. 66.

¹⁰ У широкому сенсі цього слова, включно із певними завданнями, проєктами, вправами. У вищій школі матеріал не тільки зводиться до певних навичок, але й тілесних практик, як-от ігрове відтворення ролей чи танцювальні рухи. Все це сьогодні органічно складає основу сучасного освітнього процесу й перформансу відповідно.

¹¹ Bauman Z. *Culture as Praxis*. London : SAGE Publications Ltd., 1999. P. 18.

¹² Wulf C. *Zur Genese des Sozialen: Mimesis, Performativität, Ritual*. Bielefeld : Transcript, 2005. S. 14.

(перформанс), тобто ефективність дії поставленим завданням. У цьому сенсі, роль викладача як перформера є ключовою і вимагає більш ґрунтовного аналізу й дослідження.

Таким чином, діяльність та розуміння тісно переплетені в освітньому перформансі вищої школи, адже передбачають засвоєння матеріалу через демонстрацію, наслідування і повторення дій у конкретному часовому вимірі. Пеформативна теорія наголошує на тому, що розуміння матеріалу, професійних компетентностей і загалом своєї ідентичності неможливе без повторювальної діяльності. Водночас перформанс створює ситуацію, коли учасники можуть довіряти один одному, розкриваючи власний потенціал, взаємодіючи в різних ситуаціях та впливати на спільний результат. Так утворюється не тільки освітня експериментальна ситуація, але й терапевтична, здатна розкрити індивідуальні історії через інсценування та рольові моделі. Інша річ, що перформанс в університеті вимагає спільних когнітивних зусиль, певної групової налаштованості на результат, артистичної відкритості та креативності, а це не завжди просто досягти в умовах культурної невизначеності та комерціалізації знання.

Використані джерела:

1. Austin J. L. *How to Do Things with Words*. Harvard : Harvard University Press, 1975. 192 p.
2. Barad C. *Posthumanist Performativity: Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter*. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*. 2003. Vol. 28, No. 3. PP. 801–831.
3. Bauman Z. *Culture as Praxis*. London : SAGE Publications Ltd., 1999. 208 p.
4. Dall'Alba G., Barnacle R. *An Ontological Turn for Higher Education*. *Studies in Higher Education*. 2007. Vol. 32, No. 6. PP. 679–691.
5. Klyukanov I. E. *Performativity Principle. 'The Deed Is Everything'*. *Principles of Intercultural Communication*. London : Routledge, 2020. P. 55–83.
6. Locke K. *Performativity, Performance and Education*. *Educational Philosophy and Theory*, 2015. Vol. 47, No. 3. PP. 247–259, <http://dx.doi.org/10.1080/00131857.2013.857287>.
7. McKenzie J. *Perform or Else : From Discipline to Performance*. London : Routledge, 2001. 306 p.
8. Wulf C. *Zur Genese des Sozialen: Mimesis, Performativität, Ritual*. Bielefeld : Transcript, 2005. 178 s.

Олена Квачевська

ЕТИКА ФАНДРАЙЗИНГУ: ОСНОВНІ НАРАТИВИ

Дана стаття досліджує етичні аспекти фандрайзингу в некомерційних організаціях на тлі зростаючих суспільних проблем. Розглядаються існуючі етичні теорії, підкреслюються прогалини в нормативних рамках, які використовують професійні фандрайзери. Аналізуючи концепції етики догляду та діалогової комунікації, у статті підкреслюється важливість розвитку етичних стосунків із донорами, співробітниками, бенефіціарами та волонтерами. У статті також досліджуються трастизм, донороцентризм і теорія балансу прав, аналізуються їх наслідки для прийняття етичних рішень.

Ключові слова: фандрайзинг, некомерційні організації, етика фандрайзингу.

Olena Kvachevska

ETHICS OF FUNDRAISING: BASIC NARRATIVES

This article explores the ethical dimensions of fundraising in nonprofit organizations amidst increasing societal challenges. It reviews existing ethical theories, highlighting gaps in normative frameworks specific to professional fundraisers. Emphasizing care ethics and dialogical communication, it underscores the importance of fostering ethical relationships with donors, employees, beneficiaries, and volunteers. The study also examines trust ethics, donor-centrism, and rights-balancing theories, discussing their implications for ethical decision-making in fundraising.

Keywords: fundraising, non-profit organizations, fundraising ethics.

Фандрайзинг є ключовим елементом діяльності багатьох неприбуткових організацій, забезпечуючи їх необхідними ресурсами для реалізації соціально значущих проєктів. В умовах

зростаючих соціальних викликів, питання етики та відповідального підходу до фандрайзингової діяльності набувають особливої актуальності, особливо зважаючи на недостатню увагу науковців до основних етичних теорій, що застосовуються у фандрайзингу, а також їх практичного значення для професійної діяльності фандрайзерів. Як зазначають МакКвілін і Сарджент [4], розробки етичних теорій вченими, які займаються фандрайзингом і благодійністю, є рідкісними і досі не запропоновано послідовної нормативної теорії, яка могла б стати основою для прикладної етики професії. Теоретична робота, яка була проведена, зазвичай зосереджувалася на потребах лише однієї ключової зацікавленої сторони, а саме донорів [4].

Одна з перших спроб концептуалізувати етичні принципи фандрайзингової діяльності ґрунтується на припущеннях К. Келлі [3], що фандрайзинг є функцією побудови відносин на основі комунікації. Розвиваючи цю ідею та застосовуючи підхід етики турботи науковц [6] позиціонують турботу через діалогічну комунікацію як етичну основу неприбуткового фандрайзингу. Основний акцент такого підходу базується на мультимодальному розвитку відносин з усіма зацікавленими сторонами неприбуткових організацій, включаючи донорів, співробітників, бенефіціарів та волонтерів. До головних аспектів цієї взаємодії відносять:

Донори. Інтеграція стратегій опіки з етикою догляду та принципами діалогу підкреслює важливість цілісного досвіду відносин для донорів. Даний підхід включає забезпечення балансу між донорами та неприбутковими організаціями на основі спільних цілей та персоналізованого діалогу, який надає можливості для співпраці.

Співробітники. Увага має приділятися створенню організаційної культури турботи, де співробітники отримають належне визнання від організації. Один зі способів досягнення цієї мети – розвиток довірливих стосунків між працівниками та керівництвом шляхом активного діалогу.

Бенефіціари. Як показує досвід, етика турботи у некомерційному фандрайзингу не повинна полягати в позбавленні повноважень бенефіціарів організації. Бенефіціари повинні мати

голос і, відповідно, необхідно запровадити механізми зворотного зв'язку, щоб переконатися, що цілі фінансованого втручання спрямовані на низовий рівень і найбільше відповідають потребам громади.

Волонтери. Слід зазначити, що не всі категорії некомерційних стейкхолдерів є взаємовиключними. Наприклад, налагодження стосунків із некомерційним донором шляхом розвитку почуття причетності може призвести до того, що він/вона стане волонтером і навпаки [6].

Далі розглянемо особливості функціонування етичних аспектів фандрайзингу через призму нормативних теорій (трастизм, донороцентризм і збалансованість прав) [7].

Трастизм є консеквенціалістською теорією, яка стверджує, що фандрайзинг є етичним, коли він сприяє, підтримує, захищає або зберігає громадську довіру, і неетичним, коли він шкодить довірі [4]. Хоча дана теорія є консеквенціалістською, недавнє дослідження показало, що довіра має відносно невеликий вплив на пожертвування [2] і що, відносини між довірою та пожертвуваннями потребують подальшого вивчення. Незрозуміло, чи довіра спричиняє пожертвування, чи є наслідком їх [2]. МакКвілін і Сарджент [4] наголошують, що збереження громадської довіри є основою для роздумів про етику фандрайзингу [7].

Застосування трастизму на практиці може бути складним через труднощі з точним вимірюванням впливу конкретних фандрайзингових заходів на громадську довіру [8]. Адже довіра залежить від багатьох факторів, і «громадськість» не є однорідною групою: те, що впливає на довіру однієї частини громадськості, може не впливати на іншу. У практиці фандрайзингу неприбуткові організації заохочуються розглядати етичні питання через призму того, як рішення можуть бути інтерпретовані пресою. Інститут бізнес-етики пропонує запитати себе, «як би ви почувалися, якби ваше рішення з'явилося на першій сторінці газети», як частину ширшої етичної рамки прийняття рішень. Незважаючи на обмеження і труднощі в застосуванні трастизму на практиці, підтримка громадської довіри залишається ключовим аспектом етики фандрайзингу і тому подальші дослідження є необхідними для кращого

розуміння взаємозв'язку між довірою та благодійними пожертвами, а також для розробки ефективних практик, які б забезпечували і підтримували громадську довіру до неприбуткових організацій [7].

Донорцентризм, як етичний підхід у фандрайзингу, можна розглядати як деонтологічний або консеквенціалістський. З деонтологічної точки зору, фандрайзинг є етичним, якщо він надає пріоритет побажанням і потребам донорів. Консеквенціалістський підхід стверджує, що фандрайзинг етичний, коли пріоритет донорських бажань сприяє максимізації стійкого доходу для неприбуткової організації [4; 7].

Дослідження показують, що благодійність надає численні переваги для донорів, включаючи матеріальні вигоди, такі як податкові пільги, та психологічні вигоди, такі як покращення настрою, а також поліпшення фізичного здоров'я. Слід також зазначити, що основним чинником пожертвувань є саме прохання про пожертву, тому донорцентричний фандрайзер повинен активно просити про пожертви для того, щоб донори могли отримати вищезазначені вигоди. Проте, існує ризик завдати шкоди, запитуючи тих, хто не бажає давати пожертви. Одне з досліджень показало, що відмова від запиту несе емоційні втрати, але вигоди для тих, хто жертвує, перевищують втрати для тих, хто не жертвує [7; 8].

Теорія балансування прав стверджує, що фандрайзинг є етичним, коли він балансує обов'язок фандрайзерів залучати підтримку від імені своїх бенефіціарів з відповідними правами донорів [4;7;8]. Ця теорія може бути особливо сприятливою для підходу, заснованого на доказах, оскільки вона базується на правах (наприклад, праві на приватність), які можна точніше визначити. Права часто закріплені в законах, конвенціях або загальноприйнятих нормах, які ширші, ніж фандрайзинг (наприклад, права дітей до 18 років або право на недискримінацію).

Застосування призми балансування прав, очевидно, вказує на потенційні шкоди для бенефіціарів через зменшення послуг, спричинене або не залученням коштів від максимально широкого кола донорів, або відмовою від подарунків, які були запропоновані. Однак це не означає, що балансування прав дає

неурядовій організації повну свободу приймати всі подарунки, що пропонуються. По-перше, деякі подарунки можуть супроводжуватися умовами, які можуть завдати шкоди бенефіціарам або їхнім підгрупам. По-друге, можуть виникнути ситуації, коли пожертви використовуються стратегічно для вигоди донора. Наприклад, мотивацією для корпоративних пожертвувань може бути політичний вплив [1]. Іншим прикладом може стати ситуація, коли організація, що шкодить навколишньому середовищу своєю діяльністю, може співпрацювати з екологічною благодійною організацією, щоб продемонструвати свою прихильність до зменшення шкоди і уникнути державного регулювання [4;7;8].

Отже, етика фандрайзингу є багатогранною темою, яка охоплює різноманітні підходи та теорії, кожна з яких надає певний ракурс для аналізу та оцінки дій фандрайзерів. Трастизм, донорцентризм та балансування прав – це ті три ключові теорії, що можуть бути використані для оцінки етичності фандрайзингових практик. Етичний модус фандрайзингу вимагає від неприбуткових організацій постійного балансування між різними інтересами та правами зацікавлених сторін. Важливо розвивати етичні принципи та практики, які б забезпечували довгострокову стійкість та ефективність діяльності організацій, сприяючи як максимізації залучених ресурсів, так і підтримці довіри громадськості. Лише ретельне врахування етичних аспектів фандрайзингу може забезпечити відповідність зусиль неприбуткових організацій високим моральним стандартам та ефективно слугувати забезпеченню потреб бенефіціарів.

Використані джерела:

1. Bertrand, M., Bombardini, M., Fisman, R., & Trebbi, F. Tax-exempt lobbying: Corporate philanthropy as a tool for political influence. In Working paper 24451. National Bureau of Economic Research. 2018. https://www.nber.org/system/files/working_papers/w24451/w24451.pdf
2. Chapman, C., Hornsey, M., & Gillespie, N. To what extent is trust a prerequisite for charitable giving? A systematic review and meta-analysis. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*. 2021. 50(6), P. 1274–1303.
3. Kelly, K. S. *Fundraising and public relations: A critical analysis*. Lawrence Erlbaum Associates. 1991.

4. MacQuillin, I., & Sargeant, A. Fundraising ethics: A rights-balancing approach. *Journal of Business Ethics*, 2019. 160, P. 239–250.
5. MacQuillin, I. Normative fundraising ethics: A review of the field. *Journal of Philanthropy and Marketing*. 2023. 28(4), e1740. <https://doi.org/10.1002/nvsm.1740>
6. Madden, S., Harrison, V., & Vafeiadis, M. Relational care in communication as the basis of nonprofit fundraising: Theorizing professional ethics based in stewardship and ethics of care. *Journal of Philanthropy and Marketing*. 2023. 28(4), Article e1762. <https://doi.org/10.1002/nvsm.1762>
7. Routley, C. and Koshy, Ch. Identifying and addressing fundraising's overarching ethical questions through ethical theory. *Journal of Philanthropy and Marketing*. 2022. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/nvsm.1754>
8. Routley, C., Koshy, C., Lowthian, L., Niles, M., Wishart, R., Rosen, M.J., Hill, H., Pena, L., & Watt, A. The ethics of legacy fundraising during emergencies. *Rogare*. 2020

Олег Мусій

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА БЛАГОДІЙНИХ ФОНДІВ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Ця робота присвячена дослідженню правових аспектів діяльності громадських організацій та благодійних фондів в умовах воєнного стану в Україні. Аналізується специфіка законодавчого регулювання їхньої діяльності, зокрема обмеження та особливості, що виникають внаслідок введення воєнного стану. У дослідженні розглядаються основні законодавчі акти, що впливають на функціонування цих організацій у кризовий період, а також їхня взаємодія з державними органами. Особлива увага приділяється правовим механізмам, що забезпечують ефективність роботи громадських організацій та благодійних фондів у складних умовах, а також їхній ролі у підтримці населення та військових під час війни. У роботі аналізуються практичні аспекти діяльності цих організацій, включаючи питання фінансування, звітності та нагляду з боку державних структур.

***Ключові слова:** громадські організації, благодійні фонди, правовий режим воєнного стану, правове регулювання, звітування.*

Oleh Musii

LEGAL REGULATION OF ACTIVITIES OF NON-GOVERNMENT ORGANIZATION AND CHARITABLE FUNDS DURING THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW IN UKRAINE

This work is devoted to the study of legal aspects of the activity of non-government organizations and charitable foundations in the conditions of martial law in Ukraine. The specifics of the legislative regulation of their

activities are analyzed, in particular the limitations and peculiarities arising as a result of the introduction of martial law. The study examines the main legislative acts affecting the functioning of these organizations in the crisis period, as well as their interaction with state bodies. Special attention is paid to legal mechanisms that ensure the effectiveness of public organizations and charitable foundations in difficult conditions, as well as their role in supporting the population and the military during war. The work analyzes the practical aspects of the activities of these organizations, including issues of financing, reporting and supervision by state structures.

Keywords: *non-government organizations, charitable foundations, legal regime of martial law, legal regulation, reporting.*

Функціонування інститутів громадянського суспільства відіграє важливу роль у діяльності правової держави. Громадські та благодійні організації завжди мали важливу роль у житті громадянського суспільства, сприяючи його розвитку та підтримуючи соціальні ініціативи. З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України діяльність інститутів громадянського суспільства стала однією із ключових факторів підтримки державного суверенітету та забезпечення життєдіяльності української держави. 24 лютого 2022 року Указом Президента України №64/2022 по всій території України введено правовий режим воєнного стану, з цього часу життя українського суспільства змінилось докорінно [1]. Правове регулювання діяльності громадських організацій та благодійних фондів набуває особливого значення. В умовах воєнного стану, коли країна стикається з новими загрозами та викликами, важливо забезпечити ефективну правову базу для функціонування таких організацій, що сприяють наданню допомоги населенню, підтримують соціальну стабільність та сприяють обороноздатності держави.

Метою цієї статті є аналіз правових аспектів діяльності громадських організацій та благодійних фондів в умовах воєнного стану в Україні. Вона розглядає ключові законодавчі акти, що регулюють їхню роботу, а також особливості та обмеження, які можуть виникати у цей період. Зокрема, досліджується, як правові норми адаптуються до викликів воєнного часу, забезпечуючи при цьому дотримання прав та свобод громадян, а також

ефективне виконання місій громадських організацій та благодійних фондів.

22 лютого 2024 року життя українського суспільства повністю змінилось, а забезпечення обороноздатності та підтримка життєдіяльності держави стало обов'язком для кожного громадянина України. Люди об'єднували зусилля та працювали заради того, аби зберегти державу та не дати ворогу її захопити. Нові реалії воєнного стану давали все нові виклики для громадян. Суспільство повинно було швидко та ефективно знаходити вирішення наступним проблемам: забезпечення потреб сил оборони, допомога внутрішньо переміщеним особам, що втікають із зони проведення активних бойових дій, адміністрування міжнародної гуманітарної допомоги для України, тощо. На початку багато людей діяли, як фізичні особи (волонтери), інші як неофіційні об'єднання (волонтерські ініціативи), треті працювали з громадськими організаціями, які мали досвід роботи у відповідних напрямках. На початку основна ціль держави та суспільства була вистояти та витримати перший наступ сил ворога, тому будь-яка допомога була важливою. Згодом велика кількість людей зрозуміла, що робота з міжнародною гуманітарною допомогою – це хороший спосіб збагатитись через відсутність належного правового регулювання та контролю зі сторони держави. Тоді український уряд почав напрацьовувати рішення цієї проблеми.

Хорошим прикладом є діяльність одного з найбільших гуманітарних штабів на Львівщині у місті Червоноград. Перший тиждень після повномасштабного вторгнення штаб функціонував, як ініціатива декількох людей, без жодної офіційної реєстрації та документів. Проте члени ініціативної групи та представники Червоноградської міської ради розуміли, що довго так тривати не може, адже мова йде про контроль за рухом гуманітарної допомоги, її облік, довіру міжнародних партнерів, тощо. Тому вже 1 березня 2022 року розпорядженням міського голови Червонограда №30-р був створений Гуманітарний штаб Червоноградської міської територіальної громади з гуманітарних та соціальних питань, як структурний підрозділ Червоноградської міської ради [2]. Офіційний

статус дозволяв ініціативі залучатись підтримкою та допомогою органів місцевого самоврядування, держави, міжнародних донорських організацій, іноземних громадських організацій та благодійних фондів. Також це дозволяло організації завозити міжнародну гуманітарну допомогу через державний кордон України. Відповідні правовідносини регулювались постановою Кабінету Міністрів України №174 від 1 березня 2022 року «Про Деякі питання пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України в умовах воєнного стану», що стало першим нормативно-правовим актом, що регулював питання ввезення на територію України гуманітарної допомоги під час дії правового режиму воєнного стану, зокрема документ запроваджував механізм декларування призначення, кінцевого отримувача та фактичних обсягів гуманітарних вантажів [3]. З метою підвищення контролю за рухом гуманітарної допомоги у Червоноградській міській було прийнято два нові нормативно-правові акти: розпорядження міського голови Червонограда №152-р від 15.08.2022 «Про діяльність Гуманітарного штабу Червоноградської міської територіальної громади з гуманітарних та соціальних питань», яке визначало функції та склад організації та розпорядження №135-р від 07.06.2023 року «Про інвентаризацію гуманітарної допомоги», що визначав порядок обліку допомоги та звітності для гуманітарного штабу громади [4-5].

Проте згодом контроль держави зростав, рівень довіри міжнародних організацій до органів державної влади та місцевого самоврядування знижувався і було чітко розуміння, що варто розмежувати функції місцевого самоврядування та діяльності інституту громадянського суспільства. У зв'язку з цим 28.02.2023 діяльність гуманітарного штабу була припинена відповідно до розпорядження міського голови Червонограда №39-р «Про припинення діяльності Гуманітарного штабу Червоноградської міської територіальної громади з гуманітарних та соціальних питань» [6]. Незважаючи на це, робота гуманітарного штабу не зупинилась, а було змінено лише організаційно-правову форму і тепер це стала громадська організація «Фундація розвитку та стратегічних змін».

Процедура реєстрації громадських та благодійних організацій не змінилась та регулюється Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [7]. Проте варто звертати увагу і на певні особливості вчинення реєстраційних дій, які передбачені у постанові Кабінету Міністрів України №209 від 16 березня 2022 року «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану», яка зокрема визначає те, що на період дії правового режиму воєнного стану не діє принцип територіальності реєстрації, а це означає, що будь-яке громадське формування можна зареєструвати у будь-якому регіоні України, окрім тих, що визначені в постанові (це окуповані території та зони проведення активних бойових дій, тощо). Також варто звертати увагу на повноваження осіб, які можуть вчиняти реєстраційні дії, адже Міністерство юстиції України після запровадження правового режиму воєнного стану обмежило доступ до реєстрів для широкого кола осіб. Перелік осіб, що мають доступ до реєстру, а отже, можуть здійснювати реєстраційні дії визначений у постанові №209, зокрема у п. 12 та п. 104 [8]. Перелік документів, що подаються для державної реєстрації залишився незмінним та визначений у статті 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», зокрема це заява щодо державної реєстрації юридичної особи, примірник оригіналу (або нотаріально затверджена копія) рішення засновників про створення юридичної особи, установчий документ юридичної особи (для громадської та благодійної організації – це статут).

Наступним важливим кроком для громадської чи благодійної організації є реєстрація в Реєстрі неприбуткових організацій та установ, це варто зробити, аби організація офіційно отримала статус неприбутковості та могла не бути платником податку на прибуток [9]. Процедура реєстрації ознаки неприбутковості не змінилась у зв'язку з введенням в Україні правового режиму воєнного стану і для цього громадській чи благодійній організації варто звернутися до контролюючого органу (Податкової служби України). Перелік необхідних документів складається

з: а) заяви за формою 1-РН, б) належно засвідчених копій установчих документів неприбуткової організації. Тут існує недопрацювання із сторони законодавця, адже навіть під час дії правового режиму воєнного стану документи потрібно подавати до контролюючого органу за місцем реєстрації громадського об'єднання, що може обмежувати права деяких громадян. Проте документи можна подавати, як особисто, так і поштою, чи у електронній формі [10].

Важливим нововведенням для громадських та благодійних організацій є необхідність реєстрації отримувачами гуманітарної допомоги в автоматизованій системі реєстрації гуманітарної допомоги. Функціонування відповідної електронної бази регулюється Постановою Кабінету Міністрів України №927 від 9 жовтня 2020 року (зі змінами від 22 листопада 2023 року) «Деякі питання організації ведення автоматизованої системи реєстрації гуманітарної допомоги» [11]. Адміністратором відповідного ресурсу є Міністерство соціальної політики України, доступ до автоматизованої системи розміщений на сайті органу державної влади (<https://www.msp.gov.ua/documents/6257.html>). Громадська чи благодійна організація подає до реєстру заповнену електронну форму заяви про реєстрацію отримувачами гуманітарної допомоги, необхідні документи та інформацію (інформація про перелік товарів гуманітарної допомоги, їх кількість, вагу чи об'єм, тощо), а також завантажує копію установчих документів юридичної особи. Фактично процедура реєстрації гуманітарних вантажів у реєстрі замінила подачу паперових декларацій, що вимагались відповідно до Постанови Кабінету Міністрів №174 від 1 березня 2022 року та спростила бюрократичні процеси для громадських та благодійних організацій.

Отже, під час дії правового режиму воєнного стану в Україні правове регулювання діяльності громадських організацій та благодійних фондів набуває особливого значення для держави. Військові дії та пов'язані з ними виклики вимагають швидкого реагування і мобілізації необхідних ресурсів для підтримки населення та забезпечення стабільності в суспільстві. Правові норми, що регулюють діяльність інститутів громадянського суспільства, мають враховувати специфіку воєнного стану,

забезпечуючи водночас належний рівень прозорості, підзвітності та ефективності у їхній діяльності. Аналіз чинного українського законодавства демонструє, що під час воєнного стану держава запроваджує додаткові заходи контролю та регулювання, спрямовані на недопущення зловживань і забезпечення цільового використання гуманітарної допомоги. Водночас, важливим є підтримання балансу між контролем з боку держави та можливістю швидкого й ефективного реагування на нагальні потреби суспільства з боку громадських і благодійних організацій. Загалом, правове регулювання у цій сфері під час воєнного стану повинно сприяти злагодженій та координованій діяльності всіх суб'єктів, що працюють на благо суспільства.

Використані джерела:

1. Указ Президента України №64/2022 від 24.02.2022 року «Про введення воєнного стану в Україні». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

2. Про створення Гуманітарного штабу Червоноградської міської територіальної громади з гуманітарних та соціальних питань: Розпорядження міського голови Червонограда №30-р від 01.03.2024 року. URL: <https://www.chg.gov.ua/rozporiadzhennia/CHG-4120>

3. Деякі питання пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України в умовах воєнного стану : Постанова Каб. Міністрів України від 01.03.2022 р. № 174 : станом на 1 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2022-p#Text>

4. Про діяльність Гуманітарного штабу Червоноградської міської територіальної громади з гуманітарних та соціальних питань: Розпорядження міського голови Червонограда №152-р від 15.08.2022 року. URL: <https://www.chg.gov.ua/rozporiadzhennia/CHG-5262>

5. Про проведення інвентаризації гуманітарної допомоги: Розпорядження міського голови Червонограда №135-р від 07.06.2023 року. URL: <https://www.chg.gov.ua/rozporiadzhennia/st-2013>

6. Про припинення діяльності Гуманітарного штабу Червоноградської міської територіальної громади з гуманітарних та соціальних питань: Розпорядження міського голови Червонограда №39-р від 28.02.2023 року. URL: <https://www.chg.gov.ua/rozporiadzhennia/st-848>

7. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>

8. Деякі питання державної реєстрації в умовах воєнного стану та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 164 : Постанова Каб. Міністрів України від 06.03.2022 р. № 209 : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-п#Text>

9. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI : станом на 1 квіт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

10. Про затвердження Порядку ведення Реєстру неприбуткових установ та організацій, включення неприбуткових підприємств, установ та організацій до Реєстру та виключення з Реєстру : Постанова Каб. Міністрів України від 13.07.2016 р. № 440 : станом на 19 груд. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-2016-п#Text>

11. Деякі питання організації ведення автоматизованої системи реєстрації гуманітарної допомоги : Постанова Каб. Міністрів України від 09.10.2020 р. № 927 : станом на 22 листоп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/927-2020-п#Text>

12. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>

Віталій Олійник

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Публічні консультації є важливим механізмом для становлення партнерських відносин між владою та громадянським суспільством. Цей інструмент дає змогу громадянам впливати на процес прийняття рішень, забезпечує прозорість та обґрунтованість управлінських рішень, чим підвищує легітимність і ефективність державного управління. Прийняття спеціального закону «Про публічні консультації» стане важливим кроком у встановленні єдиних підходів до практики консультацій і розширенні демократії участі в публічному урядуванні в світлі європейського вектора розвитку України.

Ключові слова: публічні консультації, громадянське суспільство, громадські обговорення, електронні консультації.

Vitalii Oliinyk

SPECIFIC ISSUES OF CIVIL SOCIETY FUNCTIONING IN THE CONTEXT OF UKRAINE'S EUROPEAN INTEGRATION

Public consultations are essential for establishing partnership relations between the government and civil society. This tool allows citizens to influence the decision-making process, ensuring transparency and justification of managerial decisions, thereby increasing the legitimacy and effectiveness of public administration. The adoption of a particular law, «On Public Consultations», will be an essential step in establishing unified approaches to the practice of consultations and expanding participatory democracy in public governance in light of Ukraine's European development vector.

Keywords: public consultations, civil society, public discussions, electronic consultations.

Серед важливих інструментів в налагодженні партнерських відносин органів влади і громадянського суспільства в управлінні державними справами слід виділити публічні консультації. Їх ключова роль знаходить свій зовнішній прояв у сприянні посиленню довіри громадян до владних інститутів, налагодженні ефективного діалогу між владою і громадськістю, забезпеченні прозорості та обґрунтованості управлінських рішень, а також поінформованості громадян. Інструмент публічних консультацій дозволяє громадянському суспільству впливати на процес прийняття рішень органами державної влади і місцевого самоврядування, що поліпшує легітимність та ефективність ухвалених ними актів.

Питання проведення публічних консультацій в Україні наразі регламентується різними законодавчими актами, що призводить до фрагментарності та різноманітності форм і механізмів їх проведення. Одночасно в світлі європейського вектора розвитку України, адаптація міжнародних стандартів публічних консультацій та їх інтеграція до національної правової системи стає надзвичайно актуальною.

Дотепер основним нормативно-правовим актом з питань організації та проведення публічних консультацій залишається Порядок проведення консультацій із громадськістю з питань формування та реалізації державної політики, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 (далі – Порядок)¹.

Однак суттєвими недоліками цього Порядку є те, що він має обов'язковий характер лише для органів виконавчої влади, не поширює свою дію на інші державні органи, а також є виключно рекомендаційним для органів місцевого самоврядування².

---

¹ Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF> (дата звернення: 15.05.2024)

² Закон «Про публічні консультації» – модернізація правового забезпечення комунікації між владою і суспільством. *Громадська мережа публічного права та адміністрації UPLAN*. URL: <https://uplan.org.ua/analytics/zakon-pro-publichni-konsultatsii-modernizatsiia-pravovo-ho-zabezpechennia-komunikatsii-mizh-vladoiu-i-suspilstvom/> (дата звернення: 15.05.2024)

Така ситуація спонукала теоретико-правовій дискусії щодо необхідності гарантування права участі громадян і уніфікації публічних консультацій в єдиному законі. Ініціативою спробувати врегулювати механізм публічних консультацій є урядовий законопроект «Про публічні консультації» з реєстраційним № 4254 від 23 жовтня 2020 року (далі по тексту – Законопроект / Проект закону)³.

Насьогодні Законопроект, що схвалений Верховною Радою України в першому читанні 5 травня 2021 року, підготовлений з таблицею зауважень до другого читання. Саме ця остання редакція буде предметом нашого аналізу та про неї йтиметься нижче.

Розглядаючи Проект закону, спробуємо з'ясувати його ключові досягнення та звернути увагу на недоліки в регулюванні питання громадської участі в державному управлінні, одночасно наводячи зауваження і пропозиції.

Говорячи про суб'єктів, які мають проводити публічні консультації, то варто підкреслити, що ініціатива щодо залучення зацікавлених осіб до формування та реалізації державної і регіональної політики, а також вирішення питань місцевого значення через публічні консультації, виходить саме від суб'єктів владних повноважень. Ця ключова особливість Проекту закону якісно відрізняє публічні консультації від громадських слухань, петицій, звернень громадян та інших форм громадської участі, де ініціатива щодо впливу на політику належить безпосередньо громадськості.

В ст. 5 Законопроекту суб'єктами на яких покладається проведення публічних консультацій визначені: народні депутати і комітети Верховної Ради України, Кабінет Міністрів України, міністерства, інші центральні та місцеві органи виконавчої влади, Автономної республіки Крим, державні колегіальні органи, що забезпечують формування та/або реалізацію державної політики, Національний банк України, органи місцевого самоврядування, а також інші державні органи, підприємства, установи,

---

³ Про публічні консультації : Проект Закону України реєстр. № 4254 від 23.10.2020 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/4415> (дата звернення: 14.05.2024)

організації, саморегулівні організації під час виконання ними визначених законом владних повноважень.

Однак, турбує існування дискреційної, а не імперативної норми щодо проведення публічних консультацій народними депутатами. Зокрема, у ч. 1 ст. 8 Законопроекту зазначається, що народний депутат може, проте не зобов'язаний проводити публічні консультації щодо законопроекту до внесення його на розгляд Верховної Ради України. Комітети Верховної Ради України також на власний розсуд вирішують чи проводити публічні консультації після реєстрації законопроектів (ч. 2 ст. 8).

Викликає занепокоєння, що в Проекті закону питання проведення публічних консультацій щодо законопроектів, внесених Президентом України, взагалі залишилося не врегульованим. Законодавчі ініціативи Президента виведено з під дії Законопроекту.

Наявність таких положень в Законопроекті свідчить про несистемний підхід до унормування відповідної державної політики, на що звертається увага міжнародними інституціями, оскільки це дуже нетипово, у порівнянні з європейським досвідом.

Так, за даними моніторингового звіту щодо оцінювання державного управління в Україні, проведеного в грудні 2023 року в рамках реалізації Програми підтримки вдосконалення врядування та менеджменту (SIGMA), яка є спільною ініціативою ЄС та ОЕСР, роль Уряду в ініціюванні нових законів продовжує залишатися обмеженою, надалі більшість законодавчих ініціатив надходить від народних депутатів, що збільшує ризик розробки та ухвалення законів без комплексного прогнозу впливу, оцінки відповідності законодавству ЄС та консультацій з громадськістю. Досі часто зустрічається практика, коли міністерства подають проекти законів безпосередньо до Парламенту через окремих депутатів, щоб скоротити процес, минаючи консультації та процеси ухвалення рішень Урядом, тим самим зменшуючи свою власну підзвітність і роль у розробці політики⁴.

---

⁴ Державне управління в Україні. Оцінювання на відповідність Принципам державного управління грудень 2023 року. *Міністерство фінансів України*. URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/Звіт_Програми_SIGMA_\(укр\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/Звіт_Програми_SIGMA_(укр).pdf) (дата звернення: 14.05.2024)

На жаль, Законопроект в пропонованій редакції не сприятиме відходу від такої хибної практики в законодавчій діяльності.

В контексті сказаного, важко не погодитися з думкою експерта Центру політико-правових реформ Тимошука В.П. про те, що ця вада українського законотворення не зникне, якщо зберегти різні вимоги до усіх суб'єктів права законодавчої ініціативи⁵. Він наголошував, що публічні консультації мають бути обов'язковими по усіх законопроектах⁶.

Тому проєкт Закону потребує доопрацювання в частині розширення кола суб'єктів владних повноважень, які мають практикувати публічні консультації.

Що ж до предмету правового регулювання, то слід вказати, що ч. 2 ст. 2 Проєкту закону передбачено вичерпний перелік винятків, на які положення цього Закону не поширюються.

В контексті цього, звертаємо увагу, що зі сфери дії закону виключаються відносини щодо прийняття державного та місцевих бюджетів, процедур проходження бюджетного процесу, публічних обговорень, передбачених Бюджетним кодексом України⁷. Хоча одним із принципів, на яких ґрунтується бюджетна система України, є принцип публічності та прозорості на всіх стадіях бюджетного процесу⁸.

Варто згадати, що п. 4 ч. 1 ст. 12 Законопроекту визначає необхідність проведення публічного обговорення, якщо обговорюваний проєкт акта стосується питань фінансування,

---

⁵ Тимошук В.П. Врятувати закон "Про публічні консультації". *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/02/22/7390495/> (дата звернення: 15.05.2024)

⁶ Відбулося обговорення законопроекту «Про публічні консультації». *Центр політико-правових реформ*. URL: <https://pravo.org.ua/vidbulosya-obgovorennya-zakonoprojektu-strong-pro-publichni-konsultatsiyi-strong/> (дата звернення: 15.05.2024)

⁷ Урядовий Комітет відправив на доопрацювання проєкт закону «Про публічні консультації». *Кадри та організація роботи*. URL: <https://www.auc.org.ua/novyna/uryadovuuy-komitet-vidpravuv-na-dooprasyuvannya-projekt-zakonu-pro-publichni-konsultatsiyi> (дата звернення: 15.05.2024)

⁸ Крупник А.С. Законопроект «Про публічні консультації»: деякі зауваження та пропозиції. *Одеський інститут соціальних технологій*. URL: https://oistkp.blogspot.com/2021/03/blog-post_29.html#more (дата звернення: 15.05.2024)

правового статусу, надання пільг чи встановлення обмежень для громадських об'єднань, професійних спілок або їх об'єднань, творчих спілок або їх об'єднань, благодійних, релігійних організацій, асоціацій органів місцевого самоврядування, органів самоорганізації населення, інших непідприємницьких товариств, суб'єктів господарювання, їх об'єднань, організацій роботодавців, їх об'єднань, саморегулювальних організацій. Таким чином, у зазначених положеннях статей 2 та 12 законопроекту «Про публічні консультації» наявна колізія, яка, на думку Даниляка О.О., на практиці може призвести до різного трактування цих положень суб'єктами владних повноважень⁹. Тому, розділяємо точку зору, що питання бюджетного забезпечення суспільного розвитку мають бути предметом регулювання Законопроекту.

Відповідно до підпункту «а» п. 3 ч. 2 ст. 2 Законопроекту, положення цього Закону не поширюються на підготовку проектів актів індивідуальної дії та актів організаційно-розпорядчого характеру. Це обмеження виключає з кола документів, проекти яких виносяться на публічні консультації, індивідуальні рішення суб'єктів владних повноважень, що можуть зачіпати інтереси значного кола зацікавлених осіб.

Що стосується організаційно-розпорядчих актів (наказів, положень, рішень, інструкцій та ін.), то ці акти можуть прийматись на усіх рівнях – загальнодержавному, регіональному та рівні громад і видаватися на умовах як колегіальності, так і одноособового прийняття рішень органами та посадовими особами – суб'єктами владних повноважень. Крупник А.С. наголошував, що такі рішення також можуть потребувати публічних консультацій¹⁰.

Отже, у Законопроекті варто визначити можливість проведення публічних консультацій щодо індивідуальних та організаційно-розпорядчих актів.

---

⁹ Даниляк О.О. Застереження до проекту Закону України «Про публічні консультації» (реєстр. № 4254 від 23.10.2020). *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-04/publiczni-konsultatsii-1.pdf> (дата звернення: 14.05.2024)

¹⁰ Крупник А.С. Законопроект «Про публічні консультації»: деякі зауваження та пропозиції. URL: https://oistkp.blogspot.com/2021/03/blog-post_29.html#more (дата звернення: 15.05.2024)

Проект закону передбачає три форми проведення публічних консультацій – електронну, адресну через опитування/анкетування та публічне обговорення (слухання, зустрічі, фокус-групи, круглі столи, конференції, інтернет-, відеоконференції).

Перелік форм проведення публічних консультацій у ст. 9 Законопроекту представлений як вичерпний (електронні консультації, публічне обговорення, адресні консультації). Однак він не враховує інші наявні форми консультацій, а також право органів місцевого самоврядування вибирати оптимальну форму консультацій. Це правило звужує право на демократію участі, на чому акцентували увагу експерти Центру експертизи доброго врядування Ради Європи¹¹. Тому погоджуємося з доцільністю залишити перелік форм публічних консультацій відкритим.

Варто наголосити, що згідно з ч. 1 ст. 10 Проекту закону, спільним для всіх проектів актів є обов'язковість проведення електронної консультації. Зазначене полягає в оприлюдненні консультаційного документу, після чого зацікавлені сторони наділені можливістю надіслати свої пропозиції. Такий підхід спрощує доступ громадян до процесу публічних консультацій, адже вони відбуватимуться на єдиній онлайн-платформі з уніфікованими стандартами.

З даного приводу Бойко О.П. висловлювала слушні застереження, що онлайн-платформа для взаємодії з громадянами та інститутами громадянського суспільства, передбачена у статті 12 проекту, наразі не створена в Україні. Проведення електронних консультацій суб'єктами владних повноважень через таку онлайн-платформу для взаємодії з громадянами та інститутами громадянського суспільства вбачається технологічно не реалістичним¹².

Для ефективного правозастосування закону, у разі його

---

¹¹ Висновок щодо проекту Закону України «Про публічні консультації» (№4254) CEGG/LEX(2021)1 від 5.05.2021. Центр експертизи доброго врядування Ради Європи. URL: <https://rm.coe.int/cegglex2022-ua-draft-law-public-consultations-ukr-1-/1680aef1de> (дата звернення: 14.05.2024)

¹² Бойко О.П. Правове регулювання публічних консультацій в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2021. Т. 32 (71), № 2. С. 36. DOI:<https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2021.2/06>

ухвалення, важливим також є чітке визначення порядку організації та проведення публічних консультацій¹³.

Відповідно до ч. 1 ст. 17 Проекту закону, проведення публічних консультацій забезпечують підрозділи або уповноважені особи суб'єктів владних повноважень, які відповідають за формування та реалізацію державної політики, вирішення місцевих питань і розробку проектів актів.

З цього приводу Русинюк М.М. зауважував, що розширення переліку форм консультацій потребує посилення фінансового, організаційного та кадрового забезпечення діяльності підрозділів органів влади з питань взаємодії з громадськістю. Ці підрозділи мають бути структурно відокремлені від інших підрозділів відповідних органів влади¹⁴.

Водночас, зміцнення зв'язків між суб'єктами владних повноважень та громадянами вимагає як фінансових, так і людських ресурсів¹⁵.

У своїй роботі Іщук С.І. наголошував, що дотепер чинний Порядок проведення консультацій із громадськістю у сьогоднішніх умовах діяльності владних інститутів є суто формальним атрибутом і виконується органами виконавчої влади виключно з бюрократичним способом. Досі у звітах органів виконавчої влади стосовно проведених консультацій з громадськістю взагалі відсутні дані про врахування чи неврахування пропозицій представників громадянського суспільства¹⁶.

---

¹³ Присяжнюк П.В. Проект закону про публічні консультації в контексті модернізації правового забезпечення комунікації між суспільством та державою. *Аспекти публічного управління*. 2019. Т. 7, № 8. С. 71.

¹⁴ Русинюк М.М. Публічні консультації: актуальні проблеми та перспективи правового регулювання. *Право та державне управління*. 2018. № 3, т. 2. С. 126.

¹⁵ Висновок щодо проекту Закону України «Про публічні консультації»: на основі неофіційного перекладу англійською мовою проекту закону, зробленого на замовлення Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (Варшава, 1 вересня 2016 року). 33 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/5/313121.pdf> (дата звернення: 14.05.2024)

¹⁶ Іщук С.І. Громадянське суспільство в умовах євроінтеграційного розвитку України: теоретико-правовий аспект. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила», Івано-Франківськ, 2021. С. 211.

В Законопроекті зроблено кроки на вирішення такої негативної практики. Так, ст. 19 Законопроекту передбачає, що за результатами публічних консультацій суб'єкт владних повноважень готує звіт, до якого включено інформацію про всі заходи, проведені в рамках публічних консультацій, та узагальнену інформацію про врахування чи відхилення пропозицій з обґрунтуванням прийнятих рішень. Однак, так як і в Порядку, в Законопроекті необхідно передбачити виключні підстави, за яких негативне рішення за результатами консультацій не буде враховано органом виконавчої влади¹⁷.

Підсумовуючи, варто зазначити, що публічні консультації є ключовим інструментом якісної реалізації громадянами гарантованого Конституцією права партисипації в процесі ухвалення рішень суб'єктами владних повноважень в громадянському суспільстві. Значним кроком у напрямку врегулювання функціонування механізму публічних консультацій в процесі нормотворчості органами влади буде прийняття проекту закону «Про публічні консультації», що наразі перебуває на розгляді у Верховній Раді України.

Загалом, позитивним є те, що в Законопроекті робиться серйозна спроба уніфікувати загальний підхід до практики консультацій, встановлюючи єдині правила здійснення публічних консультацій між органами влади та громадянами. Попри те, що деякі положення Законопроекту потребують доопрацювання та адаптації згідно з європейськими стандартами і принципами, він може стати надійною основою для подальшого впровадження демократії участі та розширення практики публічного урядування із залученням зацікавлених сторін.

Використані джерела:

1. Бойко О.П. Правове регулювання публічних консультацій в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління.* 2021. Т. 32 (71), № 2. С. 38-32. DOI:<https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2021.2/06>.

---

¹⁷ Лотюк О.С. Громадянське суспільство як чинник євроінтеграції в Україні. *Право і громадянське суспільство : наук. журнал.* ; електр. видан. 2013. № 1 (2). С. 70–78. URL: <http://lclslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/3-4-2013/item/96-hromadianske-suspilstvo-iaak-chynnykh-ievrointehratsii-v-ukraini-lotiuk-o-s> (дата звернення: 14.05.2024)

2. Висновок щодо проєкту Закону України «Про публічні консультації» (№4254) CEGG/LEX(2021)1 від 5.05.2021. Центр експертизи доброго врядування Ради Європи. URL: <https://rm.coe.int/cegglex2022-ua-draft-law-public-consultations-ukr-1-/1680aef1de> (дата звернення: 14.05.2024).

3. Висновок щодо проєкту Закону України «Про публічні консультації»: на основі неофіційного перекладу англійською мовою проєкту закону, зробленого на замовлення Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (Варшава, 1 вересня 2016 року). 33 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/5/313121.pdf> (дата звернення: 14.05.2024).

4. Відбулося обговорення законопроекту «Про публічні консультації». Центр політико-правових реформ. URL: <https://pravo.org.ua/vidbulosya-obgovorennya-zakonoprojektu-strong-pro-publichni-konsultatsiyi-strong/> (дата звернення: 15.05.2024).

5. Даниляк О.О. Застереження до проєкту Закону України «Про публічні консультації» (реєстр. № 4254 від 23.10.2020). Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-04/publichni-konsultatsii-1.pdf> (дата звернення: 14.05.2024).

6. Державне управління в Україні. Оцінювання на відповідність Принципам державного управління грудень 2023 року. Міністерство фінансів України. URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/Звіт_Програми_SIGMA_\(укр\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/Звіт_Програми_SIGMA_(укр).pdf) (дата звернення: 14.05.2024).

7. Закон «Про публічні консультації» – модернізація правового забезпечення комунікації між владою і суспільством. Громадська мережа публічного права та адміністрації UPLAN. URL: <https://uplan.org.ua/analytics/zakon-pro-publichni-konsultatsii-modernizatsiia-pravovoho-zabezpechennia-komunikatsii-mizh-vladoiu-i-suspilstvom/> (дата звернення: 15.05.2024).

8. Іщук С.І. Громадянське суспільство в умовах євроінтеграційного розвитку України: теоретико-правовий аспект. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила», Івано-Франківськ, 2021. 432 с.

9. Крупник А.С. Законопроект «Про публічні консультації»: деякі зауваження та пропозиції. Одеський інститут соціальних технологій. URL: https://oistkp.blogspot.com/2021/03/blog-post_29.html#more (дата звернення: 15.05.2024).

10. Лотюк О.С. Громадянське суспільство як чинник євроінтеграції в Україні. *Право і громадянське суспільство : наук. журнал.* ; електр. видан. 2013. № 1 (2). С. 70–78. URL: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/3-4-2013/item/96-hromadianske-suspilstvo-iak-chynnykhi-evrointehratsii-v-ukraini-lotiuk-o-s> (дата звернення: 14.05.2024).

11. Присяжнюк П.В. Проект закону про публічні консультації в контексті модернізації правового забезпечення комунікації між суспільством та державою. *Аспекти публічного управління.* 2019. Т. 7, № 8. С. 69-75.

12. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF> (дата звернення: 15.05.2024).

13. Про публічні консультації : Проект Закону України реєстр. № 4254 від 23.10.2020 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/4415> (дата звернення: 14.05.2024).

14. Русинюк М.М. Публічні консультації: актуальні проблеми та перспективи правового регулювання. *Право та державне управління.* 2018. № 3, т. 2. С. 123-127.

15. Тимошук В.П. Врятувати закон “Про публічні консультації”. *Українська правда.* URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/02/22/7390495/> (дата звернення: 15.05.2024).

16. Урядовий Комітет відправив на доопрацювання проєкт закону «Про публічні консультації». *Кадри та організація роботи.* URL: <https://www.auc.org.ua/novyna/uryadovyyu-komitet-vidpravuv-na-dooprasyuvannya-proyekt-zakonu-pro-publichni-konsultaciyi> (дата звернення: 15.05.2024).

Ірина Рачковська

ФАСИЛІТАЦІЯ ГОРЮВАННЯ УКРАЇНЦІВ ЗАСОБАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Процес горювання постійно присутній у житті кожної людини та є ключовим в період переживання війни: індивідуальні втрати рідних та близьких людей, участь у траурних подіях в межах прояву громадянської позиції, зокрема, поховання військових та цивільних жертв військових дій збоку агресора, робота із родинами загиблих чи поранених військових, ВПО щодо відновлення ментального здоров'я, і просто перебування поряд з тими, хто втратив близьких. Протягом усієї історії людства безсилля людини перед смертю долається виключно у своїй уяві – спочатку крізь призму міфологічного, а потім і релігійного світогляду. Відповідно сформувалося підґрунтя вирішувати цю проблему в різних уявленнях про посмертне існування людини через релігійний сегмент. Коли з'являється віра в душу, після того, як культ померлого «реорганізовується» у дочірні культури, виникають уявлення про різні форми її безкінечного буття. Адже, практично, релігійне вирішення проблеми особистого безсмертя є не безсмертницьким, а післясмертницьким. Поруч із сучасними підходами вшанування померлих та заходами підтримки і співпереживання спільнотам, що втратили близьких, такими як заходи комеморації та мемореалізації, триває процес горювання і крізь призму національної ідентичності, що виражається відголоском народних вірувань та їх синтезом із християнськими ідеями: побутують релігійні дні поминання померлих, здійснюються ритуальні та культові заходи, поминальні обряди тощо. Візія цих процесів – впевненість спільноти, яка проходить процес горювання, в тому, що душа близької людини має відповідний комфорт, добробут, належні умови перебування поза спільнотою живих.

Ключові слова: горювання, національна ідентичність, смерть, культ померлих.

Iryna RACHKOVSKA

FACILITATION OF MOURNING OF UKRAINIANS BY MEANS OF NATIONAL IDENTITY

The process of grieving is constantly present in the life of every person and is key during the period of experiencing war: individual losses of relatives and close people, participation in mourning events within the scope of the manifestation of a civic position, in particular, the burial of military and civilian victims of military operations on the side of the aggressor, work with the families of the dead or wounded soldiers, IDPs on mental health recovery, and just being there for those who have lost loved ones. Throughout the entire history of mankind, man's powerlessness before death is overcome exclusively in his imagination – first through the prism of mythological and then religious worldview. Accordingly, the basis for solving this problem was formed in various ideas about the posthumous existence of a person through the religious segment. When belief in the soul appears, after the cult of the deceased is «reorganized» into subsidiary cults, ideas about various forms of its infinite existence arise. After all, practically, the religious solution to the problem of personal immortality is not immortal, but postmortal. Along with modern approaches to honoring the dead and measures of support and empathy for communities that have lost loved ones, such as measures of commemoration and memorialization, the process of mourning continues through the prism of national identity, which is expressed by the echo of folk beliefs and their synthesis with Christian ideas: there are religious days of commemoration of the dead, ritual and cult activities, memorial rites, etc. are carried out. The vision of these processes is the confidence of the community that is going through the grieving process, that the soul of a loved one has appropriate comfort, well-being, and proper conditions for being outside the community of the living.

Keywords: mourning, national identity, death, cult of the dead.

Процес горювання українців обов'язково включає в себе аспекти національної ідентичності: релігійну свідомість, сформовану шляхом синтезу народних вірувань та ідей християнства; традиційну культуру, в основі якої – релігійні уявлення про смерть і потойбічну участь душі; культ померлих, з якого сформувалися культ предків, та інші культури, пов'язані із людським

безсмертям. Всі ці аспекти формують комплекс фасилітації українців у процесі горювання – розуміння, підтримку, полегшення страждань, зменшення загального обсягу травматизації суспільства. Релігійні практики, відголоски народних вірувань, що сформували традиційну поминальну культуру, розвиток сучасного процесу мемореалізації та комеморації російсько-української війни, а також формування культури пам'яті інструментом генетичної пам'яті українців створюють потужну платформу для духовної терапії спільнот, що втратили близьких.

Метою статті є аналіз фасилітації горювання українців засобами національної ідентичності.

Для загального аналізу проблематики культу померлих у релігійному світогляді українців, релігійні форми відношення живих до померлих використовувалися напрацювання І. Огієнка, Р. Гузія, О. Предко. Аналіз заходів, пов'язаних із горюванням та його фасилітацією засобами національної ідентичності здійснили вітчизняні дослідники І. Коваль-Фучило, Ю. Рибак, Ю. Пуківський. Також у дослідженні даної проблематики були опрацьовані польові дослідження регіональних етнографів В. Ковальчука, А. Українець та власні матеріали польових досліджень авторки.

Теоретико-методологічну основу статті склали такі підходи й методи дослідження: аналітичний, порівняльний, інтерпретативний, прогностичний, структурний та класифікаційний. Дослідження виконувалось з урахуванням релігієзнавчих принципів: світськості, неупередженості, прагматичності.

Якщо проаналізувати сучасний підхід до питання фасилітації горювання засобами національної ідентичності, то можемо спостерігати створення нової системи обрядовості щодо вшанування та єднання з померлими. На державному рівні відбуваються процеси мемореалізації та комеморації подій та жерт національно-визвольної боротьби, геноцидів проти українського народу тощо через встановлені своєрідні дні пам'яті, зокрема, героїв Крут, Майдану, російсько-української війни, Голодомору, тощо, підсвідомою ідеєю яких є не лише прецедент згадати події, як історичний досвід формування нації, але й згуртувати український народ, сформувати відчуття родинності живих

і померлих в ім'я єдиних цінностей. Будь-який мітинг вшанування пам'яті розпочинається хвилиною мовчання. Вона замінила традицію поминальної молитви, яка була присутня під час поминальних практик українців в народних віруваннях. Мітинги завершуються покладанням квітів та запалюванням лампадок – традиція, яка лишилася із дохристиянського періоду, коли біля голови покійника клали свячене зілля і запалювали свічки, щоб ніяка відьомська сила не могла скористуватися наявністю мертвої плоті. Іван Огієнко згадує про важливість релігійних уявлень в контексті поклоніння рослинному світу та ідею перевтілення померлого у дерево, кущ, квітку. У контексті дослідник згадує про реінкарнацію душ двох родичів, які після смерті стали квітами: «братки чи Іван та Мар'я: брат і сестра, не знаючи про своє родство, побралися, і за їхній тяжкий гріх ніщо їх не приймає для смерті» Далі цитує фольклорну оповідку про сам процес перевтілення:

«Ходім, сестро, горою,
Розсіймося травою:
Будуть люди зілля брати,
Сестр у з братом споминати,
Я зацвіту жовтий цвіт,
Ти зацвітеш синій цвіт...» [3: 58-59].

Варто зауважити, що такі релігійні уявлення, що стосуються метемпсихозу душі, є одним зі способів фасилітації спільноти, яка проходить процес горювання, оскільки з'являється можливість співперебування померлого у паралельному бутті із горючою родиною. Перевтілення душ є характерним для архаїчних культур в контексті уявлення про реінкарнацію померлої людини в тотемних тварин, рослин чи сакральні предмети. Аналізуючи релігійний сигмент фольклорної спадщини українців, бачимо, що душа в образі рослини є досить поширеним проявом уявлення про переродження душі після смерті. Так, душі дітей, дівчат проростають із могил квітами; душі убитих, утоплених перероджуються в дерева [1: 299]. Згідно релігійних уявлень щодо похованою у землю померлим/померлою, відбувається переселення до «країни мертвих» – саме тоді вперше виникла ідея «про життя» душ мертвих у царстві небеснім. Сам термін

«царство небесне», яке ідентифікується із середовищем перебування душ померлих, формується у період землеробства на основі уявлень, що духи, які послають блага і неприємності землеробам – світло і тепло, дощ і вітер, сніг і град, живуть на небі, звідки й походять згадані природні явища. Отже, ховаючи будь-яку субстанцію після смерті в землю, вона опиняється в царстві небеснім, звідки «делегується» у нову життєву форму [10: 31].

Уявлення про переродження душі підсилюється також християнською ідеєю, згідно якої всі мертві воскреснуть під час Страшного Суду. Хоча християнство і заперечує ідею переродження, переселення душі, але саме цей момент апелює до ідеї реінкарнації. Якщо говорити про логічну послідовність такого воскресіння, то душа повертається до тіла, яке, фактично, повністю видозмінене під впливом різних природніх процесів і не може бути повністю відтворене аналогічно власному матеріальному першопочатку. Тобто, матеріальна складова людини теж проходить своєрідну репродукцію, репліку, відтворення форми і візуалізованості формуючи себе, як нове. Відповідно, душа повертається до теоретично приватної матеріальної субстанції, але вже переформатованої. Щодо аргументу на користь реінкарнації в Біблії – приклад пророка Єремії, який, на його думку, був освячений Богом ще до свого народження, тобто у попередньому житті (Єремії 1:4-5), приклад пророка Іллі, дух якого прийшов на землю знову в образі Івана Хрестителя (Матвія 17:10-13), приклад братів Якова і Ісава, одного з яких Бог полюбив, а іншого зненавидів ще до їх народження, тобто, на думку доповідача, Господь зробив Свій вибір на основі їхнього попереднього життя (Римлян 9:11-14). І ще одним аргументом була історія з воскресінням Лазаря, на прикладі якої можна показати можливість повернення людської душі назад на землю у фізичне тіло (Івана 11:21-44).

Серед українського народу побутують релігійні дні поминання померлих, яка є особливою, не лише релігійною, але й соціокультурною формою фасилітації горювання спільноти, яка переносить втрату. В багатьох випадках така традиція побутує навіть без прив'язки до релігійного самоусвідомлення. Наприклад, наймастатбішою релігійною подією вшанування

в Україні є Провідна неділя, яка відзначається через тиждень після Великодня. Усі спільноти громад, колективи закладів, місцеві активісти готуються до неї заздалегіть: проводяться заходи з благоустрою кладовищ – викорчовування чагарників, прибирання смітників, висаджування квітів тощо. А в саму Поминальну неділю на кладовищі, поряд із релігійними заходами, такими, як панихида, освячення нових пам'ятників, індивідуальні заупокійні літії над могилами, відбуваються громадські активності – урочисті покладання квітів, державні заходи вшанування померлих земляків, присутність представників органів місцевого самоврядування тощо. Відповідно такі дні є офіційними для процесу горювання, не абстрагуючись від релігії, як інструменту вирішення питання смерті, але залучаючи релігійні почуття для стимуляції громадського, народного самоусвідомлення.

Поруч із цим форматом процес горювання реалізовується крізь призму національної ідентичності, що виражається відголоском народних вірувань. Для тижня після Великодня, який волиняни називають «Проводним» притаманний своєрідний комплекс народних традицій, який стосується теми вшанування покійних предків: «Провідний тиждень – то за покойниками» (с. Вільгір Гоцанського р-ну Рівненської обл.) [6]. Як і в інших слов'янських народів, в українців Світлий тиждень уважався часом перебування душ померлих на цьому світі. Не є винятком тут і етнографічна Волинь, що засвідчує існування серед волинян аж двох поминальних дат протягом цього тижня. Одна із них – це четвер після Великодня, який за загально поширеною у волинян традицією називається «Навським Великоднем». Архаїчність цієї назви засвідчує вже те, що слово «нав» сягає праслов'янського періоду, коли означало «мрець», «домовина» [11: 264-269].

Таким цей день сформувала саме давня дохристиянська традиція пов'язана з культом померлих – справляння тризни. Тризна – це повний комплекс заходів, присвячений вшануванню покійника, що включає в себе формування високого насипу-могили, а також обрядові заходи з обдаровуванням померлого всіма життєвими радощами. У праці Івана Огієнка знову ж таки є інформація про те, що над тризною пили й іли, а на могилах

багатих робили ще й різні гри, а на тризнах по князях були й військові бої. Душа покійного ще була тут, і тишилася грами. Спочатку тризну справляли тільки по військових, і значно пізніше вона обернулася на похоронний пир [3: 246]. В Іпатієвому Літописі описується тризна по князю Ігореві під 945-м роком: «І послала Ольга до деревлян, кажучи: Ось я йду до вас, приготуйте багато меду біля міста там, де ви вбили мого мужа, щоб мені поплакати над гробом його, і справлю тризну по моему мужеві. Почувши це, вони звезли дуже багато меду. Узявши небагато війська, Ольга прийшла до його гробу, І плакала за своїм мужем. І наказала людям насипати велику могилу, а як насипали, наказала творити тризну». За тризною деревляни сильно повпивалися, і Ольга наказала їх перебити [5].

В Іпатіївському літописі згадується, що в контексті тризни Ольга плакала над своїм чоловіком, а отже, цей обряд включав у себе не лише розважальні видовища ігрового характеру, але й показову оплакальну дію, драматизацію самої суті події. Звісно, що християнство намагалося викоринити даний обряд з поминального обряду, адже згідно християнської позиції смерть трактується, як радісне завершення гріховного земного життя. Проте, голосіння, як релігійно-фольклорний аспект, який відображав дану складову справляння тризни, вдало асимілювався у християнську церковну традицію – було створено, як заміну, ряд віршованих поминальних текстів, які утворили канон поминальних богослужінь та відправ. Хоча в основі текстів в і спостерігаємо глибокий психологічний зміст жалоби до людського тіла, для прикладу у тексті Самогласної стихири Івана Монаха, гл. 8 «плачу і ридаю, коли роздумую про смерть...», але кожен він завершується позитивним настроєм самої душі, яка звільнилася від усього земного і йде до свого Творця [9]. Християнству не зовсім вдалося змінити її ідею (культ померлих), зміст (заходи вшанування та задобрення померлих), формат проведення (споживання їжі на кладовищі, оплакування, інші дії, пов'язані із процесами горування).

Голосіння, як усний спосіб горювання, залишилося у своїй первозданній формі дохристиянського періоду – фізичного оплакування померлих, який знайшов відгомін і в сучасній поминальній

традиції українського народу. Дана релігійна традиція поклоніння предкам має глибинні психофізіологічні, морально-етичні й світоглядні основи. Найдавніші відомості про її побутування на українських і загалом східнослов'янських теренах містять писемні пам'ятки XII–XVI ст. Зокрема про похоронні “плачі” згадується в “Повісті минулих літ” і Галицько-Волинському літописі, у “Слові о полку Ігоревім” та “Житті Константина Муромського”, у творах Я. Менеція, С. Кленовича та ін. Відображено цей звичай і в пізніших літературних, історичних та етнографічних джерелах [2: 569-589].

На відміну від наддніпрянської, бойківсько-опільської та гуцульсько-подільської голосильних традицій, поліська голосильна традиція, що поширена у Волинській, Рівненській, Житомирській областях, на півночі Київської, Чернігівської, Сумської областей, має оригінальність мотиву, що полягає у пошуці і впізнаванні померлого, який може повернутися до своєї оселі в іншому вигляді, насамперед пташкою. Тут простежується ідея реінкарнації, яка притаманна місцевому релігійному світогляду – втілення і переродження є одним із основних релігійних мотивів розуміння смерті мешканцями поліських регіонів Рівненщини. Загалом такий мотив іноді трапляється і в інших голосильних традиціях, але особливого розвитку й популярності він набув саме на Поліссі і зберігся тут до нашого часу: «І якъ ти прилітатемешъ: чи соловеечкомъ, чи горобеечкомъ? І на которой ти груші сідатимешъ, До я вийду тебе познавати?» Популярним мотивом поліської голосильної традиції, що зберігся до нашого часу, є перелік сільськогосподарських робіт, яких не виконав через смерть чоловік чи батько: «Охъ твоє поле не оранэ, твоя ніва не вубрана! Хто жъ буде ту роботу робить?» [4] У своїх етнографічних дослідженнях Ю. Рибак зазначає, що практикується голосіння на кладовищах, переважно за недавно померлими найближчими родичами. Нерідко ця какофонія має форму колективних, стихійних оплакувань, коли у стані афекту жінки середнього та старшого віку виконують речитативні музично-поетичні композиції довільної форми. У голосіннях гармонійно поєднуються поетичні мотиви реальності та утопічності (потойбіччя) [12: 608]. В контексті таких ритуальних дій

родичі в процесі горювання підсвідомо розраховують на повернення душі покійного в тіло методом замовляння-розчулення на відповідному відчутті присутності його душі поруч.

Паралельно існують індивідуальні періоди втішень горюючих спільнот за померлим членом спільноти (сім'ї, роду, громади) – третини, дев'ятини, сороковини, роковини після смерті, сезонні поминальні дні та періоди. Спільноті, яка проходить процес горювання, важливо знати, що душа близької людини має відповідний комфорт, добробут, належні умови перебування поза спільнотою живих. Неофіт Родійський повідомляв, що третини відзначають у зв'язку із триденним Воскресінням Христа, дев'ятини – термін, у який Бога просять про приєднання померлого до дев'яти чинів ангельських, а сороковини – у зв'язку із пам'яттю про Вознесіння Господнє на 40-й день після Воскресіння [9: 354]. У ці дні для померлих готують відповідну ритуальну їжу – коливо, яке несуть до церкви на освячення, а потім споживають на кладовищі і частину колива залишають на могилах для споживання померлими. А також, зокрема, у північних регіонах Рівненщини, збереглась традиція також і одягання померлих через наряджання могильних хрестів. У дохристиянський період на місці поховання померлого садили дерево з метою переродження його душі у рослинне єство. Відповідно, сутність померлого, яка перебувала у рослині, живі родичі годували, приносячи поминальну трапезу під час ритуальних днів та одягнутою у той одяг, який при житті носила покійна чи покійний. Після християнізації ритуальні дерева замінюють на хрести, але традиція наряджання та годування в контексті культу померлого зберігається, тому сьогодні в північних регіонах Рівненської області, а саме в Дубровицькій, Березнівській, Соснівській, Володимирецькій та Вараській громадах можна спостерігати на кладовищах масову одягненість хрестів у хустки, фартушки, рушники та тюль. В даних громадах такі заходи перетворюються на масові гуртування родичів померлих, спільні відвідування кладовищ, підтримку горюючих членів роду і спільноти, які нещодавно втратили близьких, обговорювання біля могил родинних справ та планів на перспективу [7]. Традиція наряджання могильних хрестів на Рівненському

Поліссі у 2023 році внесена до Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України під охоронним номером 065н.к.с., як така, що несе єднаючий суспільний характер, адже демонструє спосіб життя в контексті фасилітації горювання через заходи національної ідентичності.

Заходи щодо вшанування та згадування померлих дуже емоційно та ідеологічно впливають на розвиток культури горювання – спонукають і мотивують пам'ятати і цінувати близьких, які відійшли у засвіти, відчувати з ними єдність, та їхнє безсмертя крізь призму людської пам'яті, підтримувати і допомагати відновленню ментального здоров'я родичам померлих, а в національному контексті – бути переконаними у неперервності і безкінечності української нації, народу, етносу. Аспекти національної ідентичності в період масових втрат під час війни, геноцидів стають досить потужним інструментом подолання травм, адже після розриву з близькою людиною розриваються нейронні зв'язки, відбувається розрив і втрата внутрішніх ролей, пов'язаних із нею.

Аналізуючи історико-культурні, політичні, ідеологічно-суспільні парадигми буття українців, спостерігається активний процес розвитку народної (етнічної) свідомості щодо питання культу померлих та систематизації заходів щодо фасилітації горювання: релігійний символізм аспектів національної ідентичності, що пов'язані із культом предків, настільки вкорінені у менталітеті українців, що навіть радянська ідеологія не змогла викорінити сам культ, завуальовуючи ідеологічними трактуваннями того чи іншого аспекту. Обряд громадянських похоронів трактувався, як прояв поваги до людини, його трудової та громадсько-політичної діяльності. Значення нового ритуалу полягало перш за все в його ідейних засадах, тісно пов'язаних з матеріалістичним світоглядом радянських людей, з нормами комуністичної моралі, а також він має чітко виражений антирелігійний характер. Проте, українська спільнота підсвідомо тяжіла до втішення власних втрат через притаманні для її духовного буття форми. Тому кожен аспект вшанування померлого супроводжувався емпатійними діями як до самого покійниці/покійника, так і до спільноти, яка змушена перенести втрату – у цьому і є особливість менталітету українців.

Використані джерела:

1. Гузій Р. З народної танатології: карпатознавчі розсліди : монографія. Роман Богданович Гузій. Л.: Інститут народознавства НАН України, 2007. С. 299.

2. Гузій Р. Похоронні звичаї та обряди. Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат. Т.2: Етнологія та мистецтвознавство. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2006. С. 569–589

3. Іларіон, митрополит. (1992). Дохристиянські вірування українського народу. Іст.-реліг. Моногр. Київ: АТ «Обереги». С. 58-59, 246

4. Коваль-Фучило І. До сторіччя виходу фольклорного збірника Іларіона Свенціцького та Володимира Гнатюка. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Koval-Fuchylo_Iryna/Do_storichchia_vykhodu_folklornoho_zbirnyka_IIariona_Sventsitskoho_ta_Volodymyra_Hnatiuka.pdf

5. Літопис Руський за Іпатівським списком. 1908. URL: <http://litopys.org.ua/ipatlet/ipat.htm>

6. Матеріали експедиційних досліджень Рівненського фольклорно-етнографічного товариства по Договору з Управлінням у справах захисту населення від наслідків аварії на Чорнобильській АЕС Рівненської облдержадміністрації №1 від 29.06.98. *Фонди Лабораторії поліського фольклору Етнокультурного центру Рівненського міського Палацу дітей та молоді.*

7. Матеріали експедиційних досліджень робочої групи по складанню облікової карти «Традиція наряджання могильних хрестів на Рівненському Поліссі». № 4 від 28.03.23. *Фонди архіву нематеріальної культурної спадщини Рівненської області КЗ «Рівненський обласний центр народної творчості» РОР.*

8. Несен І. Вшанування померлих у традиційному світогляді населення українського Полісся. *Народна культура українців: життєвий цикл людини.* У 5-ти т. Т. 5: Старість. Смерть. Культура вшанування небіжчиків. Київ: «Дуліби», 2016. С. 354

9. Пастирські та літургійні роз'яснення щодо Чину християнського похорону (на підставі постанови № 2 Сорок сьомої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицького Верховного Архиєпископства УГКЦ, що відбувся у Львів-Брюховичах, 20–21 жовтня 2009 року). URL: <https://docs.ugcc.ua/737/>

10. Предко О. Аграрні культу. Велика українська енциклопедія : [у 30 т.]. Відповідальний редактор професор А. М. Киридон та ін. Київ: ДНУ «Енциклопедичне видавництво», 2016. С. 29.

11. Пуківський Ю. Навський великдень – «свято мерців»: традиційні звичаї та обряди. Народознавчі зошити. *Часопис Інституту народознавства НАН України.* №2 (116), 2014. С. 264-269

12. Рибак Ю.П. Україна, держава: музичний фольклор. Енциклопедія історії України: Україна–Українці. Кн. 1. Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2018. 608 с.

References:

1. Huziy R. Z narodnoyi tanatolohiyi: karpatoznavchi rozslidy: monohrafiya. [On folk thanatology: Carpathian studies: monograph]. Roman Bohdanovych Huziy. L.: Instytut narodoznavstva NAN Ukrayiny, 2007. S. 299. (in Ukrainian).

2. Huziy R. Pokhoronni zvychai ta obryady. [Funeral customs and rites]. Etnohenez ta etnichna istoriya naselennya Ukrayins'kykh Karpat. T.2: Etnolohiya ta mystetstvoznavstvo. L'viv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrayiny, 2006. S. 569–589. (in Ukrainian)

3. Ilarion, my`tropol'y`t. (1992). Doxry`sty`yans`ki viruvannya ukrayins`kogo narodu [Pre-Christian beliefs of the Ukrainian people]. Ist.-relig. Monogr. Ky`yiv: AT «Oberegy». S. 58-59, 246. (in Ukrainian).

4. Koval'-Fuchylo I. Do storichchya vykhodu fol'klornoho zbirnyka Ilariona Svetsits'koho ta Volodymyra Hnatiuka. [To the centenary of the publication of the folklore collection by Hilarion Svetsytskyi and Volodymyr Hnatiuk]. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Koval'-Fuchylo-Iryna/Do_storichchia_vykhodu_folklorneho_zbirnyka_Ilariona_Svetsitskoho_ta_Volodymyra_Hnatiuka.pdf

5. Litopy`s Rus`ky`j za Ipatiyivs`ky`m spy`skom [The Russian Chronicle according to the Ipatiev List]. (1908). URL: <http://litopys.org.ua/ipatlet/ipat.htm>. (in Ukrainian).

6. Materialy` ekspedy`cijny`x doslidzhen` Rivnens`kogo fol'klorno-etnografichnogo tovary`stva po Dogovoru z Upravlinnyam u spravax zaxy`stu naselennya vid naslidkiv avariyni Chornoby`l`s`kij AES Rivnens`koyi oblderzhadministraciyi #1 / 29.06.98. Fondy` Laboratoriyi polis`kogo fol'kloru Etnokul`turnogo centru Rivnens`kogo mis`kogo Palaczu ditej ta molodi [Materials of expeditionary research of the Rivne Folklore and Ethnographic Society under the Agreement with the Department for Protection of the Population from the Consequences of the Chernobyl Nuclear Power Plant Accident of the Rivne Regional State Administration No. 1 / 29.06.98. Funds of the Polissya Folklore Laboratory of the Ethno-Cultural Center of the Rivne City Palace of Children and Youth]. (in Ukrainian).

7. Materialy` ekspedy`cijny`x doslidzhen` robochoyi grupy` po skladannu oblikovoyi karty` «Trady`ciya naryadzhannya mogy`l`ny`x xrestiv na Rivnens`komu Polissi». # 4 vid 28.03.23. Fondy` arxivu nematerial`noyi kul`turnoyi spadshhy`ny` Rivnens`koyi oblasti KZ «Rivnens`ky`j oblasny`j

centr narodnoyi tvorchosti» ROR [Materials of the expeditionary research of the working group on the compilation of the map «Tradition of decorating grave crosses in Rivne Polissya». No. 4 of 28.03.23. Fonds of the archive of intangible cultural heritage of Rivne region of the Rivne Regional Center of Folk Art]. (in Ukrainian).

8. Nesen I. Vshanuvannya pomerlykh u tradytsynomu svitohlyadi naseleण्या ukrayins'koho Polissya. [Honoring the dead in the traditional outlook of the population of Ukrainian Polissia]. Narodna kul'tura ukrayintsiv: zhytlyevyy tsykl lyudyny. U 5-ty t. T. 5: Starist'. Smert'. Kul'tura vshanuvannya nebizhchykiv. Kyiv: «Duliby», 2016. S. 354. (in Ukrainian).

9. Pastyrs'ki talyturihyniroz"yasnennyashchodo Chynukhrystyans'koho pokhoronu (na pidstavi postanovy № 2 Sorok s'omoyi sesiyi Synodu Yepyskopiv Kyievo-Halyts'koho Verkhovnoho Arkhyepyskopstva UHKTS, shcho vidbuvsya u L'viv-Bryukhovychakh, 20–21 zhovtnya 2009 roku). Pastoral and liturgical clarifications regarding the Rite of a Christian funeral (on the basis of Resolution No. 2 of the Forty-Seventh Session of the Synod of Bishops of the Kyiv-Halytskyi Supreme Archdiocese of the UGCC, held in Lviv-Bryukhovychy, October 20-21, 2009). URL: <https://docs.ugcc.ua/737/> (in Ukrainian).

10. Predko, O. Ahrarni kul'ty. [Agrarian cults]. Velyka ukrayins'ka entsyklopediya : [u 30 t.]. Vidpovidal'nyy redaktor profesor A. M. Kyrydon ta in. Kyiv: DNU «Entsyklopedychne vydavnytstvo», 2016. S. 29. (in Ukrainian).

11. Pukivs'kyi YU. Navs'kyi velykden' – «svyato mertsiv»: tradytsiyni zvychai ta obryady. [Navskiy Easter – «festival of the dead»: traditional customs and rites]. Narodoznavchi zoshyty. Chasopys Instytutu narodoznavstva NAN Ukrainy. №2 (116), 2014. S. 264-269.

12. Rybak YU.P. Ukrainy, derzhava: muzychnyy fol'klor. [Ukraine, the state: musical folklore]. Entsyklopediya istoriyi Ukrainy: Ukrainy–Ukrayintsi. Kn. 1. Redkol.: V. A. Smoliy (holova) ta in. NAN Ukrainy. Instytut istoriyi Ukrainy. K.: V-vo «Naukova dumka», 2018. 608 s.

Євген Причепій

ВОСЬМИ- ТА СЕМИЧЛЕННІ СТРУКТУРИ ТРИПІЛЬСЬКИХ ОРНАМЕНТІВ ТА ОРНАМЕНТІВ ПОДІЛЬСЬКИХ РУШНИКІВ

Досліджено орнаменти трипільської кераміки. Мета дослідження – проникнути в їх семантику і порівняти з семантикою деяких рушників Поділля. Застосовано структурний метод. Виділено восьми- та семичленні структури орнаментів. Висловлено думку, що вони відображають цикл місяця, поділений на чоловічі та жіночі фази (божества). Показано зв'язок місячної і зміїної тематики. Проаналізовано орнамент «біжуча спіраль». Зроблено висновок, що трипільські орнаменти символізують культ Богині. Проаналізовано восьми- і семичленні структури та зміїну тематику деяких подільських рушників. Показано їх спорідненість з трипільськими орнаментами. Висловлено думку про джерела цієї спорідненості.

Ключові слова: трипільські орнаменти, структури орнаментів, орнаменти подільських рушників.

Yevhen Prychepii

EIGHT- AND SEVEN-MEMBERED STRUCTURES OF TRYPILIAN ORNAMENTS AND ORNAMENTS OF PODILIA TOWELS

The ornaments of Tripoli ceramics were studied. The purpose of the study is to penetrate into their semantics. The structural method is applied. Eight- and seven-membered structures of ornaments are distinguished. It has been suggested that they reflect the cycle of the moon, divided into male and female phases (deities). The relationship between the lunar and snake themes is shown. The «running spiral» ornament was analyzed. It was concluded that the Trypilian ornaments symbolize the cult of the Goddess. The eight- and seven-membered structures and the snake theme of some Podilia towels

were analyzed. Their affinity (identity) with Trypilian ornaments is shown. An opinion is expressed about the sources of this kinship.

Keywords: *Trypilian ornaments, structure of ornaments, ornaments of Podilia towels.*

Орнаменти є одним із важливих чинників, за яким археологи ідентифікують соціо-культурні спільноти. Вивчення орнаментів народів, що не мали письма, є також одним з важливих джерел проникнення у їх міфологію. Попри наявність ряду праць, присвячених дослідженню символіки та орнаментів трипільців, семантика цих феноменів іще далека до загальноприйнятого тлумачення. Розкриття сутності символіки та орнаментів давніх землеробів на території нашої країни допоможе проникнути в духовний світ наших далеких земляків. Архаїчні символи та орнаменти цікавлять нас іще тому, що ряд із них майже у незмінному вигляді зберігся в пізніших культурах, зокрема і в українській народній культурі. Проникнення в семантику орнаментів трипільців допоможе зрозуміти сенс цих традиційних народних орнаментів.

Мета дослідження полягає в тому, щоб довести такі твердження: 1) семичленні структури орнаментів трипільської кераміки символізують фази місяця; 2) за фазами місяця приховуються божества, поділені на жіночі і чоловічі; 3) панування символіки місяця в трипільських орнаментах свідчить про культ Богині-Місяця в міфології трипільців; 4) збіжність структур і деяких символів трипільських і подільських орнаментів свідчить про наявність певних зв'язків (прямих чи опосередкованих) між культурою перших землеробів і традиційною українською культурою.

Метод дослідження включає такі засади: 1) за символами орнаментів шукати не об'єктивні речі, а божества міфології; 2) наявність божеств передбачає поділ їх на жіночу і чоловічу стать, який відобразився і в символіці; 3) при дослідженні орнаментів застосовано структурний метод.

Джерельною базою статті є дослідження, що стосуються символіки місяця, оскільки це світило, за визнанням ряду дослідників, було центральною фігурою орнаментів трипільців. Існують два фактори, що зумовили особливе місце місяця у світогляді

первісних людей. Першим фактором була роль світила у вимірюванні часу. Зміна його фаз слугувала зручним природнім групуванням днів у сімки, а сімки в місяці (приблизно 28 днів, сидеричний цикл). Місяць слугував і як мірило інших часових величин – циклу сонця ($13=365:28$), циклу вагітності жінки – $10=(280:28)$. Групи з 10 і 13 знаків часто зустрічаються на археологічних артефактах. Другим фактором, який відіграв велику роль у домінування культу жінки-Богині в первісному суспільстві була збіжність циклу місяця і фізіологічного циклу жінки. У свідомості первісних людей цей збіг набував містичного значення. Жінка пов'язувалась незбагненим зв'язком з небесним світилом. Жінка і місяць зближувались, ототожнювались. Цим, на нашу думку, пояснюється панування місячної символіки в трипільській культурі та в інших споріднених з нею культурах первісних землеробів навколо Середземного моря.

В трипільській та інших споріднених культурах спостерігається зв'язок місяця і зміїв, який відзначають дослідники. Так М.Гімбутас (1921 – 1994) відома американська археологиня литовського походження твердить про жіночу природу місяця і підкреслює його асоціативний зв'язок з такими символами як роги бика, зміями, спіраллю. Вона відзначає панування символіки місяця в орнаментах спорідненої з Трипіллям культурі Кукутені: «В малюнках ваз Караново і Кукутені спіраль з місяцем або з фазами місяця є постійною темою». (Gimbutas 2001, р. 282). Радянсько-ізраїльський дослідник первісної символіки А. Голан (1921 – 2007) стояв на протилежній позиції. Він твердив, що в міфології неоліту місяць був чоловічим божеством, але також наголошував на його зв'язку з биком і зміями. Місяць, бика і зміїв він вважав втіленням бога низу.

Зв'язок зміїної (спіральної) тематики з місяцем підкреслюють також українські археологи. Так Н. Бурдо зазначає, що спіраль символізує місяць і з часів палеоліту відтворює «безкінечне становлення, притаманне нічному світилу» (Бурдо 2010 с. 57). Відомий дослідник трипільської символіки Т. Ткачук відзначає значне поширення місячної символіки в орнаментах трипільців: «Найяскравішим у культурно-історичній спільності Трипілля-Кукутені... є місячне «кодування» (Ткачук 2004,

с. 452). Він виділив три фази місяця у символіці – повний місяць, половина молодого і старого.

Досягненням вітчизняних вчених можна вважати те, що вони виділили зміїно-спіральний мотив як основний мотив трипільських орнаментів і пов'язали його з місячною тематикою. Недоліком цих досліджень є те, що ці твердження засновані на рівні інтуїтивного бачення. Вчені не помітили поділу циклу місяця на вісім фаз і структурування орнаментів у відповідності з цими фазами.

Крім археологів, які в основному вивчають трипільську символіку, певний вклад у її вивчення внесли мистецтвознавці. Тут варто відзначити ґрунтовне дослідження Годенко-Наконечної О. П., яке внесло значний вклад в уточнення термінології, в класифікацію і типологізацію трипільських орнаментів (Годенко-Наконечна 2017).

Виклад матеріалу. Автор у попередніх працях (див.: Причепій 2018) переконався у плідності структурного методу при вивченні архаїчної символіки, тому застосував його і при дослідженні трипільських орнаментів. Аналіз деяких із цих орнаментів показав, що вони вкладаються у восьмичленну структуру. Такою структурою є цей орнамент зі спорідненої з Трипільям культури Кукутені (рис. 1 Гімбутас).

Рис. 1

Тут на вазі, що походить з поселення Трушешти (Румунія), по колу зображено чергування чотирьох псів з чіткими ознаками чоловічої статі, над якими розміщені місяці-серпиками, і чотирьох кругів, позначених пучками концентричних ліній. До цього слід додати, що в процесі дослідження архаїчної символіки автор дійшов висновку, що позначення фігури концентричними лініями у трипільсько-кукутенській культурі символізувало «жіночість» цієї фігури. Звідси можна зробити однозначний висновок, що фігури псів-самців з місяцями-серпиками над ними символізують чотири чоловічі (Ч) фази місяця, а чотири круги з пучками концентричних ліній – жіночі (Ж) фази світила. З дальшого дослідження стало ясно, що розміщення фаз мало такий вигляд: фаза (Ф) 1 – молодий місяць (Ч); Ф 2 – половина місяця на зростанні (Ж); Ф 3 – місяць від половини до повного (Ч); Ф 4 – повний місяць (Ж); Ф 5 – місяць від повного до половини старого (Ч); Ф 6 – половина старого місяця (Ж); Ф 7 – старий серпик (Ч); Ф 8 – місяць на переході від старого до молодого (Ж).

Цю вісімку фаз трипільці часто зображали на мисках і горщиках. Їх, зокрема, можна бачити на мисці з поселення Більча Золоте (рис. 2).

Рис. 2

Тут зображені вісім фігур: два більші і два менші круги та чотири однакові менші фігури, що мають вигляд півмісяців, між

ними. Ми висунули гадку, що круги символізують жіночі фази, а однакові фігурки (півмісяці) – чоловічі. Аргументом на користь такої гадки є S-символи, або зигзаги, зображені на більших кругах. Цей знак позначав фази 4 і 8, в яких відбувалась зміна напрямку росту місяця від збільшення до зменшення і навпаки. Менші круги очевидно позначали половини місяця – фази 2 і 6. Вони, до речі, і поділені навпіл. Чотири знаки між кругами біля вінчиків, що подібні до місяців-серпиків – символи богів-чоловіків.

Рис. 3

Вісім символів з поділом на жіночі і чоловічі зображено також на цьому горщику з околиць Трипілля (рис.3, колекція Хвойки, музей Історії України). Посудина при вигляді зверху має форму чотирикутника. На кожному з кутів зображено спіраль, яка утворена з концентричних ліній. Поруч з концентричними лініями на посудині чітко видно спіраль у вигляді пустої смуги, яка супроводжує спіраль з концентричних ліній. Ці дві спіралі завершуються в середині орнаменту. При цьому пуста смуга завершується заглибленням – умовним оком, що характерне для чоловічих спіралей. Очевидно, що спіраль з концентричних

ліній є жіночим символом, тобто позначає Богиню, а пуста спіраль – чоловіче божество. Оскільки весь орнамент на горщику складається з чотириразового повторення двох парних символів, то можна вважати, що він передає восьмифазовий цикл місяця, якому притаманні чотири чоловічі і чотири жіночі фази.

Орнамент на мисці з колекції «Платар» (рис.4) наочно демонструє, що за вісімкою фаз Місяця прихована вісімка божеств. Тут чотири умовні голови з ротами у вигляді місяців-серпиків передають богів (місяць-серп є символ бога), а три умовні фігури (дві з яких містять хвилясті лінії) разом з видовженим ромбом – богинь. (Ромб є визнаний багатьма дослідниками символом жінки-богині). Прагнення передати присутність божеств за символами фаз спостерігається й на інших орнаментах, але на орнаменті цієї миски воно проявилось найбільш явно.

Рис. 4

Рис. 5

Для розуміння трипільської орнаментики досить важливим є з'ясування логіки перетворення восьмичленної структури в семичленну, яка досить поширена в трипільських орнаментах. Це симетрична структура, символи якої мають вигляд ЧЖЧЖЧЖЧ. В ній, як і у восьмичленній, жіночими фазами (божествами) були половини зростаючого і спадаючого місяця і повний місяць. Відсутній символ, що позначав Ф 8 – перехід від старого місяця до нового. Чоловічі символи залишалися незмінними. Перетворення восьмичленної структури у семичленну можна бачити на рис. 5. Тут зображені чотири умовні голівки, які по ідеї символізують богів (вони дещо подібні до четвірки богів на рис. 4

тільки без ротів), дві фігури, які археологи назвали «лінзочками» і дві фігури, за гіпотезою автора, 4 і 8, що злились в одну. Так вісімка перетворилась у сімку. Така потенційна присутність вісімки у сімці є характерною ознакою структури, що передає цикл місяця. На цій підставі орнаменти, в яких вісімка «стиснута» в сімку ми можемо ідентифікувати як такі, що передають цикл місяця. Таким є цей орнамент на посудині з Варварівки (рис. 6, Молдова).

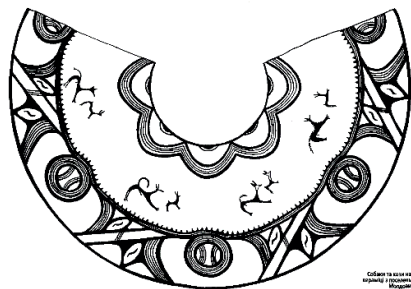

Рис. 6

Тут цикл місяця зображений на зовнішній широкій смузі. Орнамент цієї смуги розділений на чотири сегменти, в кожному з яких розміщені цикли місяця. Крайніми (1 і 7 Ф) є малі білі овали, в яких розміщені змійки. Ближче до центру – дві концентричні дуги, що позначають 2 і 6 Ф. В центрі зображено концентричний круг з дужками протилежного спрямування всередині. Він очевидно символізує повний місяць. Білий простір між дугами і кругом символізує 3 і 5 фази. В цьому орнаменті заслуговують на увагу дуги, що розміщені у кругові. Їх концентричність символізує жіночість, а протилежне спрямування очевидно передає спадаючий і новий місяць. Виходячи з цього, дані дуги можна вважати символом 8 Ф. Розміщення цієї фази у фазі 4 (повний місяць) наочно демонструє, що семичленна структура містить у собі восьмий символ. Варто уваги і те, що 1 і 7 фази зображені у вигляді зміїв. Це підсилює думки дослідників про зближення місяця і зміїв у символіці перших землеробів. Слід

також звернути увагу на те, що символи богів (Ч) зображені білим або світлим кольором.

Семичленною структурою є і найбільш поширений трипільський орнамент, якому дали назву «біжуча спіраль». Він також передає цикл місяця.

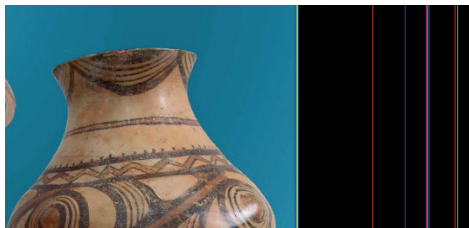

Рис. 7

«Біжучою спіраллю» є цей орнамент з с. Шипенець (рис. 7). Тут темний круг, що зображений у центрі (Ф 4), волютами з'єднаний з двома темними трикутниками (їх археологи назвали «лієчками»). Ця трійка темних символів, за нашою гадкою, символізує три (2,4,6) жіночі фази. Світлі півмісяці між трикутниками і бордюрами внизу і вгорі – 1 і 7 фази і світлі горизонтальні S- символи, що вклинаються з обох боків у волюти, що з'єднують «лієчки і кружок» – 3 і 5 фази. Аргументами поділу символів на чоловічі і жіночі є світлий колір чоловічих і темний жіночих. Те, що цей орнамент стосується циклу місяця, впливає також із символів, що зображені над ним. На верхній смузі чергуються дуги, на яких містяться позначки, і пси. Дуги з позначками швидше за все є символами жіночої фази місяця, а пси – чоловічої. Такий висновок можна зробити, якщо вбачати в ньому аналогію рис. 1.

«Біжуча спіраль» присутня і на цьому глечичку (рис. 8, колекція Платар). Тут орнаментальна стрічка на середині посудини наочно демонструє, що за S – символом приховується місяць.

В центрі зображені концентричні круги (4 Ф), з лівого боку від них знизу вгору йде S-спіраль, яка завершується світлим півмісяцем з правого боку (3 Ф). Інша спіраль йде з правого боку вниз і завершується півмісяцем з лівого боку (5 Ф).

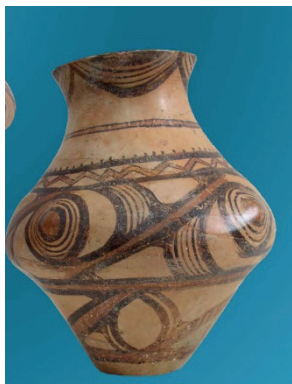

Рис. 8

Концентричні дуги за півмісяцями символізують 2 і 6 Ф і світлі трикутники з обох боків – 1 і 7 Ф. Тут також спостерігається позначення символів богів чоловіків світлим кольором, а богинь – концентричними фігурами.

Аналогічний орнамент присутній і на горщику з поселення Черкасів Сад II (рис.9). Тут також центральний круг утворений з концентричних кругів.

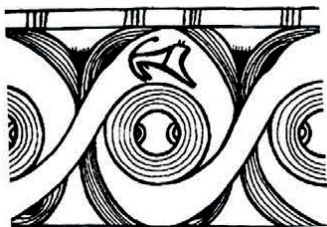

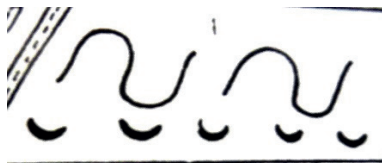
Рис. 9

Концентричні дуги знизу і вгорі символізують 2 і 6 фази. Крім дуг у верхній фазі 6 міститься «лієчка», (Внизу лієчка відсутня). 1 і 7 фази представлені білим простором між концентричними лініями і бордюрами. Однак цьому орнаменту властива деталь, яка досить важлива для його ідентифікації. В ньому концентричний круг (фаза 4) містить у собі дві дуги протилежного

спрямування. Таке поєднання концентричного кола з дугами протилежного спрямування було відзначено на рис. 6. Там воно було ідентифіковано як суміщення символів 4 і 8 фаз. Наявність в орнаменті «біжучої спіралі» аналогічного суміщення є свідченням того, що даний орнамент символізує цикл місяця.

Ми розглянули лише кілька орнаментів трипільської кераміки. Вони дають загальне уявлення про «біжучу спіраль» і зміїну тематику, яка на думку ряду дослідників, є панівною в трипільській орнаментиці. В процесі аналізу нами було доведено, що за зміїною тематикою приховується місяць, цикл якого ділився на вісім чи сім фаз. Ці фази втілювали божества жіночої та чоловічої статі. На питання, чому саме змії втілювали місяць, остаточної відповіді немає. Місяць втілювали й інші плазуни – ящірка, черепахи. Це втілення пояснюється тим, що місяць в чоловічій іпостасі, на думку деяких дослідників, зокрема А.Голана, був богом поверхні землі. Архаїчна символіка свідчить, що символом місяця були також пси і рогаті ссавці – бики, олені, барани, рогам яких давні люди часто надавали форму місяця-серпа. Але символіка зміїв у трипільців є панівною. Не виключено, що домінування цієї символіки в позначенні місяця у значній мірі пояснюється також тим, що його було легко зображати.

Змії фігурували у якості богів 1 і 7 фаз (рис. 6). S-символ у «біжучій спіралі» (фази 3 і 5) має вигляд змії. Цю особливість спіралі відзначила М.Гімбутас, яка писала: «Рух спіралі вгору і вниз дуже рано міг бути порівняний зі спіраллю зростаючого і спадаючого місяця» (р.282). Оскільки S-символ утворений з двох завитків протилежного спрямування, то один завиток міг позначати місяць на зростанні, інший на спаданні. Про те, що за S-символом приховується місяць, свідчить цей орнамент (рис. 10) з Більча Золотого Сад II.

Рис. 10

Він утворений з верхнього ряду, де зображені S-символи в горизонтальному положенні, і нижнього, де зображені місяці-серпики. Так, на нашу думку, показано те, що за S-символом приховується місяць.

З розглянутих прикладів випливає, що за зміїною тематикою у трипільців приховується місяць. Слід однак зазначити, що не місяць сам по собі, як небесне світило, був предметом символіки та міфології трипільців. Місяць був тотожний Богині, її втіленням. Підставою такого ототожнення, як уже зазначено, був збіг фізіологічного циклу Богині і циклу місяця. Тому за фазами місяця приховується Богиня і її пантеон божеств. Всі втілення місяця були втіленнями Богині. Змії, рогаті, пси через місяць ставали атрибутами Богині. Тому панування зміїних орнаментів у трипільців слід розглядати як панування культу Богині. Богиня є суб'єктом всіх орнаментів Трипілля-Кукутені.

Структури і символіка Місяця в орнаментах подільських рушників. Символіка і орнаменти первісних землеробів, в тому числі і трипільців, не зникли безслідно. Вони, це стосується і орнаментів з місячною тематикою, були успадковані наступними народами і в трансформованому вигляді дійшли до наших часів у вигляді традиційних народних орнаментів. Дальше ми зупинимось на дослідженні місячної тематики в орнаментах рушників Східного Поділля (придністровські райони Вінниччини), оскільки в них ця тематика представлена найбільш виразно.

При визначенні приналежності подільських орнаментів до місячної тематики приймалися до уваги їх восьми- і семичленні структури, а також зміїна тематика, що споріднює їх з трипільськими орнаментами. Восмичленні структури в орнаментах рушників Східного Поділля зустрічаються досить часто. Це орнаменти прямокутної форми, в яких по променях прямого хреста як правило (це не суворе правило) розміщені символи богів, а по променях косоного – богинь. За таким правилом побудовані фігури орнаменту цього рушника з с. Студена (рис.11, Вінниччина). Тут промені косоного хреста завершуються фігурками з ромбосідницями, умовними руками і голівкою. За ними візуально вгадуються жіночі фігурки. За прямокутною формою фігурок прямого хреста вгадуються фігурки чоловіків. Ця восьмичленна

структура за кількістю членів, їх поділом на чоловічі і жіночі та порядком розташування цілком збігається з аналогічними структурами трипільських мисок. Не виключено, що завитки, яких багато розміщено навколо фігурок, символізують зміїв.

Рис. 11

Рис. 12

На аналогічному орнаменті з нафрамці (хусточки) з цього ж села (рис.12) по променях косо́го хреста розміщено три трикутники, що подібні до півмісяців, і ромбик. Це чотири жіночі символи, за якими приховується поділ Богині-Місяця на чотири богині (чотири боги можуть бути відсутніми). Промені прямого хреста завершуються хрестом. Тут хрест очевидно фігурує

як символ бога-чоловіка. Фігури прямого і косоного хрестів рясно прикрашені завитками, які ми ідентифікуємо як змії. Якщо прийняти таку інтерпретацію даних орнаментів, то стає очевидною їх збіжність з розглянутими восьмицільними орнаментами кераміки Трипілля.

Крім восьмицільних зустрічаються і орнаменти з семицільною структурою, в яких спостерігається зв'язок зі зміїною та місячною тематикою. Візуальне спостереження орнаменту рис.13 (с. Студена) наводить на думку, що йому властива зміїна тематика.

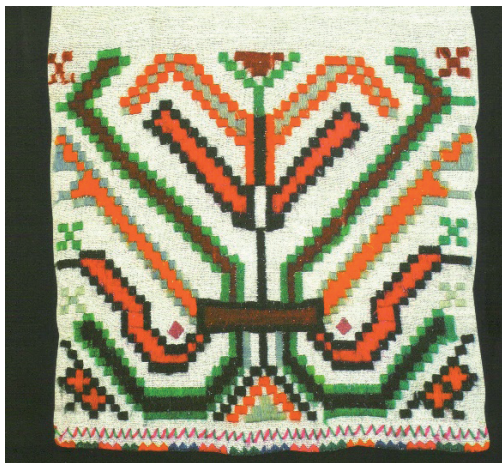

Рис. 13

Дві більші бокові фігури мають вигляд S-символів. Зміїв нагадують і дві менші бокові фігури, що розташовані за більшими S-фігурами. Сам орнамент є симетричним утворенням. В центрі розміщена фігура, що очевидно поєднує риси жінки і змії. Основні символи Богині розміщені по вертикалі. Трикутник (жіночий символ) вгорі ймовірно символізує голову Богині і небеса Космосу. Трикутник внизу передає сідниці і підземелля Космосу. Широка смуга, що розміщена вище (вона з'єднує всіх членів структури в єдине ціле) символізує пояс Богині і поверхню землі. (Пояс – це чоловічий символ Богині, тут він з'єднує різні символи-фази). Між цією смугою і руками зображені два

видовжених прямокутники, що косо приєднані до стовбуру. Згідно з місцем розташування їх можна ідентифікувати як груди (груди – невід’ємний атрибут жінки у первісній символіці). Живіт і груди Богині символізували сферу життя. Отже, в центральній фігуру прослідковуються риси Богині, що втілювала Космос. (При ідентифікації цих символів ми виходили з власної концепції про кореляцію сфер Космосу і частин Тіла Богині у первісні символіці. Див.: Причепій 2018, с. 23-36).

Оскільки фігури орнаменту мають вигляд зміїв, можна допустити, що тут по горизонталі має бути розміщена симетрична семичленна структура циклу місяця. За такого допущення жінка-змія у центрі очевидно символізує четверту жіночу фазу світила. З дослідження архаїчної символіки автор зробив висновок, що руки Богині часто фігурують як чоловічі символи. Виходячи з цього, умовні руки вище грудей центральної фігури можна вважати 3 і 5 чоловічими фазами місяця. Поруч з центральною фігурою розміщені дві вертикальні симетричні S-подібні фігури. Вони за розміром рівні центральній фігурі і очевидно символізують 2 і 6 жіночі фази. (У деяких орнаментах «біжучої спіралі, які не були розглянуті, вертикальні S-символи позначають богинь»). І дві крайні менші фігури з головами-зміями слід вважати 1 і 7 чоловічими фазами. Якщо врахувати зміїну тематику і семичленну структуру місяця, то даний орнамент можна оцінити як своєрідний живий динозавр, що дійшов до наших часів з епохи енеоліту. Можна з певністю сказати, що проникнути в семантику цього орнаменту, розкрити в ньому місячну тематику, без включення його в широкий контекст символіки первісних землеробів не вдалося б.

Зміїна тематика вбачається і в орнаменті рушника (рис.14, с. Студена). Тут центральна фігура чітко демонструє три основні сфери космосу: ромб внизу – підземелля і сідниці Богині. Над ромбом зображена антропоморфна фігурка (ноги над ромбом, руки – вище і голова-хрест у малому ромбові. Це сфера життя і живіт Богині. Вище зображено ромб, від якого відходять змієподібні завитки. Він символізує небо і голову Богині. (Коси первісної Богині часто зображали у вигляді зміїв).

Рис. 14

Отже по вертикалі тут зображені основні (жіночі) сфери Космосу. Крім цього внизу по горизонталі простежується поділ орнаменту на сім символів, що передають цикл місяця. (Цикл місяця давні люди розміщали у сфері підземелля, оскільки підземелля збігалось з сідницями і дітородним органом Богині, цикл якого збігався з циклом місяця). Символами циклу місяця тут є ромб у центрі (повний місяць, 4 Ф). Умовні птахи з крилами-зміями з обох боків символізують 3 і 5 фази (такий висновок зроблено на підставі їх місця в структурі і їх змієподібного вигляду). Розміщені даліше від центру фігури, що подібні до півромбів, – 2 і 6 фази і лінія з малих ромбиків, що відходить від «крил» і обводить півромб з усіх боків – 1 і 7 фази. Те, що ця лінія приєднується до крил-змій, підкреслює їх чоловіче єство. Таким чином, внизу в горизонтальній структурі простежується цикл місяця, при позначенні фаз якого використано символи зміїв.

В розглянутих орнаментах подільських рушників восьми- і семичленні структури поєднані зі зміїною тематикою. Це дає підставу твердити про спорідненість цих орнаментів з орнаментами трипільської кераміки. Автор далекий від думки про пряму спадкоємність між цими орнаментами, оскільки археологи не

підтверджують існування такої спадкоємності. Достеменно відомо, що споріднена з трипільською мінойська цивілізація на острові Крит існувала до середини другого тисячоліття до н.е. Можна допустити, що її символіка і орнаменти були успадковані стародавніми греками чи до іншими народами Середземномор'я історичного періоду, а звідти вже в нові часи якимось чином перейшли до нас. Таким чи іншим шляхом наші предки успадкували ці орнаменти буде встановлено майбутніми дослідниками. Для нас важливим є сам факт спорідненості трипільських і деяких подільських орнаментів.

Висновки. В процесі дослідження було показано, що восьми-членні структури трипільських орнаментів символізують вісім фаз (божеств) Богині-Місяця. Було також доведено, що орнаменти з семичленними структурами утворені з восьми-членних. Автор довів, що семичленні орнаменти зі змінною тематикою, зокрема орнамент «біжуча спіраль», передають фази місяця. Висловлено думку, що за місяцем приховується Богиня, культ якої панував у трипільців. Проаналізовано збіжність структур і змінної тематики деяких орнаментів подільських рушників з трипільськими орнаментами. Автор вважає, що структурне дослідження орнаментів у поєднанні з їх тематикою може бути ключем для проникнення в історію орнаментів, яка є важливою складовою історії культури.

Рисунки подані за джерелами:

1. Годенко-Наконечна О.П. Трипільська орнамтика: типологізація, інтерпретація, семантичні, художні та функціональні особливості. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства, Київ, 2017. (рис. 2, 5, 7, 9)

2. Енциклопедія трипільської цивілізації [редкол. : Л. М. Новохатько (голова), М. І. Сенченко, Т. І. Іжевська, С. О. Тарута та ін.]. – К. : Укрполіграфмедіа, 2004.– Т. 2 / Ред. С. Ляшка, Н. Бурдо, М. Відейка. – 654 с. (рис. 3, 4, 8)

3. Мицик В.Ф. Священна країна хліборобів. Київ, Такі справи, 2006 – 262 с. (рис. 6).

4. Причепій Є.М., Причепій Т.І. (2007). Вишивка Східного Поділля. (з іл.). Київ: Родовід, (іл. 11 – 14).

5. Энеолит СССР. Москва, 1982. 360 с. (рис.10)

6. Gimbutas, M. (2001). *The Language of Goddess*. (1st edition). New York: Thames & Hudson. (рис.1)

References:

1. Hodenko-Nakonechna O.P. Trypilska ornantyka: typolohizatsiia, interpretatsiia, semantychni, khudozhni ta funktsionalni osoblyvosti. Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata mystetstvoznavstva, Kyiv, 2017. (rys. 2, 5, 7, 9)

2. Entsyklopediia trypilskoi tsyvilizatsii [redkol.: L. M. Novokhatko (holova), M. I. Senchenko, T. I. Izhevskaya, S. O. Taruta ta in.]. – K.: Ukrpolihrafmedia, 2004. – T. 2 / Red. S. Liashka, N. Burdo, M. Videika. – 654 s. (rys. 3, 4, 8)

3. Mytsyk V.F. Sviashchenna kraina khliborobiv. Kyiv, Taki spravy, 2006 – 262 s. (rys. 6.)

4. Prychepii Ye.M., Prychepii T.I. (2007). Vyshyvka Skhidnoho Podillia. (z il.). Kyiv: Rodovid, (il. 11 – 14)

5. Eneolyt SSSR. Moskva, 1982. 360 s. (rys. 10)

6. Gimbutas, M. (2001). *The Language of Goddess*. (1st edition). New York: Thames & Hudson. (рис.1)

Використані джерела:

1. Бурдо Н.Б. (2010) Декоративне мистецтво доісторичної епохи : Енеоліт. *Історія декоративного мистецтва України*. У 5-ти т. [гол. ред. Г. Скрипник]; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. К., Т. І. С. 47-88).

2. Годенко-Наконечна О.П. (2017) Трипільська орнаментика: типологізація, інтерпретація, семантичні, художні та функціональні особливості. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства, Київ. <https://docplayer.net/68546657-Tripilska-ornamentika-tipologizaciya-interpretaciya-semantichni-hudozhni-ta-funktsionalni-osoblyvosti-teoriya-ta-istoriya-kulturi.html>

3. Голан А. (1994). Миф и символ. (2-е изд.). Москва : Русслит. 375 с.

4. Причепій, Є.М (2018). Богиня-Космос і сімка божеств у первісних міфологічних уявленнях. Київ: Інститут культурології НАМУ.

5. Селівачов М. Р. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія). К. : Редакція вісника «Ант», 2005. 400 с.

6. Ткачук Т.М. (2004 а). Історія досліджень змістового значення трипільсько-кукутенської орнаментики. *Енциклопедія трипільської цивілізації*. Т. 1. Київ. С. 434–451.

7. Ткачук Т.М. (2004б) Мальований посуд трипільсько-кукутенський (етапи VII-III-уІІ), як джерело вивчення світосприймання давнього населення

ня.- Енциклопедія трипільської цивілізації. Т.1 К. С. 451-459

8. Gimbutas, M. (2001). *The Language of Goddess*. (1st edition). New York: Thames & Hudson.

9. Prychepii Yevhen (2023) Seven-membered structure of the moon cycle and the “running spiral” ornament on Trypillian ceramics – Interdisciplinary Cultural and Humanities Review, Том 2, № 3, 2023. С. 6-17.

References:

1. Burdo N. B. (2010) Dekoratyvne mystetstvo doistorychnoi epokhy : Eneolit. *Istoriia dekoratyvnoho mystetstva Ukrainy*. U 5-ty t. [hol. red. H. Skrypnyk]; NANU, IMFE im. M. T. Rylskoho. K. T. I. S. 47-88)

2. Hodenko-Nakonechna O.P. (2017) Trypilska ornamtyka: typolohizatsiia, interpretatsiia, semantychni, khudozhni ta funktsionalni osoblyvosti. Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata mystetstvoznavstva, Kyiv. <https://docplayer.net/68546657-Tripilska-ornamentika-tipologizaciya-interpretaciya-semantichni-hudozhni-ta-funkcionalni-osoblivosti-teoriya-ta-istoriya-kulturi.html>

3. Holan A. (1994). *Myf y symvol*. (2-e yzd.). Moskva : Russlyt. 375 s.

4. Prychepii, Ye.M (2018). Bohynia-Kosmos i simka bozhestvu pervisnykh mifolohichnykh uiavlenniakh. Kyiv: Instytut kulturolohii NAMU.

5. Selivachov M. R. (2005) *Leksykon ukrainskoi ornamtyky (ikonohrafiia, nominatsiia, stylistyka, typolohiia)*. K. : Redaktsiia visnyka «Ant». – 400 s.

6. Tkachuk T.M. (2004 a). Istoriia doslidzhen zmistovoho znachennia trypilsko-kukutenskoï ornamentatsii. *Entsyklopediia trypilskoï tsyvilizatsii*. t. 1. Kyiv, S. 434 – 451

7. Tkachuk T.M. (2004b) Malovanyi posud trypillia-kukuten (etapy VII-SII-uII), yak dzherelo vyvchennia svitosprymannia davnoho naseleння.- *Entsyklopediia trypilskoï tsyvilizatsii*. T.1 K. S. 451-459.

8. Gimbutas, M. (2001). *The Language of Goddess*. (1st edition). New York: Thames & Hudson.

9. Prychepii Yevhen (2023) Seven-membered structure of the moon cycle and the “running spiral” ornament on Trypillian ceramics – Interdisciplinary Cultural and Humanities Review, Том 2, № 3, 2023, S. 6–17.

Людмила Филипович

РЕЛІГІЙНІ ВИМІРИ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИФІАЦІЇ СУЧАСНИХ УКРАЇНЦІВ: ВИКЛИКИ В ЧАСІ ВІЙНИ

В статті актуалізуються питання культурної ідентифікації українців в часі війни та її релігійної складової, яка виявляється важливою частиною процесу культурного і цивілізаційного самовизначення. На матеріалах соціологічних опитувань, які свідчать про кардинальні зміни в релігійному житті України, автор приходить до висновку, що релігійні ідентичності прямо корелюються із політичним, культурним самоототожненням українських віруючих та їх спільнот.

Ключові слова: *релігійна ідентичність, культурна ідентифікація, конфесійна і церковна/інституціоналізаційна належність.*

Liudmyla Fylypovych

RELIGIOUS DIMENSIONS OF CULTURAL IDENTIFICATION OF MODERN UKRAINIANS: CHALLENGES IN WARTIME

The article updates the issues of cultural identification of Ukrainians during the war and its religious component, which turns out to be an important part of the process of cultural and civilizational self-determination. Based on the materials of sociological surveys, which testify to radical changes in the religious life of Ukraine, the author concludes that religious identities are directly correlated with the political and cultural self-identification of Ukrainian believers and their communities.

Key words: *religious identity, cultural identification, confessional and church/institutional affiliation.*

Актуальність теми визначається самою реальністю, російсько-українською війною, яка виявила класичні причини будь-якої війни – проблеми ідентичності, тотожності, самості,

самовизначення народу, країни, цивілізації. Серед ідентифікаційних маркерів як набору певних ознак, що характеризують ту чи іншу спільноту, що виборює свою свободу, особлива роль належить релігії. Протистояння або конфлікти на релігійному ґрунті неодноразово ставали мотто багатьох воєн в історії. І нині релігійні виміри російсько-української війни проглядаються явно, хоч і не є основною причиною воєнної агресії Москви. Релігійність українського і російських народів, будучи різною за своєю природою, підсилюють зіткнення двох світів – «русского міра» та «українського світу», світоглядно-духовні основи яких закладаються саме релігією¹.

Можна подискутувати, чи в добу секуляризму таким вагомим є релігійний чинник в самоідентифікаційних процесах, погоджуючись чи заперечуючи передбачення, які в свій час робив Гантінгтон, передрікаючи клеш/зіткнення між різними цивілізаціями. Але він дещо помилився і в класифікації цивілізацій, і з суб'єктами/учасниками цього батла, не побачивши в своїй схемі українців.

В мирний час експерти допускали, що релігійна ідентичність не є обов'язковою в процесах культурного самовизначення, особливо в епоху постмодерна. Хоча в суспільній свідомості і досі живуть стереотипи, які пов'язують етнічну і релігійну належність в нерозривну єдність: поляк-католик, українець-православний, єврей – юдей тощо. Тривалий час культурна ідентичність так і визначалася через симбіоз етнічного і релігійного, але така пряма залежність притаманна монорелігійним і моноетнічним суспільствам, яких майже не залишилося. Нині будь-яку країну характеризує плюралізм, і етнічний, і релігійний, що по-новому формує питання культурної ідентичності. Сьогодні вона сприймається не як набір обов'язкових елементів, а як процес набуття, індивідуальний і спільнотний, усвідомленої і пережитої належності до певної культури.

В сучасному суспільстві такі процеси не завершені, навіть в усталених культурних середовищах старих європейських

---

¹ Див. докл. Fylypovych L., Horkusha O. (2024). "Ruskiy mir" and "Ukrainskiy svit": Ontological and Anthropological Antagonists. *Ocasional Papers on Religion in Eastern Europe*: Vol. 44 : iss. 5, art. 3. <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol44/iss5/3/>

націй і досі продовжується рух до самопізнання, самоототожнення, до вписування себе в певний культурний контекст, який може бути як компліментарним, так і ворожим, небезпечним для людини чи спільноти. Особливо гостро ці складнощі відчувають міноритарні групи – етнічні чи релігійні, мовні чи расові, гендерні чи вікові тощо, які адаптуються до усталених культурних ареалів.

Сьогодні і японцю, і німцю, і українцю чи американцю не просто відповісти на питання: хто він за культурною ідентичністю, до якої культури належить. А як бути людині із багатокорінневим етнічним бекграундом, коли в твоїй родині і православні, і католики, і протестанти, і юдеї чи мусульмани?

Українці тут не виключення. Складність для нас в тому, що культурна ідентифікація збіглася із політичною, національною і релігійною самовизначеністю. Крім того, все це відбувається в умовах катастрофічних викликів, якою є війна. Якщо політично українці більш-менш визначилися – переважна більшість орієнтується на демократичну Європу, хоча залишилася, але мала частка тих, хто мріє повернутися в тоталітарний СРСР або в її нинішню реінкарнацію авторитарну РФ, то релігійна ідентичність, а конкретніше – конфесійна – все ще знаходиться в тенетах концепцій євроазійщини, святої Русі, єдиного хрещення і спільної православної історії.

На момент постанови незалежної держави Україна підійшла із майже зруйнованою (а то й не своєю, глобальною пострадянською або/і локальною промосковсько-православною) релігійно-конфесійною ідентичністю. Деструктивні процеси торкнулися і відносно релігійно визначеного регіону Західної України, де вплив СРСР і Росії не був таким тривалим. Тому перед новою державою та її громадянами постало питання: відроджувати дорадянську, радянську чи зберігати суперечливу наявну ідентичність, а чи ж формувати нову і яку власне?

Якщо прийняти, що релігійна ідентичність – це не статична сукупність елементів, а динамічна їх система, яка конструюється індивідами і спільнотами, то у нас є перспективи сконструювати потужну, оновлену релігійну ідентичність, яка спиратиметься на історію і традиції. І для України це буде не ідентичність,

а ідентичності, бо Україна ніколи не була ні моноетнічною ні монорелігійною країною. Саме про це йдеться в недавно виданій монографії колективу відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України ².

Будучи складним, багатосистемним, поліфункціональним феноменом, релігійна ідентичність спирається на історичну даність, але вона постійно змінюється як на суспільному, так і на індивідуальному рівнях. Якщо ідентичність приймати статично, в якій остання постає незмінною сукупністю певних елементів, символів, втрачає свою привабливість, оскільки не враховує ситуації кризи, травмування, зміни ідентичностей. У свідомості сучасної людини утвердилася думка, що ідентичність – це відчуття, засвідчення належності до якоїсь спільноти, в нашому випадку – до релігійної чи конфесійної. В такому разі ідентичність – це раз і назавжди задана належність до певної спільноти. Таким чином ми штучно призупиняємо природній розвиток релігій, релігійної свідомості, релігійного досвіду. Релігія в таких умовах капсулюється, ізолюється і поступово відмирає.

Динамічна модель передбачає відкритість релігійної системи до змін, до викликів, які постійно виникають. На нашу думку, ідентифікація – етнічна, релігійна чи етнорелігійна – не обмежується відчуттям або усвідомленням належності до етнічної, релігійної чи етнорелігійної спільноти. В ідентифікації треба бачити і сам процес набуття етнічності чи релігійності, віднайдення себе як носія певної етнічності чи релігійності серед інших носіїв інших етнічностей і релігійностей і бажання збагатитися самому за рахунок пізнання іншого, а також збагатити інших своєю унікальністю.

Суть ідентичності не в розкритті її складників та зовнішніх ознак. Ідентичність – це динаміка і діалог, це боротьба і перемога певних сутностей, які примхливо з'єднуються в процесі ідентифікації. Таємниця тожсамості в тому, що для різних суб'єктів діють різні критерії: комусь це – кров, комусь – місце, іншому –

---

² Релігійні ідентичності в їх сутності і конфесійних вимірах: український контекст. Кол. монографія // за ред проф. А.Колодного, Л.Филипович, А.Арістової. Київ: УАР, 2021. https://ure-online.info/wp-content/uploads/2021/11/rel_ident.pdf

мова або звичаї, а комусь – свідоме ототожнення себе з певною релігійною чи етнорелігійною спільнотою або ж із формуванням/набуттям певного змісту свідомості. «Стабільною і єдиною ідентичність людини не буває», – слушно зазначає О. Гнатюк, оскільки сучасна людина постійно опиняється перед викликами формування нових ідентичностей, конструювання нових спільнотних ознак, які дають можливість класифікувати дану спільноту як окремішню сукупність індивідів.

Україна – це країна багатьох етносів і релігій, а значить і множини релігійних, етнорелігійних ідентичностей. Будь-яка релігійна ідентичність передбачає конструювання системи релігійних цінностей, які можуть бути сформовані самостійно на основі доступних релігійних уявлень або ж бути запропонованими особистості якоюсь конфесією та повністю або частково прийнятними, усвідомленими чи неусвідомленими нею, відтворюватися і виражатися в різних її релігійних практиках і організаціях життя. На думку О.Горкуши, яка розрізняє релігійну, конфесійну та церковну ідентичність³, останні – це усвідомлення належності до певної спільноти (групи), готовність поділяти її стратегічну програму, історіографічне обґрунтування позиції щодо дійсності, тією чи іншою мірою бути включеним в релігійну чи позарелігійну спільнотну діяльність. У християн як носіїв найчисельнішої релігії в Україні чітко вирізняються не тільки конфесійні, але й церковні в межах цих конфесій ідентичності.

Якщо звернутися до матеріалів соціологічних опитувань, то вимальовується цікава картина ідентифікації, в основу якої покладена релігія. У 2021 р. частка тих, хто відніс себе до вірних ПЦУ, зросла до 24%, у 2022 р. – до 36%, у 2023 р. – до 42% серед усіх опитаних. Після 24 лютого 2022 р. спостерігається певна динаміка в ідентифікації православних: збільшується частка тих, хто відносить себе до ПЦУ, на противагу зменшенню частки тих, хто відносить себе до УПЦ або «просто православних» (від 27% у 2020 р. до 22% у 2021 р, 19% у 2022 р. і 13% у 2023 р.)⁴. У 2023 р.

---

³ Горкуша О. Релігійна, конфесійна і церковна ідентичності. Релігійні ідентичності в їх сутності і конфесійних виявах: український контекст / За ред. професорів А.Колодного, Л.Филипович, А.Арістової. Київ: УАР, 2021. С.39-43.

⁴ Релігія і Церква в українському суспільстві: 2000-2023 рр. (соціологічне дослідження). К.: Фонд Конрада Аденауера в Україні, 2023. <https://gazumkov>.

найбільша частка вірних ПЦУ – у Центральному регіоні (52%). На Півдні – 40%, на Заході – 36,5%, на Сході – 31%. Разом з тим, вірні УПЦ МП у Західному і Центральному регіонах становлять 4% усіх опитаних, у Східному – 8%, у Південному – 11%. Найменше «просто православних» у Західному регіоні (4%), в інших регіонах – 15-16%⁵. Істотно менше стало тих, хто відносить себе до вірних УПЦ МП (з 13% у 2021 р. до 6% у 2023 р.). Але позиції УПЦ МП все ще сильні, якими і залишаться через організований супротив з боку церкви.

Згідно з результатами ще одного опитування 2020 року, найчастіше громадяни України відносять себе до вірних Православної церкви України (34%). 13,8% назвали себе вірними Української православної церкви (Московського патріархату), 8,2% – Української греко-католицької церкви, 0,7% – Протестантських та Євангелічних церков, 0,4% – Римокатолицької церкви, 0,6% – інших релігій та конфесій. Значна частина опитаних (27,6%) зазначали, що вважають себе православними, але не відносять до якоїсь церкви. 8,8% не відносять себе до жодної з конфесій, а ще 5,6% визначили себе як невіруючих⁶. З одного боку, ми бачимо, що зростає частка церковно визначених християн, а з іншого – не меншає кількість просто православних чи взагалі віруючих. Захід України і частково вже центр свідомо ставляться до своєї церковної належності, натомість східні і південні регіони демонструють конфесійну розмитість і невизначеність.

Отримані дані свідчать про зміни в релігійних ідентифікаціях українців. Навіть схід і південь прозрівають щодо своєї конфесійної належності. Якщо співставити ці дані із політичними преференціями українців різних регіонів, то, навіть більше – визначає культурну ідентичність людини та спільноти. Переважна більшість етнічних українців, які є вірниками ПЦУ, УГКЦ, РКЦ, протестантських деномінацій орієнтовані на західний

---

org.ua/images/2023/12/19/2023-Religiya-F.pdf?fbclid=IwAR2lnKKrKm8p9J7vB0UllMxNXWuyfpUGBfCUsqzZqTQR2Zt76TYlX_TG4S4

⁵ Там само.

⁶ Конфесійна та церковна належність громадян України (січень 2020р.). <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/konfesiina-ta-tserkovna-nalezhnist-gromadian-ukrainy-sichen-2020r#>

демократичний світ, хоча можуть не сприймати деякі маркери цієї західної культури, зокрема ЛГБТ, сурогатне материнство, одностатеві шлюби, одностатеві родини, наркоманію тощо. Послідовники УПЦ, які досі орієнтовані на Московський патріархат, розділяють ідеї євроазійства, святої православної Русі, особливої місійної ролі Росії та РПЦ в спасіння людства, в цивілізаційному поступі світу.

Представники інших народів та релігій в масі своїй відчули загрози своєму буттю з боку РФ, тому сформована політична належність до України як держави привела їх в ряди захисників держави і народу. Більша частина, наприклад, біженців мусульман з Криму і Донбасу мігрували не в арабські країни, Туреччину чи Росію, де живуть їхні брати по вірі, а в Європу. Тобто вони пов'язують своє майбутнє з європейською культурою, полірелігійною і демократичною, а не з домінуючим ісламським Іраном чи Саудівською Аравією чи Еміратами.

Таким чином, можна дискутувати, які ознаки маркують ідентичність, але вона незмінно пов'язана із чуттям належності, подібності, схожості і чуттям окремішності, інакшості щодо чужих (інших) етносів, релігій, культур. Ідентичність – це не даний природою стан суб'єкта, і навіть не відчуття чи самоусвідомлення останнього. Це – результат креативного конструювання значень, які впливають на суб'єкт, організують його дії та ідеї. Війна кардинально вплинула на релігійний і конфесійний вибір українців, перетворюючи їх на свідомих і відповідальних носіїв релігійних цінностей, які нарівні із цінностями родини, своєї землі, держави треба захищати. Це повсякчас демонструє нам реальність, в якій ми перебуваємо.

Використані джерела:

1. Fylypovych L., Horkusha O. (2024). "Ruskiy mir" and "Ukrainskiy svit": Ontological and Anthropological Antagonists. *Ocasional Papers on Religion in Eastern Europe*: Vol. 44 : iss. 5, art. 3. <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol44/iss5/3/>

2. Релігійні ідентичності в їх сутності і конфесійних вимірах: український контекст. Кол. монографія // за ред проф. А.Колодного, Л.Филипович, А.Арістової. Київ: УАР, 2021. https://ure-online.info/wp-content/uploads/2021/11/rel_ident.pdf

3. Горкуша О. Релігійна, конфесійна і церковна ідентичності. Релігійні ідентичності в їх сутності і конфесійних виявах: український контекст / За ред. професорів А. Колодного, Л. Филипович, А. Арістової. Київ: УАР, 2021. С.39-43.

4. Релігія і Церква в українському суспільстві: 2000-2023 рр. (соціологічне дослідження). К.: Фонд Конрада Аденауера в Україні, 2023. https://razumkov.org.ua/images/2023/12/19/2023-Religiya-F.pdf?fbclid=IwAR2InKkrKm8p9J7vB0UIMxNXWyyfpUGBfCUsqzZqTQR2Zt76TYlX_TG4S4

5. Конфесійна та церковна належність громадян України (січень 2020р.). <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/konfesiina-ta-tserkovna-nalezhnist-gromadian-ukrainy-sichen-2020r#>

Олена Шершньова

ПРОЄКТНИЙ ПІДХІД ДО ПРОЦЕСІВ ПОШИРЕННЯ ЦІННОСТЕЙ ЄС: ДОСВІД ПРОЄКТУ EUROCORP

У статті розглянуто проєктний підхід до поширення цінностей ЄС у процесі вирішення конфліктів у проєкті EURoCoRP, який спрямований на поширення демократії, прав людини, верховенства права та мирного врегулювання конфліктів. У проєкті основними напрямками діяльності є освітні програми, тренінги та створення платформи для обміну знаннями.

Ключові слова: проєктний підхід, цінності ЄС, EURoCoRP, конфлікти, демократія, права людини, мирне врегулювання.

Olena Shershniova

PROJECT APPROACH TO PROCESSES OF SPREADING EU VALUES: THE EXPERIENCE OF THE EUROCORP PROJECT

The article discusses the project approach to disseminating EU values in the conflict resolution process in the EURoCoRP project. The project aims to promote democracy, human rights, the rule of law, and peaceful conflict resolution. The main project activities include educational programs, trainings, and the creation of a knowledge-sharing platform.

Keywords: project-based approach, EU values, EURoCoRP, conflicts, democracy, human rights, peaceful resolution.

Постановка проблеми. Сучасні конфлікти є невід'ємною частиною сьогодення, оскільки їх усунення потребує відваги і всебічного вирішення, засновуючись на принципах демократії, прав людини, верховенства права, мирного вирішення. Ці цінності, які є «ядром» Європейського Союзу (ЄС), мають наймовірний потенціал приносити довгоочікувану стабільність і мир

у регіони, охоплені конфліктами, але для їх ефективного впровадження необхідні не лише гучні заяви, а й рішучі дії, які можна здійснювати через використання проектного підходу, зокрема за підтримки міжнародних донорів.

Теоретичне підґрунтя дослідження досвіду проекту «Громадянське суспільство у процесі вирішення конфліктів: досвід ЄС для України» (101084973 – EURoCoRP – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH) (EURoCoRP) [1], реалізованого Національним університетом «Острозька академія» у співпраці з Європейським Союзом, яке включає спостереження та аналіз попередніх активностей та матеріалів, що стосуються поширення цінностей ЄС та методів вирішення конфліктів.

Методологічна основа дослідження включає всебічний аналіз діяльності проекту EURoCoRP, оцінку його впливу на бенефіціарів та результати освітніх програм і тренінгів, що ґрунтується на використанні як якісних, так і кількісних методів збору інформації та дозволяє отримати повну і об'єктивну картину реалізації проекту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проектний підхід постає потужним і надзвичайно ефективним інструментом для поширення важливих цінностей ЄС. В умовах глобалізації та загострення конфліктів різного характеру, застосування структурованих і системних методів вирішення проблем стає критично важливим. Так, EURoCoRP є блискучим прикладом такого підходу. Особливого значення він набуває у контексті російсько-української війни, яка є одним з найбільших викликів для безпеки та стабільності в Європі. В цих умовах поширення цінностей ЄС, таких як мирне врегулювання конфліктів та повага до прав людини, є надзвичайно важливим для підтримки стійкості українського суспільства.

Проект EURoCoRP має конкретну мету – поширення основоположних європейських цінностей – демократія, права людини, верховенство права та мирне врегулювання конфліктів. Одним з ключових напрямів проекту є освітні програми та тренінги для місцевих лідерів та молоді, що допомагають розвивати лідерські якості та підвищувати обізнаність про європейські стандарти. Проект створює важливу платформу для поширення

знань та інноваційних підходів, що сприяють миру та стабільності у світі, охопленому конфліктами.

Цінності, закладені в активностях проекту, тісно переплітаються з такими фундаментальними європейськими принципами, як повага до людської гідності, свобода, демократія та рівність. Проект наголошує на життєво важливій ролі ефективного управління та прозорості, що є основою для доброго врядування і зміцнення довіри до державних інституцій. Загалом структура EUroCoRP підкреслює його значущість для поширення правових та демократичних принципів, адже основними активностями проекту є:

- Розробка та впровадження трьох навчальних курсів для студентів бакалаврату: «Гібридні конфлікти як загроза системам безпеки», «Активізм у кіберпросторі як протидія гібридним загрозам» та «Громадянське суспільство у вирішенні сучасних конфліктів», забезпечують студентів глибоким розумінням ролі громадянського суспільства та ЄС у вирішенні конфліктів.

- Підготовка двох рецензованих наукових статей, що розширять знання про роль громадянського суспільства у процесах вирішення конфліктів задля розвитку критичного мислення та інновацій, допомагаючи краще осягати сучасні виклики, такі як гібридні загрози та безпекові ризики. Освітні програми та тренінги, побудовані на основі цих досліджень, поширюють безцінні знання серед громад-учасниць заходів проекту. Важливим є те, що дослідження не лише розширюють наукові горизонти, але й сприяють практичному вирішенню конфліктів на локальному та регіональному рівнях через поширення обізнаності.

- Проведення десяти основних проектних заходів, включаючи міжнародні конференції з участю спікерів з країн-учасниць Європейського Союзу, що сприятиме обміну досвідом та зміцненню зв'язків між Україною та ЄС. Міжнародна співпраця і діалог культур, які є невід'ємною частиною проекту, підтримують мир і стабільність у Європі. Спільна робота над поширенням знань щодо вирішення конфліктів, обмін досвідом та найкращими практиками підвищують ефективність таких ініціатив, а повага до різноманітності культур і збереження культурної ідентичності сприяють гармонійному співіснуванню та допомагають зміцнювати резилієс громад.

- Формування сильнішої проєктної команди, здатної адаптувати європейський досвід на місцевому та регіональному рівнях, що забезпечить сталість результатів проєкту. EURoCoRP частково сприяє зміцненню ключових демократичних інститутів в Україні та суттєво підвищити рівень правової культури серед населення завдяки інноваційним освітнім програмам проєкт надає студентам цінні знання та необхідні навички, які, як міцний фундамент, потрібні для активної участі у процесах побудови миру (17 Ціль сталого розвитку).

- Зміцнення громадянського суспільства є ще однією важливою складовою проєкту. Активності, спрямовані на заохочення громадян до активної участі в суспільних процесах, відіграють ключову роль у підтримці демократичних принципів. Відкритий діалог і співпраця всередині громадянського суспільства створюють міцну основу для вирішення суспільних проблем, зберігаючи при цьому демократичні цінності. Глибоке обговорення гібридних загроз та ефективних шляхів протидії їм суттєво сприяє підвищенню обізнаності про актуальні безпекові виклики та пошуку більш мирних рішень, що є ключовими цінностями ЄС. Організація масштабних міжнародних конференцій та тісна співпраця з провідними європейськими експертами активно сприяє обміну цінними знаннями та безцінним досвідом між Україною та ЄС, об'єднує різні культури. Проєкт EURoCoRP базується на інтеграції цих ключових принципів у свої діяльності. В освітніх програмах та тренінгах, які реалізуються в рамках проєкту, акцент робиться на навчанні принципам демократії, прав людини та верховенства права, включаючи заходи, спрямовані на підвищення обізнаності та навичок місцевих лідерів та молоді у цих питаннях.

- Розробка та поширення інформаційних продуктів, зокрема, трьох дидактичних матеріалів, вебсайту, масового відкритого онлайн-курсу (МООС) та підручника, які є вільному доступі та забезпечують можливість якісної самоосвіти та детальної інформації про європейські цінності. Адаптація передового європейського досвіду на місцевому рівні значно допомагає зміцнити громади та сприяє соціальній згуртованості, які є фундаментальними аспектами політики ЄС щодо регіонального

розвитку. Подібно до того, як європейські країни об'єднуються для спільного процвітання, проєкт стимулює місцеві громади до співпраці та спільного розвитку.

Як проєкт пропагує цінності ЄС? Завдяки різноманітним освітнім курсам та інтенсивній дослідницькій діяльності, проєкт активно передає студентам та широкій громадськості найважливіші європейські цінності демократії, верховенства права та поваги до прав людини. Подібно до того, як ЄС підкреслює значення громадянської участі, проєкт значно сприяє активному залученню громадян до процесів прийняття рішень та вирішення конфліктів, що відповідає передовій європейській практиці участі громадськості у державних справах.

Демократія є однією з ключових цінностей Європейського Союзу і відіграє важливу роль у стабілізації суспільств, які стикаються з конфліктами. Демократичні принципи сприяють участі громадян у прийнятті рішень, що є важливим фактором для запобігання конфліктам та їх мирного врегулювання. Права людини є ще однією ключовою цінністю ЄС, яка забезпечує захист основних свобод і прав індивідів. У контексті вирішення конфліктів, повага до прав людини є критично важливою, оскільки порушення цих прав часто є однією з основних причин конфліктів.

Верховенство права є основним принципом, який забезпечує справедливість і рівність у суспільстві, що включає забезпечення правової визначеності, незалежність судової влади та підзвітність державних органів і є ключовим елементом у забезпеченні стабільності та справедливості, що є необхідним для мирного вирішення конфліктів.

Висновки та результати і перспективи подальших досліджень. Проєктний підхід до пропагування цінностей ЄС у процесі розв'язання конфліктів доводить свою ефективність через системний підхід та акцент на довгострокові результати. Використання проєктного менеджменту дозволяє структуровано підходити до вирішення складних проблем, забезпечуючи ефективне використання ресурсів та залучення різних стейкхолдерів до процесу побудови миру. У контексті російсько-української війни, досвід проєкту EURoCoRP є важливим для поширення.

Список літератури:

1. Про проєкт/ Проєкт «Громадянське суспільство у процесі вирішення конфліктів: досвід ЄС для України» (101084973 – EURoCoRP – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH); Національний університет «Острозька академія». URL: <https://eurocorp.oa.edu.ua/uk/pro-proiekt/> (дата звернення: 15.05.2024).

References:

1. Project «Civil Society in Conflict Resolution: EU Experience for Ukraine» (101084973 – EURoCoRP – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH); National University «Ostroh Academy». URL: <https://eurocorp.oa.edu.ua/uk/pro-proiekt/> (accessed 15.05.2024).

Ольга Шимченко

ВПЛИВ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРИ СУСПІЛЬСТВА ВТОМИ

Стаття досліджує ключові аспекти впливу сучасних технологій на формування, розвиток та збереження інтелектуального капіталу в контексті культурної динаміки суспільства втоми. Розглядаються визначення та підходи до поняття інтелектуального капіталу, висвітлюються перспективні напрями трансформації деструктивних наслідків для збалансованого розвитку цивілізації.

Ключові слова: *інформаційні технології, інтелектуальний капітал, трансформація цивілізацій, суспільство втоми, суспільство вигорання, культурна спадщина.*

Olha Shymchenko

THE IMPACT OF MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES ON INTELLECTUAL CAPITAL IN THE CULTURAL CONTEXT OF THE BURNOUT SOCIETY

The article discovers the key aspects of the influence of modern technologies on the formation, development and preservation of intellectual capital in the context of the cultural dynamics of fatigue society. Definitions and approaches to the concept of intellectual capital are considered, promising directions for the transformation of destructive consequences for the balanced development of civilization are highlighted.

Keywords: *information technologies, intellectual capital, transformation of civilizations, fatigue society, burnout society, cultural heritage.*

В сучасну цифрову епоху технології зробили революцію в способах доступу до інформації, як ми ділимося та створюємо її. Цей вплив виходить за рамки лише технологічної сфери і має значні наслідки для інтелектуального капіталу. Оскільки ми орієнтуємося в епоху, що характеризується інформаційним переважанням та постійним зв'язком, важливо вивчити наслідки впливу сучасних технологій на інтелектуальні ресурси, культурний ландшафт та суспільний добробут, в культурному контексті суспільства втоми.

В роботах «Аналіз сучасних досліджень розвитку поняття культурний капітал в контексті трансформації сучасної цивілізації» та «Взаємозв'язок технологічної та інтелектуальної трансформації сучасної цивілізації» ми визначаємо інтелектуальний капітал як сукупний духовний досвід та уявлення, що виявляється у досягненнях самореалізації людей. Саме тому важливо визначити поняття інтелектуального капіталу, оскільки він впливає на еволюцію цивілізації через культурні процеси та зміни, що залежать від контексту історичної епохи [8], [9].

О.О.Підоприга розглядає інтелектуальний капітал як основне, що має значення для організації і визначається працівниками або виникає з виробничих процесів, систем або культури організації. Воно включає знання і навички людей, норми і системи цінностей, бази даних, методології, програмне забезпечення, виробничий досвід (ноухау), ліцензії, бренди, торгові секрети тощо [7]. Г.О.Козинець надає визначення людського, організаційного та споживчого капіталів. Він зауважує, що хоча ці терміни можуть мати різні назви складових, кожен науковець зазвичай розуміє під людським капіталом сукупність знань, особистих якостей та здібностей працівників, які стають капіталом лише в процесі інтелектуалізації праці та розвитку культури. Організаційний капітал, у свою чергу, визначається як частина інтелектуального капіталу, що належить підприємству та використовується для створення, відбору та поширення знань, забезпечення високої продуктивності праці та ефективного функціонування компанії. Нарешті, споживчий капітал представляє собою систему взаємовигідних відносин підприємства з клієнтами та партнерами, включаючи імідж на ринку, бренд,

інформацію про клієнтів та конкурентів тощо [3]. Враховуючи ці пропозиції, а також визначення П.Бурдье поняття «культурний капітал», «інтелектуальний капітал» Т.Стюарта та «соціальний капітал» Ф.Фукуями, інтелектуальний капітал можна визначити як сукупність інтелектуальних активів індивіду або соціального колективу, що створює основу технологій для реалізації їх потенціалу і задоволення потреб суспільства.

Важливо дослідити культурний ландшафт сучасного суспільства для визначення його стану та перспектив розвитку. Так, У.Бек вважає, що характерними рисами сучасного суспільства є ідеали повної зайнятості, ідентифікація з трудовою біографією, національна самоідентифікація, зміна ролей у сім'ї, вплив масових культурних партій і трансформація ролі науки в політиці та суспільному житті. Концепція розвитку, пов'язана з накопиченням та розподілом суспільного багатства, поступово витісняється логікою продукування та поширення ризиків, що відображається в процесі прийняття рішень. У результаті, суспільне багатство або культурна спадщина стає знеціненою, забрудненою та експропрійованою. Розвиток у такому суспільстві призводить до зростання ризиків, що підриває основи суспільного договору та загрожує можливостям виживання суспільства [10]. Так, швидка адаптація фахівців до нових умов і успішне впровадження інновацій стають ключовими факторами для досягнення сталих зрушень у сучасному бізнесі, науці та культурі [6].

Девід Чалмерз та Сью Блекмор зауважують, що культурна еволюція замінює біологічну, прискорюючись завдяки розвитку мови, письма, комп'ютерів та інших технологій. Проте, їхній погляд на майбутнє передбачає, що культурна еволюція може бути замінена еволюцією штучного інтелекту, яка розвиватиметься швидше, особливо через рекурсивне вдосконалення інформаційних систем. Так люди трансформуються в зовсім інших істот. Тому Чалмерз вважає, що людське пізнання ключове, і людина повинна контролювати штучний інтелект [12].

Бьон-Чхоль Хан описує сучасне капіталістичне суспільство як «суспільство досягнень», де люди перетворились на «суб'єктів досягнень», зіштовхуючись з внутрішнім прагненням

нескінченно прагнути більшого, ставати кращими і мати більше. Відбувається зміна у сприйнятті концепції самого себе: від суб'єкта до «проекту себе». Люди асимілювали капіталістичну робочу етику настільки, що індивід тепер розглядає себе як щось, що потрібно оптимізувати та максимізувати для досягнення максимально продуктивних результатів. Життєві аспекти все частіше оцінюються як пункти в резюме, перетворюючи кожен вибір і дію в стратегічний крок у погоні за самовдосконаленням та просуванням [11], [13].

При дослідженні взаємодії інтелектуального капіталу з феноменом культури втрати можна виділити деякі ключові аспекти як: інформаційне перенасичення, хронічний стрес та перевантаження, зневага до культурних цінностей та фрагментація уваги, медіакультура і пошук життєвого балансу. Нижче розглянемо ці аспекти детальніше.

Інформаційне перенасичення. Інтелектуальний капітал суспільства включає в себе велику кількість інформації, яка неперервно поширюється через різні канали. Це може призводити до перенасичення інформацією, що може викликати втому та втому від постійного звернення до нової інформації [4].

Перевантаження та багатозадачність. Збільшення доступу до інформації, швидкість змін в суспільстві, перетворення людини на «проект» і багатозадачність призводять до трансформації суспільства, але прагнення робити все одночасно веде до регресу. Наслідком такої культури досягнень являється феномен вигорання – стан емоційного, когнітивного та фізичного виснаження, що виникає від безперервного тиску постійно вдосконалюватися і веде до депресії [11].

Зневага до культурних цінностей. Умови постійного виклику та розсіювання уваги можуть призводити до її фрагментації та вигорання що в результаті веде до зменшення та втрати інтересу до культурних цінностей, традицій, та блокує самовираження.

Вплив технологій та медіа. Глобальна «мережа» відіграє ключову роль у формуванні сучасних економічних і соціальних рамок, витісняючи традиційні методи залучення уваги та діяльності. Глобалізація та перебудова економіки збільшили значення глобального поділу праці та розповсюдження єдиної

медіакультури. Зростання віртуальної реальності підвищило актуальність проблеми соціальної, особистої та екзистенційної ідентичності, яка в мережевому суспільстві стає єдиним засобом збереження своєї особистості [2].

Пошук балансу та нудьга. Людина потребує можливості самовдосконалення, яке дозволяє розвиватися, включаючи появу нових форм культури. На думку Бьон-Чхоль Хана, самовдосконалення можливе завдяки глибокій нудззі, на яку суб'єкт суспільства досягнень не здатен. Отже, для подолання депресії та творчого розвитку сучасним людям слід прагнути до глибокої нудьги та прийняття застою як способу життя, як способу відновлення від поточної кризи та виходу з безперервної погоні за продуктивністю [11].

Хан згадує три форми вільного життя Арістотеля: ті, хто насолоджується красивими речами, ті, хто їх виробляє у полісі, та помірковане життя. Так, митці, політики та філософи уособлюють свободу у цих формах. Однак, він скаржиться, що в сучасному суспільстві політика спотворюється, і політики піддаються системі, яка в кінці кінців призводить до диктатури капіталу. Критикує гіперкапіталізм за комерціалізацію всіх відносин, заміну гідності людини ринковою вартістю та перетворення суспільства на великий комерційний магазин, заповнений мимовільними товарами. Він аналізує цю ситуацію з лікарнею, де все доступне, але відсутній основний елемент – світ. Хан стверджує, що наша справа – перетворити цей комерційний світ у місце, в якому варто жити – справжній дім [11], [13].

Отже, вплив сучасних інформаційних технологій на інтелектуальний капітал у культурному контексті суспільства втоне є складним і багатогранним явищем, що є ключовим для еволюції цивілізації. Хоча сучасні технології пропонують безпрецедентні можливості для обміну знаннями, навчання, інновації, процвітання та співпраці, вони також створюють проблеми, пов'язані з хронічним стресом, перевантаженням інформацією, зневагою культурними цінностями, задоволенням та балансом між роботою та життям, а також потребують контролю над технологічним розвитком. Орієнтуючись у цьому складному ландшафті, важливо критично оцінити роль сучасних інформаційних

технологій у збереженні та посиленні інтелектуального капіталу цивілізації, та активно розвивати культуру усвідомленої та цілеспрямованої взаємодії з інтелектуальним капіталом, за рахунок використання ресурсу глибокої нудьги, та розвиток методів саморегуляції використання інформаційних ресурсів, що сприяє самовдосконаленню, збереженню та розвитку культурних цінностей, навіть у розквіт суспільства втоми.

Використані джерела:

1. Годзь Н.Б. Питання майбутнього та трансформація задач екології в світлі зменшення ресурсів задля попередження глобальних військових конфліктів. Світові конфлікти у XXI столітті: філософська рефлексія соціальних, економічних, екологічних, політичних та релігійних аспектів. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 25 жовтня 2018 р., Київ, 2018. С. 18-20.

2. Гриценко О. М., Мас-медіа в контексті глобальних суспільних трансформацій на початку XXI ст. Поліграфія і видавнича справа, №43, 2006, с. 42-46.

3. Козинець Г.О. Структура інтелектуального капіталу. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки, № 23, 2013.С.272-278. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2013_23_41.

4. Матвієнко П. Інформаційне перенасичення та шляхи його подолання в освітньому процесі, психологічні, педагогічні й технологічні аспекти. Мелітополь: Мелітоп. держ. пед. ун-т ім. Богдана Хмельницького, 2017. № 1.С. 79-84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vers_2017_1_16 (дата звернення: 10.05.2024).

5. Міщенко В.І., Шимченко О.В. Штучний інтелект у долі людини: погляд з майбутнього. Філософія в сучасному світі. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, 17–19 листопада 2023 р. Харків, 2023. С. 77-80.

6. Небилиця О.А., Цифрова корпоративна культура як стратегічний напрям управління персоналом сучасного підприємства, Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики, матеріали XV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 13 листопада 2020 року, м. Харків, ФОП Лфібуркіна Л.М., 2020, С. 158-160

7. Підпригора О. О. Деякі проблеми удосконалення законодавства України про інтелектуальну власність. Вісник університету внутрішніх справ. Харків: ХНУВС, 1999. №6. С. 104-106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_1999_6_30 (дата звернення: 10.05.2024).

8. Шимченко О.В. Аналіз сучасних досліджень розвитку поняття культурний капітал в контексті трансформації сучасної цивілізації. Острозькі культурологічні читання: матеріали Всеукраїнської наукової конференції, 22 березня 2024 р. Острозьк : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2024. С.101-104.

9. Шимченко О.В. Взаємозв'язок технологічної та інтелектуальної трансформації сучасної цивілізації. Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Харків: НТУ «ХПІ», 2023. № 2. С. 38-42.

10. Beck U. Risk Society: Towards a New Modernity. SAGE Publications Ltd. New York: 1992, 272 p.

11. Byung-Chul Han. The Burnout Society. Stanford university press. Stanford, 2015. 68 p.

12. Is Superintelligence Impossible? On Possible Minds: Philosophy and AI with Daniel C. Dennett and David Chalmers. Edge: web-site. URL: https://www.edge.org/conversation/john_brockman-is-superintelligence-impossible (date of address: 30.04.2024).

13. Mendes, M.F. de M. Fatigue Society. Med Health, 2018. №4 (1), P. 213–217. URL: <https://doi.org/10.18310/2446-4813.2018v4n1p213-217> (date of address: 30.04.2024).

References:

1. Hodz N.B. The question of the future and the transformation of environmental problems in the light of the reduction of resources for the prevention of global military conflicts. World conflicts in the 21st century: philosophical reflection of social, economic, ecological, political and religious aspects. Materials of the International Scientific and Practical Conference, October 25, 2018, Kyiv, 2018. P. 18-20.

2. Hrytsenko O. M., Mass media in the context of global social transformations at the beginning of the 21st century. Printing and publishing, No. 43, 2006, p. 42-46.

3. Kozynets G.O. Structure of intellectual capital. Scientific works of the Kirovohrad National Technical University. Economic Sciences, No. 23, 2013. P.272-278. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2013_23_41.

4. Matvienko P. Information overload and ways to overcome it in the educational process, psychological, pedagogical and technological aspects. Melitopol: Melitops. state ped. University named after Bohdan Khmelnytskyi, 2017. No. 1.S. 79-84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vers_2017_1_16 (access date: 05/10/2024).

5. Mishchenko V.I., Shimchenko O.V. Artificial intelligence in human destiny: a view from the future. Philosophy in the modern world. Materials

of the IV International Scientific and Practical Conference, November 17–19, 2023. Kharkiv, 2023. P. 77-80.

6. Nebylytsia O.A., Digital corporate culture as a strategic direction of personnel management of a modern enterprise, Competitiveness and innovation: problems of science and practice, materials of the 15th International Scientific and Practical Internet Conferences, November 13, 2020, Kharkiv, FOP Lfiburkin L.M., 2020, pp. 158-160

7. Pidoprigora O.O. Some problems of improving the legislation of Ukraine on intellectual property. Bulletin of the University of Internal Affairs. Kharkiv: KhNUVS, 1999. No. 6. P. 104-106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_1999_6_30 (access date: 05/10/2024).

8. Shymchenko O.V. Analysis of modern studies of the development of the concept of cultural capital in the context of the transformation of modern civilization. Ostroh cultural readings: materials of the All-Ukrainian Scientific Conference, March 22, 2024. Ostroh: Publishing House of the National University «Ostroh Academy», 2024. – P.101-104.

9. Shymchenko O.V. Interrelationship of technological and intellectual transformation of modern civilization. Bulletin of the National Technical University «KhPI». Kharkiv: NTU «KhPI», 2023. No. 2. P. 38-42.

10. Beck U. Risk Society: Towards a New Modernity. SAGE Publications Ltd. New York: 1992, 272 p.

11. Byung-Chul Han. The Burnout Society. Stanford university press. Stanford, 2015. 68 p.

12. Is Superintelligence Impossible? On Possible Minds: Philosophy and AI with Daniel C. Dennett and David Chalmers. Edge: web-site. URL: https://www.edge.org/conversation/john_brockman-is-superintelligence-impossible (date of address: 30.04.2024).

13. Mendes, M.F. de M. Fatigue Society. Med Health, 2018. №4 (1), P. 213–217. URL: <https://doi.org/10.18310/2446-4813.2018v4n1p213-217> (date of address: 30.04.2024).

Eva Škorvagová, Галина Гандзілевська

ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ ЗБЕРЕЖЕННЯ І ЗМІЦНЕННЯ СТІЙКОСТІ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ПОДОЛАННЯ КРИЗОВОЇ СИТУАЦІЇ

У цій статті досліджується психологічні ресурси, які сприяють підтримці та зміцненню ідентичності в кризових ситуаціях. У зв'язку з цим проаналізовано особливості переживання особистістю кризової ситуації. Виокремлено психологічні потреби людини в кризовому стані. Обґрунтовано ефективність застосування когнітивно-поведінкового підходу задля вирішення досліджуваної проблеми. Запропоновано низку когнітивно-поведінкових практик, які може використовувати психолог для супроводу людини в кризовій ситуації.

Ключові слова: криза, стійкість ідентичність, психологічні ресурси, когнітивно-поведінковий підхід.

Eva Škorvagová, Halyna Handzilevska

PSYCHOLOGICAL RESOURCES FOR PRESERVING AND STRENGTHENING THE STABILITY OF IDENTITY IN THE CONDITIONS OF OVERCOMING A CRISIS SITUATION

This article explores the psychological resources that contribute to the maintenance and strengthening of identity in crisis situations. In this regard, the peculiarities of a person's experience of a crisis situation are analyzed. The psychological needs of a person in a crisis are highlighted. The effectiveness of applying the cognitive-behavioral approach to solve the problem under study is substantiated. A number of cognitive-behavioral practices that can be used by a psychologist to accompany a person in a crisis situation are proposed.

Keywords: crisis, identity stability, psychological resources, cognitive-behavioral approach.

Кризу зазвичай науковці характеризують у контексті зміни напрямку, прийняття певного рішення, вибору та ін.. Відповідно переживання особистістю кризової ситуації характеризується трьома етапами: звинувачення, виправдання та життєвий вибір (Титаренко, 2003)¹. Очевидно, що подолання кризових ситуацій залежить як від особистісних характеристик людини, так й від її ставлення до себе. Індикатором наявності кризового стану в людини вважається внутрішньоособистісний конфлікт, що виникає внаслідок фрустрації потреб, неузгодженості між бажаним та реальним (Блинова, 2010)². Суб'єктивне переживання неможливості реалізації життєвих планів може призвести до кризи ідентичності (Блинова, 2010)³. Водночас через конструктивне вирішення такого протиріччя здійснюється принцип розвитку.

Стійкість ідентичності в контексті кризових ситуацій розуміємо, як здатність людини зберігати цілісність свого позитивного самосприйняття та самооцінки, незважаючи на перешкоди та стресові події. Ефективні практики для розвитку цієї здатності пропонує когнітивно-поведінкова терапія, допомагаючи людям виявляти і змінювати неадаптивні моделі мислення та поведінки (Prashko, Možný, Šlepecký та ін., 2007)⁴. Когнітивно-поведінкова терапія є науково обґрунтованою, практичною та структурованою і використовує різноманітні методи для підтримки психологічних ресурсів та зміцнення стійкості особистості (Bryant, 2018⁵; Šlepecký, Kucbel, Jandová, 2021)⁶. А тому в

---

¹ Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості : у межах і за межами буденності : монографія. Київ : Либідь, 2003. 376 с.

² Блинова О. Є. Психологічні чинники стресу акультурації мігрантів. *Наука і освіта : науково-практичний журнал Південного наукового Центру НАПН України* / гол. ред. О. Я. Чебикін. 2010. №3/LXXXX, квітень. С. 12–16.

³ Там само

⁴ Praško, J., Možný, P., Šlepecký, M. et al. (2007). Kognitivně behaviorální terapie psychických poruch. Praha: Triton. 1047 s. ISBN 978-80-7254-865-4.

⁵ Bryant, R. A. (2018). Treatment of acute stress disorder in adults. In: Up To Date, 2018. [cit. 2024.22.05.] Dostupné na internete: <https://www.uptodate.com/contents/treatment-of-acute-stress-disorder-in-adults#H21033141>

⁶ Šlepecký, M., Kucbel, M., Jandová, K. (2021). Akútna stresová reakcia. In: Vestník Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky. – Roč. 69, č. 15. august, Osobitné vydanie (2021), s. 268-298.

цьому дослідженні спрямовуємо свій науковий інтерес на виявлення психологічних ресурсів підтримки та зміцнення ідентичності в кризових ситуаціях крізь призму когнітивно-поведінкової терапії.

Психологічні ресурси (внутрішні і зовнішні) дозволяють людям ефективно справлятися зі стресом і травмою. Вони включають самосвідомість, саморефлексію, емоційну регуляцію, соціальну підтримку та адаптивні когнітивні схеми (Roberts, Kitchiner, Kenardy, Bisson, 2010⁷; Šlepecký, Kucbel, Jandová, 2021)⁸. Когнітивно-поведінкова терапія допомагає людям виявляти негативні автоматичні думки та замінювати їх на більш реалістичні й альтернативні інтерпретації подій. Здатність регулювати свої емоції – ключ до збереження психологічної рівноваги в кризових ситуаціях. Когнітивно-поведінкова терапія використовує такий метод, як когнітивна реструктуризація, яка може допомогти людині змінити спосіб сприйняття стресових подій і тим самим покращити її емоційне реагування. Когнітивна реструктуризація допомагає людям виявляти та змінювати негативні думки та переконання. Наприклад, якщо людина думає: «Я ніколи не зможу подолати цю кризу», терапевт може допомогти перефразувати цю думку на «Ситуація складна, але я маю навички та ресурси, щоб впоратися з нею».

Соціальні зв'язки та підтримка з боку сім'ї, друзів і громади мають вирішальне значення для формування стійкості до стресу. Когнітивно-поведінкова терапія може допомогти людям у формуванні і підтримці цих зв'язків, навчаючи їх ефективним комунікативним навичкам і асертивній поведінці. Вона зосереджена на виявленні та зміні неадаптивних когнітивних схем, які можуть підірвати ідентичність.

Шляхом систематичної десенсибілізації та впливу терапевти можуть допомогти людям подолати страхи та негативні переконання, які часто пов'язані з кризовими ситуаціями (Šlepecký,

---

⁷ Roberts, N. P., Kitchiner, N. J., Kenardy, J., Bisson, J. (2009). Multiple session early psychological Interventions for the prevention of post-traumatic stress disorder. In: Cochrane Database Syst. Rev. 43 p.

⁸ Šlepecký, M., Kucbel, M., Jandová, K. (2021). Akútna stresová reakcia. In: Vestník Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky. – Roč. 69, č. 15. august, Osobitné vydanie (2021), s. 268-298.

Kucbel, Jandová, 2021)⁹. Десенсibilізація допомагає людям поступово протистояти ситуаціям, які викликають страх або тривогу, що може зміцнити їхню стійкість і самооцінку. Систематична десенсibilізація поєднує експозицію з техніками релаксації для зменшення тривожності.

Когнітивно-поведінкова терапія надає інструменти для ефективного вирішення проблем і прийняття рішень, які можуть зменшити стрес і посилити контроль над власним життям. Такі техніки, як прогресивна м'язова релаксація та усвідомленість, допомагають людям покращити управління стресом і підвищити емоційну регуляцію (Bryanta, 2018¹⁰; Šlepecký, Kucbel & Jandová, 2021)¹¹.

Нижче наведено окремі методи когнітивно-поведінкової терапії, які можна модифікувати для цільової групи осіб, що переживають кризу, з метою прийняття їхнього поточного досвіду та підтримки їхньої життєстійкості. Ці методи можуть бути адаптовані до потреб людини, щоб сприяти прийняттю її поточних переживань і зміцнити її стійкість до стресу та кризових ситуацій.

Лист до виняткової людини – себе (модифіковано за Goldman, 2015¹²; Sorensen, 2012¹³; Škorvagová, 2024¹⁴; The Dougy Center for Grieving Children, 2017)¹⁵.

---

⁹ Šlepecký, M., Kucbel, M., Jandová, K. (2021). Akútna stresová reakcia. In: Vestník Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky. – Roč. 69, č. 15. august, Osobitné vydanie (2021), s. 268-298

¹⁰ Bryant, R. A. (2018). Treatment of acute stress disorder in adults. In: Up To Date, 2018. [cit. 2024.22.05.] Dostupné na internete: <https://www.uptodate.com/contents/treatment-of-acute-stress-disorder-in-adults#H21033141>

¹¹ Šlepecký, M., Kucbel, M., Jandová, K. (2021). Akútna stresová reakcia. In: Vestník Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky. – Roč. 69, č. 15. august, Osobitné vydanie (2021), s. 268-298

¹² Goldman, L. (2015). Jak s dětmi mluvit o smrti. Praha: Portál. 88 s. ISBN 978-80-262-0819-8

¹³ Sorensen, J. (2012). Vyrovnávání se dítěte se ztrátou a odloučením. Praha: Portál. 88 s. ISBN 978-80-262-0095-6

¹⁴ Škorvagová, E. (2024). The best interview we can have Resilience as a factor supporting psychological health in the context of supervision. In: Havryliuk, D., Balashov, E. (Eds.). Resilience in education: Ukrainian – V4 experience. Ostroh: Publishing House of the National University of Ostroh Academy. pp. 118-187. ISBN 978-617-8041-25-0

¹⁵ The Dougy Center for Grieving Children. (2017). 35 způsobů, jak pomoci truchlícímu dítěti. Praha: Cesta domů. 70 s. ISBN 978-80-88126-37-9

Хід вправи: Напишіть листа винятковій особі – собі. Лист може включити відповіді на такі незавершені речення: «Поради, як змінити своє життя, щоб насолоджуватися кожною хвилиною...», «Найкраще рішення у моєму житті...», «Найпрекрасніша річ, яка ...», «Лист до моєї сім'ї...»

Послання в плящі (модифіковано за Goldman, 2015¹⁶; Sorensen, 2012¹⁷; Škorvagová, 2020¹⁸; The Dougy Center for Grieving Children, 2017)¹⁹

Процедура: проєктивна техніка, спрямована на саморефлексію, самопізнання та розвиток життєстійкості. Ви можете заплітати очі і слухати інструкцію: «Уяви, що ти на пляжі, босими ногами торкаєшся піску, чуєш шум моря. Раптом хвилі викидають на берег пляшку, а в ній сувій паперу, на якому ти можеш написати повідомлення про те, що тебе турбує і що робить тебе щасливим».

Справжнє обличчя (за матеріалами Goldman, 2015²⁰; Sorensen, 2012²¹; The Dougy Center for Grieving Children, 2017).²²

Опис: Багато хто з нас показує іншим своє обличчя. Можливо, ми робимо це, щоб сподобатися іншим і бути ними прийнятими. Але іноді нам потрібно замислитися над тим, що ми насправді робимо. Можливо, є хтось, хто знає, що це ваше обличчя не справжнє. Чи могли б ви розповісти цій людині, що насправді відбувається всередині вас?

---

¹⁶ Goldman, L. (2015). Jak s dětmi mluvit o smrti. Praha: Portál. 88 s. ISBN 978-80-262-0819-8

¹⁷ Sorensen, J. (2012). Vyrovnávání se dítěte se ztrátou a odloučením. Praha: Portál. 88 s. ISBN 978-80-262-0095-6

¹⁸ Škorvagová, E. (2020). Kognitivno-behaviorálna terapia detí so strachom a úzkosťou. Žilina: Edis – vydavateľské centrum ŽU. 462 s. ISBN 978-80-554-1628-1.

¹⁹ The Dougy Center for Grieving Children. (2017). 35 způsobů, jak pomoci truchlícímu dítěti. Praha: Cesta domů. 70 s. ISBN 978-80-88126-37-9

²⁰ Goldman, L. (2015). Jak s dětmi mluvit o smrti. Praha: Portál. 88 s. ISBN 978-80-262-0819-8

²¹ Sorensen, J. (2012). Vyrovnávání se dítěte se ztrátou a odloučením. Praha: Portál. 88 s. ISBN 978-80-262-0095-6

²² The Dougy Center for Grieving Children. (2017). 35 způsobů, jak pomoci truchlícímu dítěti. Praha: Cesta domů. 70 s. ISBN 978-80-88126-37-9

За таємними дверима (модифіковано з Goldman, 2015²³; Sorensen, 2012²⁴; The Dougy Center for Grieving Children, 2017).²⁵

Опис. Деякі речі ми хочемо залишити прихованими.

1. Що ж вони приховують?
2. Що може бути за вашими дверима?
3. Чи хочете/можете ви поділитися, чи хочете/можете тримати це при собі?
4. Чи є за дверима речі, про які інші знають, але не знаєте ви?
5. Чи хочете ви знати ці речі?
6. Що може бути за вашими дверима?
7. Чи хочете/можете ви поділитися, чи хочете/можете тримати це при собі?
8. Чи є за дверима речі, про які інші знають, але не знаєте ви?
9. Чи хочете ви знати ці речі?

Бонбоньєрка ресурсів: скарби вашого розуму

Опис. Бонбоньєрка слугує ресурсним стимулом для задоволення емоційних потреб людини. Вона також може підтримувати процес екстерналізації («ресурс, який тебе підтримує»). Відкрийте бонбоньєрку і напишіть або намалюйте якомога більше того, що:

1. Тобі потрібно,
2. Тобі подобається,
3. Робить тебе щасливим,
4. Які навички ви маєте і які хотіли б мати,
5. Як ви помічаєте, що у вас є ця здатність,
6. Чи є ідея джерелом,
7. Звідки ви знаєте, що у вас є ця ідея-джерело.

Успішну адаптацію до змінених обставин забезпечує сполучення стійкості (збереження ідентичності) з мінливістю, тобто її розвитком (Блинова, 2010)²⁶. Когнітивно-поведінкова терапія

---

²³ Goldman, L. (2015). *Jak s dětmi mluvit o smrti*. Praha: Portál. 88 s. ISBN 978-80-262-0819-8

²⁴ Sorensen, J. (2012). *Vyrovňávání se dítěte se ztrátou a odloučením*. Praha: Portál. 88 s. ISBN 978-80-262-0095-6

²⁵ The Dougy Center for Grieving Children. (2017). *35 způsobů, jak pomoci truchlícímu dítěti*. Praha: Cesta domů. 70 s. ISBN 978-80-88126-37-9

²⁶ Блинова О. Є. Психологічні чинники стресу акультурації мігрантів. *Наука і освіта : науково-практичний журнал Південного наукового Центру НАПН*

(КПТ) надає ефективні інструменти для підтримки психологічних ресурсів, необхідних для збереження та зміцнення стійкості особистості в кризових ситуаціях. За допомогою таких методів, як когнітивна реструктуризація, експозиція, вирішення проблем і релаксація, люди можуть набути необхідних навичок для ефективного управління стресом і збереження психологічної рівноваги. Таким чином, когнітивно-поведінкова терапія робить значний внесок у зміцнення індивідуальної ідентичності та підвищення стійкості до майбутніх криз.

Використані джерела:

1. Bryant, R. A. (2018). Treatment of acute stress disorder in adults. In: Up To Date, 2018. [cit. 2024.22.05.] Dostupné na internete: <https://www.uptodate.com/contents/treatment-of-acute-stress-disorder-in-adults#H21033141>
2. Goldman, L. (2015). Jak s dětmi mluvit o smrti. Praha: Portál. 88 s. ISBN 978-80-262-0819-8.
3. Praško, J., Možný, P., Šlepecký, M. et al. (2007). Kognitivně behaviorální terapie psychických poruch. Praha: Triton. 1047 s. ISBN 978-80-7254-865-4.
4. Roberts, N. P., Kitchiner, N. J., Kenardy, J., Bisson, J. (2009). Multiple session early psychological interventions for the prevention of post-traumatic stress disorder. In: Cochrane Database Syst, Rev. 43 p.
5. Sorensen, J. (2012). Vyrovnávání se dítěte se ztrátou a odloučením. Praha: Portál. 88 s. ISBN 978-80-262-0095-6.
6. Škorvagová, E. (2020). Kognitívno-behaviorálna terapia detí so strachom a úzkosťou. Žilina: Edis – vydavateľské centrum ŽU. 462 s. ISBN 978-80-554-1628-1.
7. Škorvagová, E. (2022). Kognitívno-behaviorálna terapia mutizmu alebo Prečudesný vesmír mlčania. – 1. vyd. – Žilina: Žilinská univerzita v Žiline. 227 s. ISBN 978-80-554-1878-0.
8. Škorvagová, E. (2024). The best interview we can have Resilience as a factor supporting psychological health in the context of supervision. In: Havryliuk, D., Balashov, E. (Eds.). Resilience in education: Ukrainian – V4 experience. Ostroh: Publishing House of the National University of Ostroh Academy. pp. 118-187. ISBN 978-617-8041-25-0.
9. Šlepecký, M., Kucbel, M., Jandová, K. (2021). Akútna stresová reakcia. In: Vestník Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky. – Roč. 69, č. 15. august, Osobitné vydanie (2021), s. 268-298.

10. The Dougy Center for Grieving Children. (2017). 35 způsobů, jak pomoci truchlícímu dítěti. Praha: Cesta domů. 70 s. ISBN 978-80-88126-37-9.

11. Блинова О. Є. Психологічні чинники стресу акультурації мігрантів. Наука і освіта : науково-практичний журнал Південного наукового Центру НАПН України / гол. ред. О. Я. Чебикін. 2010. №3/LXXXX, квітень. С. 12–16.

12. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості : у межах і за межами буденності : монографія. Київ : Либідь, 2003. 376 с.

ABOUT JEAN MONNET

Jean Monnet, (born Nov. 9, 1888, Cognac, France – died March 16, 1979, Houjarray), French political economist and diplomat who initiated comprehensive economic planning in western Europe after World War II. In France he was responsible for the successful plan designed to rebuild and modernize that nation's crumbled economy.

During World War I Monnet was the French representative on the Inter-Allied Maritime Commission, and after the war he was deputy secretary-general of the League of Nations (1919-23). Then, after reorganizing his family's brandy business, he became the European partner of a New York investment bank in 1925.

At the start of World War II he was made chairman of the Franco-British Economic Co-ordination Committee. In June 1940 it was he who suggested a Franco-British union to Winston Churchill. After the Franco-German armistice he left for Washington, D.C., and in 1943 he was sent to Algiers to work with the Free French administration there.

After the liberation of France, Monnet headed a government committee to prepare a comprehensive plan for the reconstruction and modernization of the French economy. On Jan. 11, 1947, the Monnet Plan was adopted by the French government, and Monnet himself was appointed commissioner-general of the National Planning Board. In May 1950 he and Robert Schuman, then the French foreign minister, proposed the establishment of a common European market for coal and steel by countries willing to delegate their powers over these industries to an independent authority. Six countries – France, West Germany, Italy, Belgium, the Netherlands, and Luxembourg – signed the treaty in 1951 that set up the European Coal and Steel Community (ECSC). From 1952 to 1955 Monnet served

as the first president of the ECSC's High Authority. The ECSC inspired the creation of the European Economic Community, or Common Market, in 1957.

In 1955 Monnet organized the Action Committee for the United States of Europe and served as its president from 1956 to 1975. In 1976 the heads of the nine Common Market governments named Monnet a Citizen of Europe. In the same year, he published his *Mémoires* (Memoirs, 1978).

Source:

Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "Jean Monnet". Encyclopedia Britannica, 5 Nov. 2022, <https://www.britannica.com/biography/Jean-Monnet>.

ABOUT ERASMUS+ JEAN MONNET ACTIONS

Jean Monnet Programme has transformed into Jean Monnet Actions under ERASMUS+ Programme since 2014.

The **Jean Monnet actions** offer opportunities in the field of higher education and in other fields of education and training. The Jean Monnet actions contribute to spread knowledge about the European Union integration matters. The following actions are supported:

- Jean Monnet Actions in the field of higher education
- Jean Monnet Actions in other fields of education and training
- Jean Monnet policy debate (higher education and other fields of education and training)

These actions will be implemented by **the European Education and Culture Executive Agency (EACEA)**.

The Jean Monnet Actions in the field of Higher Education supports teaching and research in the field of European Union studies worldwide.

European Union studies refers to the teaching, learning and research about the European Union, its history, aims, structures, functions and/or its policies.

The Jean Monnet actions also strive to function as a vector of public diplomacy towards third countries, promoting EU values and enhancing the visibility of what the European Union stands for and what it intends to achieve.

The Jean Monnet “Teaching and Research” actions will:

- promote excellence in teaching and research in the field of European Union studies worldwide;
- foster the dialogue between the academic world and society, including local, regional, state and EU level policy-makers, civil servants, civil society actors, representatives of the different levels of education and of the media;
- generate knowledge and insights in support of EU policy-making and strengthen the role of the EU within Europe and in a globalised world;
- reach out to a wider public and spread knowledge about the EU to the wider society (beyond academia and specialised audiences) bringing the EU closer to the public.

The actions also strive to function as a vector for public diplomacy towards third countries not associated to the Programme, promoting EU values and enhancing the visibility of what the European Union actually stands for and what it intends to achieve.

The Jean Monnet “Teaching and Research” must take one of the following forms: Modules, Chairs, Centres of Excellence

- **Modules** are short teaching programmes or courses in the field of European Union studies at offered at a higher education institution. Each Module has a minimum duration of 40 teaching hours per academic year for a duration of three years. Modules may concentrate on one particular discipline in European studies or be multidisciplinary in approach and therefore call upon the academic input of several professors and experts. They can also take the form of short specialised or summer programmes.

- **Chairs** are teaching posts with a specialisation in European Union studies (as described above) for university professors for a duration of three years. A Jean Monnet Chair is held by only one professor, who provides the minimum of 90 teaching hours per academic year. The Chair may also have a team to support and enhance the activities of the Chair, including the provision of additional teaching hours.

- **Jean Monnet Centres of Excellence** are focal points of competence and knowledge on European Union subjects. They should gather the expertise and competences of high-level experts

aiming to at develop synergies between the various disciplines and resources in European studies (as described above) as well as at creating joint transnational activities, they also ensure openness to civil society. Jean Monnet Centres of Excellence have a major role in reaching out to students from faculties not normally dealing with European Union issues as well as to policy makers, civil servants, organised civil society and the general public at large.

Sources:

Jean Monnet Actions: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/programme-guide/part-b/jean-monnet-actions>

Jean Monnet actions in the field of higher education: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/programme-guide/part-b/jean-monnet-actions/higher-education>

More information:

Erasmus+ (EU programme for education, training, youth and sport) (2021-2027): https://www.eacea.ec.europa.eu/grants/2021-2027/erasmus_en

Erasmus+ Programme Guide: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/erasmus-programme-guide>

Jean Monnet Actions: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/programme-guide/part-b/jean-monnet-actions>

Jean Monnet actions in the field of higher education: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/programme-guide/part-b/jean-monnet-actions/higher-education>

Jean Monnet Activities – Database from 1995 – 2021: https://www.eacea.ec.europa.eu/grants/2021-2027/erasmus/jean-monnet-activities-database_en

Наукове видання

**ПРОБЛЕМИ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
В СИТУАЦІЇ СУЧАСНОГО ДІАЛОГУ КУЛЬТУР**

Матеріали XVII Міжнародної наукової конференції
(м. Острог, 24-25 травня 2024 р.)

**THE PROBLEM OF CULTURAL IDENTITY IN THE SITUATION
OF CONTEMPORARY DIALOGUE OF CULTURES**

Materials of the 17th International Scientific Conference
(Ostroh, May 24-25, 2024)

Комп'ютерна верстка Крушинської Наталії

Формат 42x30/4. Ум. друк. арк. 8,37. Наклад 100 прим.
Зам. № 2–25. Гарнітура «Cambria».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.